

ՆՃԱՆԱԿՈՐ ՄԱՐԴԿԱՆՑ
ԿՅԱՆՔԸ

ՌՈՍԿԻՆ

ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ
ՄՐԿԱՅԱՎԸ

ՊԵՏՂԱՏ

087.1
Ռ-74

23 JUN 2009

RECEIVED LIBRARY

LIBRARY

LIBRARY

641 101

LIBRARY

3 FEB 2014

16765

ՆՃԱՆԱԿՈՐ ՄԱՐԿԱՆՑ ԿՅԱՆԸ

ԱՌԱՅԻՆ

ՄԱՔՍԻՄ ԳՈՐԿԻ

1868-1936

ՅԵՐԵՎԱՆ-1937

087.1

74-74

ՌՈՍԿԻՆ

պ.

ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ
ՄՐՐԿԱՀԱՎԸ

296
37

ՊԵՏԶՐԱՏ

ՀԼԿՅԵՄԿԿԿԻՑ ՄԱՆԿՊԱՏ. ԳՐԱԴԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՐԱԴՆ

ԳԼՈՒԽ I ՄԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ

«Վերջա եւր շնչում, վերջ
եւր հազնում»:

Առած

Անձրեային որ, գերեզմանատան ամայի անկյուն,
կպչուն գետին, դազաղ, յերկու գորտ դազաղի խուփի
վրա— ահա այն ամենը, ինչ պահպանել ե Գորկու
հիշողութունը իր հոր մասին:

Յեւ յեթե տատը չլիներ, գուցե Գորկին նրա
մասին վոչինչ ել չգիտենար: Մի հասարակ ուռւ մարդ
անհետ չքանում եր կյանքից, չթողնելով վնչ փաստա-
թղթեր, վոչ նամակներ, վոչ իր պատկերները:

Հոր մասին տատի պատմածներից Ալյոշան վերջ
ի վերջո իմանում եր մի բան՝ վոր փոքրահասակնե-
րին միշտ ծեծում են. Ալյոշային տանջում եր Վա-
սիլի Կաշիրին պապը, Ալյոշայի հորը տանջում եր
Սավվատի Պեշկով պապը: Զարհուրելի մարդ եր այդ
զինվոր Սավվատի Պեշկովը:

Նա ծառայում եր յերկար ե հասավ սպայության,
բայց դեպի ստորագրյալներն այնքան դաժան եր

վերաբերվում, վոր նրան զրկեցին սպալական աստիճանից և աքսորեցին Սիրիը:

Հավանորեն Սավվատի Պեշկովը հանցավոր եր իսկապես զազանալին բռնությունների մեջ—չէ վոր նա այնպիսի ժամանակ եր ապրում, յերբ զինվորի վերաբերմամբ դատան լինելը համարվում եր սպայի անվիճելի արժանիքը:

Ստորագրյալների վրա ունեցած իշխանությունը կորցնելով՝ Սավվատի Պեշկովն իր մեջ յեղած ամբողջ զազանայինը դարձրեց դեպի իր վորդի Մաքսիմը:

Մաքսիմը շատ անգամ ե փորձել տանից փախչել: Զինվորը, շները հետն առած, հետապնդում եր նրան և բռնելով՝ ծեծում եր միշտ մահվան դուռը հասցնելը:

Յերբ Սավվատի Պեշկովը մեռավ, Մաքսիմը թողեց ծննդավայրը և վոտքով անցնելով Սիրիի տարածությունները՝ դուրս չեկավ Նիժնի՝ Վոլգայի վրա: Նա աշակերտ մտավ հյուսնական արհեստանոցը և սովորեց սեղանագործի, հարդարողի ու պաստառողի արհեստները:

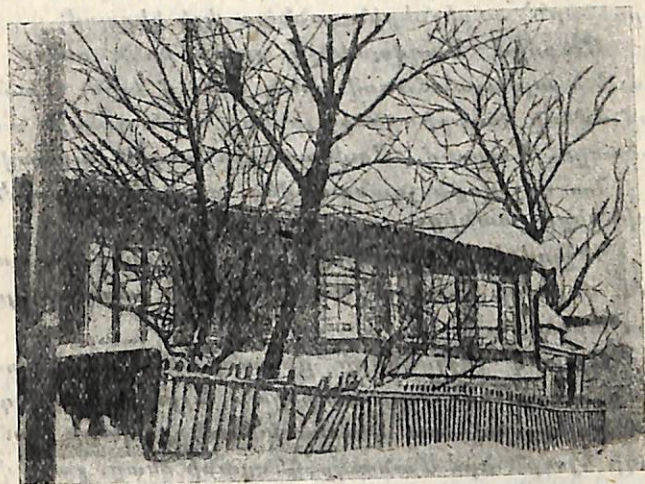
Հյուսնական արհեստանոցը գտնվում եր Կաշիրինիներ կատան կողքին: Ներկարարի դուռտը Վարյան դարձավ Պեշկովի կինը:

Մաքսիմ Սավվատեիչը տեղափոխվեց Կաշիրինիների մոտ, և այստեղ, Նիժնեգորոդսկի տաղտուկ ու տխուր փողոցներից մեկի մեղանական մի տնակում, 1868 թվին ծնվեց Պեշկովների Ալյոշա վորդին:

Գորկին «Մանկություն» գրվածքում հորը մի քանի եջ ե միայն նվերում: Բայց նորից ու նորից կարդում ես այդ եջերը և ավելի ու ավելի յես զգում, վոր Մաքսիմ Սավվատեիչը լավ մարդ ե յեղի, և

սկսում ես հասկանալ, թե ինչու Գորկին հոր անունն ե ընտրել կեղծանուն:

Յերիտասարդ ժամանակ Մաքսիմ Սավվատեիչին հալածում ելին նապաստակի պես և տանջում ելին, ինչպես կալանավորական վաշտի զինվորի, բայց, այսուհետև նա ինչպե՞ս մտավ անշար և ուրախ:

Նիժնի-Նովգորոդ. Գորկու պալի՝ Վ. Վ. Կաշիրինի տունը:

Իսկ Կաշիրինների տանը մարդիկ իրենց դաժանությամբ հիշեցնում ելին Սավվատի Պեշկովին: Այստեղ միմյանց ատում ելին յերբեք չմարող զազանային ատելությամբ:

— Կաշիրինների տանը տուրուղմիոց ե,— աղա-

դակում եյին փողոցային յերեխաները և այդ աղա-
ղակը լսվում եր համարյա ամեն ուր:

Տուրուզմիոցներն աղմկոտ եյին. սրանց ամեն
մեկի մասին հարեանները գիտեյին: Բայց յերբ ծե-
ծելով մահվան դուռն եյին հասնում, խփում եյին
սուսիկ-փուսիկ, գողի պես: Այսպես եյին դատ տես-
նում իրենց կանանց հետ ներկարար Վասիլի Վասիլիչի
վորդներն՝ ուրիշներին աննկատելի կերպով:

Մաքսիմ Սավվատեիչը տանն իրեն ոտար եր
զգում և այս պատճառով նրան ատում եյին: Մի ան-
գամ ձմեռը Կաշիրին յեղբայրները նրան զցեցին սառ-
ցածակը: Մաքսիմ Սավվատեիչը հազիվ ազատվեց:

Նա վոչ-վոքի չգանգատվեց, բայց հեռացավ Կա-
շիրիների տանից:

Պեշկովները Վոլգայով ցած գնացին—Հաշտար-
խան, վորտեղ Մաքսիմ Սավվատեիչին ծառայություն
առաջարկեցին:

Այստեղ Պեշկովների ընտանիքում դժբախտու-
թյուն պատահեց: Չորս տարեկան Ալյոշան հիվանդա-
ցավ խոլերայով—սա կիսաասիական քաղաքի հաճա-
խակի հյուրն եր: Մահուկը կենդանի մնաց, բայց վա-
րակեց հորը և Մաքսիմ Սավվատեիչը մեռավ:

Ալյոշան նորից ընկավ Նիժնի, Կաշիրիների մոտ,
մի ընտանիք, վորտեղ քիչ եր մնում սպանեյին նրա
հորը:

Ալյոշան լավ եր հիշում յերկարատե ճանապար-
հորդությունը գետով, շոգենավի յերկար ճանապարհը՝
աշնանահար անտառների և դեղին զառիվերների մո-
տով, քաղաքների մոտով, վորոնք հեռվից խաղալիքա-
յին եյին յերևում:

Կաշիրիներն արդեն ուրիշ տեղ եյին ապրում—
մի ցածրիկ, կեղտոտ—վարդագուշտ տան մեջ, վորի տա-
նիքը կարծես աչքերը քաշած գլխարկ լիներ և լուսա-
մուտները՝ չռած աչքեր:

Անվերջ կշտամբանք, տխմար հայրոջանքներ, դա-
ժան ծեծ, ազահ խոսակցություններ փողի մասին, հուսա-
լքված կոչեր առ աստված—ահա ինչով եր լցվում
կյանքը Կաշիրիների մոտ:

Ալյոշային ամենից շատ դուր չեկավ Վասիլի
Վասիլիչի պապը իր շեկ մորուքով, կանաչ աչքերով
և, կարծես, արյունով կեղտոտված ձեռքերով. ներկը
ծծել եր նրանց մեջ մինչև կյանքի վերջը: Նրա հայ-
հոյանքն ու աղոթքները, կատակներն ու խրատները
տարորինակ կերպով իմի եյին ձուլվում և դառնում
ինչ վոր ճշոց ու հեղնանք, վոր ժանգի նման նստում
եր մարդու սրտի վրա:

Ալյոշան պապի մեջ զգաց իր գլխավոր թշնամուն
և չսխալվեց: Շատ դաժանություններ կրեց Ալյոշան
Կաշիրիների մոտ. և ամենից շատ տառապանք պատ-
ճառեց նրան Վասիլի Վասիլիչը:

Զարհուրելի յեր այդ կյանքը, բայց ավելի զար-
հուրելի յեր այն, վոր շրջապատում ամեն ինչ թվում
եր նուրբ պես խավար, կաշիրիյան:

Ալյոշան լուսամուտից նայում եր փողոց և դի-
տում՝ աջից կայանավորական վաշտի հսկա դեղին
շենքը, ձախից՝ Ոստրոժնի հրապարակը և բանտի գորշ
շենքը՝ չորս աշտարակներն անկյուններին:

Իսկ վաշտի և բանտի արանքին, փողոցի չցա-
մաքող ճլիւղտի մեջ, շարված եյին տներ դարչնա-

գույն, կանաչ, սպիտակ, բայց ամենուրեք նրանց մեջ, ինչպես Կաշիրինների մոտ, կովում եյին խանձված կարկանդակի և թթված կաթի համար, նույնպես ապրում եյին խոհերով՝ կճուճները, ինքնաշենների, բլինների մասին, նույնպես զվարճանում եյին անվանակոչութեամբ և քելեխով, կուշտուկուռ ուտելով և խմելով մինչև անասնանալը:

Նիժնու համար ե կազմվել այն առածը թե՛ «տները քարից են, մարդիկ յերկաթից»:

Յերկաթե մարդիկ անհողդողդ կերպով հավատում եյին, վոր նրանց վարած կյանքը ամենականոնավոր կյանքն է՝ հաստատված աշխարհի վրա ամուր, ընդմիշտ:

Կարծես խոր փոսի մեջ եր դգուճ իրեն Ալյոշա Պեշկովը և նրա հոգու մեջ վաղ ծնունդ առավ ատելութուն դեպի մեշանները, դեպի նրանց հոգսերը հինգ կոպեկանոցների մասին, և հինգ կոպեկանոցների նման միակերպ խոսակցութունները:

Նա աշխատում եր անջրպետվել այդ մարդկանցից, ունենալ իր վորեւե անկյունը, իր անձեռնմխելի տեղը:

Կաշիրինների տան տաղտկալի այգում, հեռուների չաներից և պարանների վրա փռած փալասներից՝ Ալյոշան սարքեց փոքրիկ ծաղկաթումբ, ինքը ծաղիկներ տնկեց, և նրանք լավ աճում եյին:

Մի անգամ նա յեկավ նրանց ջրելու և տեսավ, վոր ծաղկաթումբը քարուքանդ ե արված, ծաղիկները արորված են և նրանց վրա պառկած ե Կաշիրինները խողը, վորի հետին վոտքը ջարդել եր դարպառ:

Այսպես ել ահա, մարդիկ եյին խուժում Գորկու մանկութեան մեջ և սառնասրտորեն վոտնակոխ անում այն ամենը, ինչ թանգ եր մանուկի համար:

Բայց նրա մանկութեան մեջ բերկրանք ել կար՝ Ամենամեծ բերկրանքն Ակուլինա Իվանովնա տատն եր, վորը շատ տարիներ հետո «Մանկութեան» միլիոնավոր ընթերցողների համար թանգ դարձավ, վորպես ամենամեծավոր մարդ:

Ակուլինա Իվանովնան Ալյոշա Պեշկովի մեջ պահպանեց մարդկային յերջանկութեան պարզ և զարմանալի հավատը և թույլ չտվեց, վոր մանկան հոգուն տիրի կաշիրինյան խավարը:

Նա ուներ կենցաղային իմաստութիւն և այդ՝ շատ տառապանքներ կրած մարդու գծուծ և սևացած իմաստութիւնը չէր:

Տատի մեջ ամեն ինչ իրենն եր՝ լավը, ջերմը. այդ ջերմութիւնը կար նրա ամեն խոսքի և շարժման մեջ, այն բանում, ինչպես նա քթախոտ եր քաշում սև արծաթադարձ քթախոտի տուփից կամ ինչպես ծերացած հանգիստ ձեռքով պոկում եր ծանոթ խոտերը գրոսնելիս:

Տատը կարեկցում եր մարդկանց, ճանաչում եր անտառը և սիրում եր հեքյաթներն ու իր կարեկցութիւնը, սերն ու գիտելիքը հաղորդում եր թոռին խոսքերով, վոր նման եյին ծաղիկներին:

Ալյոշային նա պատմում եր Կաշիրինների մասին, անցյալի մասին, խոտերի բուժական հատկութիւնների մասին, սոսկալի հեքյաթներ Բաբա ուստայի մասին, կամ ավազակների մոր վշտի մասին: Ուստի տատի հեքյաթներն աչն առաջին չգրված գիրքն եյին, վորը սիրեց Գորկին ընդմիշտ, մինչև կյանքի վերջը:

Նա հեքյաթներ լսում եր նաև դայակ Յեվգենիայից: Դայակը սիրում եր հանդուգն հեքյաթներ ասածու

և տերտերները մասին: Աստված ապրում էր աշխարհում, մասն էր գալիս գլուղամիջում, անհաջող խառնըվում էր զանազան գործերի և դուրս էր գալիս, վոր նա տխմար է, իսկ յերբեմն ել չար:

Դայակի հեքյաթներում մարդիկ ել վատ եյին՝ զատավորներն արդարությունը դարձրել էյին առեմտրի առարկա՝ ինչպես չիթն ու միսը: Կալվածատերերը զարմացնում էյին իրենց դաժանությամբ. դաժանության մեջ ել ինչ վոր հիմարություն կար: Վաճառականներն այնքան էյին ազահանում, վոր նրանցից մեկն իր կնոջն ու յերեխաներին հիսուն կոպեկով ծախեց թաթարներին—նրան հիսուն կոպեկ էր պակասում հազարը լրացնելու համար...

Ալյոշան պատրաստ էր հավատալու դայակի հեքյաթներին: Կաշառակեր դատավորները, դաժան կալվածատերերը, ագահ վաճառականները թվում, էյին լավ ծանոթ՝ հիշեցնելով Կաշիրիններին և այն մարդկանց, վորոնք ապրում էյին հարևան տներում:

Բայց տատի և դալակի հեքյաթները վստահություն էյին ներշնչում, վոր այնուամենայնիվ լավ մարդ կա աշխարհում:

Մի անգամ այդ մարդը հայտնվեց բոլորովին մոտիկ, հենց Կաշիրինների տանը: Տնվորը, վոր բնակվեց խոհանոցին կից սենյակում, լաբորատորիա սարքեց և ինչ վոր փորձեր էր կատարում: Տարորինակ էր թվում վոչ թե աչն, վոր այդ ակնոցավոր, կորացած և վտիտ մարդը զբաղվում էր պղնձե կշեռքով, սպիրտավառով և գծվածքներով, այլ այն, վոր նա իր զբաղմունքի համար փող չէր ստանում և չէր ել ձգտում ստանալու:

Նա մեղմ էր և շատ միայնակ, Կաշիրինները նրան, իհարկե, տանել չէյին կարողանում, և պապը, վերջիվերջո, տնվորին խնդրեց հեռանալ:

Տնվորն անհատացավ իր կշեռքների և պնակների հետ, բայց Ալյոշան նրան չմոռացավ:

Նա այժմ հաստատ համոզված էր, վոր լավ մարդը մտացածին չէ: Նրան պետք է վորոնել ամենուրեք, ուր մարդիկ տարբերվում են Գորկու մանկության՝ Պալեվով և Կանաանի փողոցների բնակիչներից:

Վորոնել—կնշանակի դուրս պրծնել տանից, գնալ հեռու, չքանալ, ինչպես չքացավ տնվորը:

Յեւ Ալյոշան պատրաստ էր գնալ ում հետ ասես, միայն թե շարժվեր, անշարժ չապրեր...

Կաշիրինների տան մոտով հաճախ անցնում էյին գորշ խալթներով մարդիկ՝ կալածավորների, նրանց տանում էյին նավահանգիստ, վորտեղ նավ էյին նստեցնում և տանում շատ հեռու: Ալյոշան նախանձում էր նրանց: Ավելի լավ է գնալ պահակով, շղթայած վոտներով, բայց և անպես գնալ վորևե տեղ:

Մի անգամ փողոցով տաժանակիրներ էյին դընում: Նրանցից մեկը՝ մեծ կարմիր սպին ճակատին, ականջն ալյանդակված, սարսափելի յեր: Ալյոշան նրանց հետևում էր մայթով: Հանկարծ տաժանակիրն ուրախ գոչեց՝

—Հաջա, տղա, գնանք միասին:

Ալյոշան իսկույն տաժանակրի մոտ վազեց, Պահակը յետ հրեց նրան, թե չէ Ալյոշան կերթար այդ մարդու հետ—միևնույն ե՝ թե ուր, միայն թե գնար և ալիս չվերադառնար:

Բայց նա վերադառնում էր, կյանքը մնում էր

անսխալութիւն: Փոխվում եյին միայն տները, վորոնց մեջ ապրում եյին Կաշիրիները:

Ուսպենսկի վարեջքի կեդտոտ վարդապետն տանից պապը տեղափոխվեց Պալեպոյ փողոցի մի մեծ տուն՝ ողեստունը ներքնահարկում, իսկ այնտեղից Կանաանի փողոցը, մուգ կարմրագույն ներկած տունը, լուսամուտների յերկնագույն փեղկերով:

Չանձրույթը խեղդում եր Ալյոշային: Յերբեմն նա դիմադրում եր նրան կատաղի հանդգնությամբ. բարձրանում եր կտուրը և փակում եր վառարանների ծխնելույզները, ըշիի կաթնալի մեջ աղ եր լցնում, թղթե խողովակով փոշի յեր փշում պատի ժամացույցի մեխանիզմի մեջ:

Ինչո՞ւ եր անում նա այս բոլորը: Ինքն ել չգիտեր: Բայց յերբեմն դաժանությունները՝ վոր կյանքը մերկացնում եր նրա առաջ, նրա մեջ առաջացնում եյին այլ բան—առեւտրութիւն: Ալյոշան վկա յեղավ, թե ինչպես խորթ հայրը վտոքով հարվածում եր նրա մոր կրծքին:

Ալյոշան ճանկեց դանակը և ամբողջ ուժով խփեց խորթ հոր կողքին:

Գորկին տասը տարեկան հասակում մարդամեջ մտավ: Նրա մայրը մեռավ. խորթ հայրը թղթախաղում տարվեց և զրկվեց պաշտոնից, պապը անանկացավ: Ինքը պիտի ապրուստի միջոց վաստակեր:

Նա ծառայել ե վորպես աշակերտ կոշկեղենի խանութում և վորպես ամառն լվացող շոգենավում, աշխատել ե գծագրիչի մոտ և պատկերահարչական արհեստանոցում, պարապել ե հնոտի հավաքելով և թռչնորսությամբ:

Կոշկեղենի խանութում տերը Գորկուն նեղում եր կեդտոտ խոսակցություններով խանութ մտնող գնորդների մասին, գործակատարը՝ սպառնալիքներով, իսկ Կաշիրիների տղա Սաշան, վոր նույնպես ծառայում եր խանութում, ասեղներով, վոր հարմարեցնում եր կոշիկների մեջ. մաքրելու ժամանակ Գորկին ամեն անգամ վիրավորում եր ձեռքերը:

Վաճառասեղանի հետեին կանգնած՝ Գորկին նայում եր լուսամուտով. ձմեռ եր, անցնում եյին հագվադեպ անցորդներ, ձյունակույտերի վրայով քարշ եյին գալիս ձիեր, հարեան զանգակատնից լսվում եր տխուր դողանք, և մի ցանկություն կաբ—վոր, կարծես կույր, կեդտոտ—ջրալի աչքերով տերը շուտով վռնդեր նրան վորեւ մեղքի համար:

Այդ չպատահեց. բայց, ըշին կերակրամանով տաքացնելիս, Գորկին ամանը շուռ տվեց իր վրա և ձեռքերը խաշեց: Գորկուն ուղարկեցին հիվանդանոց. այնտեղից այլևս չվերադարձավ կոշկեղենի խանութը, այլ ընկավ իր հեռավոր ազգական գծագրիչի մոտ՝ սովորելու:

Այստեղ ավելի վատ եր, քան կոշկեղենի խանութում: Նոր տերը նրան գծագրութիւն չեր սովորեցնում: Գորկին փայտ եր ջարդում ու կրում, աման ու հատակ եր լվանում, մաքրում եր ինքնայեռը և պղնձի ամանները, շուկա յեր գնում, խանութ եր վազում:

Վատն այդ չեր—Գորկին հաճուքով եր աշխատում: Վատն այն եր, վոր գծագրիչի տան կանայք—նրա կիներն ու զոքանչը—հալածում եյին նրան, վի-

րավորում էյին, ծեծում էյին՝ տանտիրուհիների և ազգականների կրկնակի իրավունքներով:

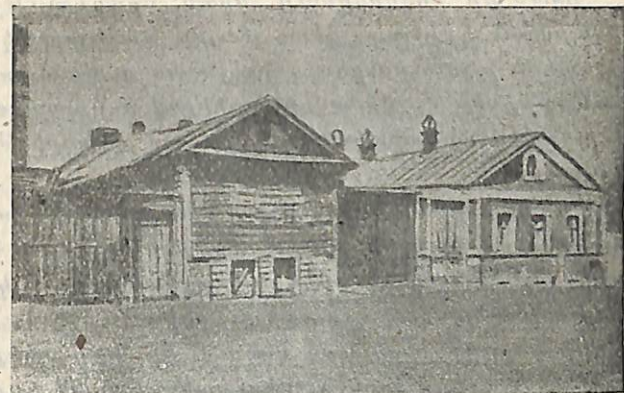
Կոշկեղենի խանութում Գորկին համբերությամբ սպասում և արձակման: Գծագրիչից ինքը հեռացավ— փախավ, ինչպես մկնիկը ներքնատնից: Մի քանի ուր նա թափառում եր Նիժնիում, նավահանգիստների և բեռնոդների շուրջը, մինչև նրան հաջողվեց տեղավորվել վորպես աման լվացող «Դորբի» շոգենավի վրա:

«Դորբի» կոչվում եր կալանավորական շոգենավը—նա հետևից քաշում եր կալանավորներով լաստանավերը:

Շատ ել ավելի չեւ Գորկու ազատությունը, քան կալանավորներինը: Առավոտյան ժամի վեցից մինչև կես գիշեր նա աման եր լվանում, պատառաքաղ ու դանակ մաքրում:

Բայց այնուամենայնիւ, այստեղ ավելի լավ եր, քան կոշկավաճառ Պորխոնովի կամ գծագրիչ Սերգեևի մոտ: Այստեղ լայն և հանդարտ գետն եր, տախտակամածից յերևում էյին մթին անտառներ և ամալի մարգագետիններ, հազվադեպ անծանոթ քաղաքներ, ընդարձակ տարածություններում կորած մենակ գյուղեր: Բնությունը մոտ եր, կողքին, նա հիշեցնում եր ազատության մասին, այն լավ ամռան մասին, վոր մի անգամ Գորկին անցկացրեց մենակ տատի, հետ, յերբ նրա հետ միասին տանից յերկար ժամանակով գնում էյին անտառ, վորտեղ տատը սովորեցրեց նրան հավաքել սունկ, բուժական խոտեր և ընկույզ՝ սկյուռների բներից:

Այդ զրոսանքների ժամանակ Գորկին սիրեց անտառը, և այս պատճառով շոգենավի աման լվացողի աշխատանքը նա փոխեց թռչնորսի աշխատանքի:

Նիժնի Նովգորոդի այն տունը, վորտեղ Գորկին ապրում եր պապի մոտ:

296
37

Նա գնեց ցանց, բոլորակ, թակարդներ և շինեց վանդակներ: Անտառի փոսերում նա հետամտում եր կարմրակատարիկներին, տարորինակ թանձրակտուցներին, ճթճթան խաչկտուցներին, չար և խելացի յերաշտահավերին:

Բռնած թռչունները տատը ծախում եր շուկայում: Այսպիսով, յերկուսն ել—Գորկին ու տատը—մի ժամանակ կերակրվում էյին անտառի շուրջը:

Ամառն անցավ, թռչունները թռան-գնացին, պետք եր քաղաք վերադառնալ: Տերերի մոտ աշխատելով՝ նա նորից կորցնում եր ազատությունը և հաճախ յերկար ժամանակով բաժանվում տատից:

Բայց նա նոր հենարան գտավ:

Այդ գրքերն էյին:

Հեղափոխության մրդկահավը—2

Դժվարին եր Գորկու ուղին գեպի գիրքը:

Պապն եր սովորեցնում նրան գրագիտութուն ճկեղեցական գրքերով, հետո մայրը «աշխարհական» գրքերով, և այդ ուսուցումը նույնպես դաժան եր, լի կշտամբանքներով, վերավորանքներով ու պատիժներով, վորպես առևտրական գործի կամ գծագրության ուսուցումը:

Իսկ դպրոցում, վորտեղ շատ չմնաց Գորկին, աշակերտները տնազ եյին անում՝ անվանելով նրան հոտիավաճառ և թափառաշրջիկ մուրացկան, պղնձե, կարծես, թթված դեմքով ուսուցիչը, չգիտես ինչու, անտոնելի կերպով շարունակ կպչում եր նրա ոձիքից:

Բայց, յերբ Գորկին, վերջապես, հասավ գրքին, գիրքը մտավ նրա կյանքի մեջ իրրև ինչ վոր ամենամեծ, կարևոր և բերկրալի բան:

Ըստ յերևույթին, առաջին գրքերից մեկը, վոր ինքը ձեռք բերեց, Անդերսենի հեքյաթներն եյին:

Նա սկսեց կարդալ «Սոխակը» և այս նրան դուր յեկավ առաջին դարձվածից՝ «Զինաստանի բոլոր բնակիչները չինացիներ են, ինքը կախսրն ել չինացի յե»:

Բայց Անդերսենի հեքյաթները բախտավոր բացառութիւնն եր: Նա գիրք չեր ընտրում, այլ կարդում եր այն բոլորը, ինչ նրան ձրի տալիս եյին պատահական բարեկամները, կամ փողով՝ գրային կիսակնքի տերերը:

Գորկու մանկական հասակում կարդացած գրքերը խայտաբղետ եյին, ինչպես այն մարդիկ, վորոնց նա հանդիպում եր իր ճանապարհին:

Գորկու առաջին գրադարանապետը «Դորբի» շո-

գենավի խոհարարն եր — գվարդիայի պաշտոնաթող յինթասպա Սմուրինը:

Յերկաթապատ անդուկից նա հանում եր ինչ վոր խորհրդավոր անուններով գրքեր՝ «Омировы наставления», «Меморий артиллерийские», «Письма лорда Седенгали»: Այնուամենայնիվ, շոգենավի խոհարարը Գորկու առաջին ուսուցիչն եր, վորովհետև նա յեր, վոր սեր ներշնչեց նրան գեպի գիրքը:

Գորկին գիրք ձարում եր, վորտեղ միայն կարող եր՝ գիմնպիստներից և յերգիչներից, խանութպաններից և սրբանկարիչներից: Ազահությամբ կարդում եր պանդոկների հոտ բռնած գռեհկաճաշակ վերույկներ և թարգմանական արկածային վեպեր: Այդ անպետք բաների մեջ Գորկին պատահաբար հանդիպեց Ֆրանսիական մեծ գրողների՝ Բալզակի և Ֆլոբերի գրքերին:

Մի տոն որ, բարձրանալով սրահի կտուրը, մարդկանցից հեռու, նա կարդաց Ֆլոբերի «Պարզ սիրտը», մի պատմվածք այն մասին, թե ինչպես և անցրել խոհարարուհին իր հասարակ կյանքը:

Սովորական բառեր, պարփակված՝ սովորական դարձվածքների մեջ, հուզում, վրդովում եյին և պատմվածքը հրաշք եր թվում:

Մի քանի անգամ, համարյա անգիտակցաբար, նա գննում եր տարրերնակ գրքերը լույսին բռնած, կարծես ձգնում եր տողամիջերում գտնել այդ հրաշքի լուծումը, և չեր գտնում: Իսկ այժմ, խոհարարների, խանութպանների և յերգիչների սիրելի գրքուկներին փոխարինելու յեկան գրքեր, վորոնց նա արդեն ինքն եր սիրում հուզիչ ու խորը սիրով — Պուշկին և Գոգոլ, Տուրգենևի և Լերմոնով:

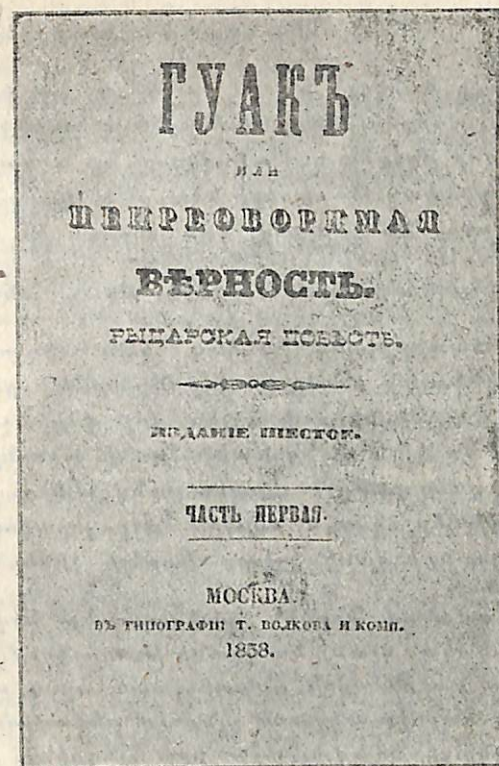

Գովառանական թերթ, արված Ա. Մ. Պեչկովին՝
 դասարանի աշակերտ Нижегородскаго слободскаго
 кунавинскаго начальнаго училища: «Н. С. Ку-
 навинское» բառերին Գորկին արել է ծանոթու-
 թյուն՝ «наше свинское Кунавинское», իսկ բարե-
 բարո խոսքը դարձրել «չարածնություն»:

Նրա մեջ շատ վաղ զարգացավ նբբազգացու-
 թյունը դեպի բոլոր ճշմարիտը գրականութան մեջ:

Մայրաքաղաքի յերգիծաբանական ժուռնալներից
 մեկում Գորկին գտավ մի փոքրիկ պատմվածք, վորը
 նրան շատ լավ թվաց: Ցանկություն ունեցավ, վոր
 ինքն էլ փորձի այդպես լավ գրել: Պատմվածքի տակ
 տարորինակ ստորագրություն կար՝ «Անտոնա Չեխոն-
 տե»:

Այդ Չեխոնտեյի մասին Գորկին հարցրեց մի

«Գուռակ կամ անհաղթելի հաժառարմություն»
 գրեհկաճաշակ զրքերից մեկը, վոր կարդացել է
 Գորկին մանուկ հասակում:

Ֆանոթ գիմնազիստի, սա փրված նկատեց, վոր պետք
 է լուրջ գրքեր կարդալ, և վոչ թե յերգիծաբանական
 ժուռնալներ: Այս Գորկու կարդացած առաջին պատմը-

ժվածքն եր դեռևս քչերին հայտնի Չիսովի՝ հետագայում Գորկու սիրելի գրողի և ընկերոջ:

Կյանքը Գորկուն թվում եր բանա, իսկ գրքերը՝ թռչուններ, վորոնց յերգը հասնում ե բանտարկյալին:

Ինչ-վոր ժուռնալում մի անգամ նա տեսավ նշանավոր գիտնական Ֆարադեյի նկարը և կարդաց մի հոդված, վորից նա իմացավ, վոր Ֆարադեյը հասարակ բանվոր ե յեղել:

Այս բանն ապշեցրեց Գորկուն, թվաց անհավատալի:

Նա՝ հետաքրքրվեց իմանալ ճիշտն արդյոք ելի ինչ-վոր նշանավոր մարդիկ, վորոնք առաջ բանվոր են յեղել: Ժուռնալներում այլևս վոչ վոքի չգտավ, բայց մեկը Գորկուն տվեց Ստեֆենսոնի անունը—շոգեկառքի գլուտորարը նույնպես բանվոր եր:

Փառքի չեր ձգտում Գորկին, այլ յերազում եր այնպիսի կյանքի մասին, վորը կարելի լիներ կոչել մարդկային:

Մի ժամանակ Գորկին պատրաստ եր հավատալու, վոր իսկական կյանք նա կգտնի թատրոնում: Առաջին անգամ նա թատրոն ընկավ պատահաբար տոնավաճառում: Կարմիր աղյուսե շենքում բեմադրում ե-յին «Պարոնյաք Գոլովլևիները» ըստ Շչեքերինի: Հայտնի դերասան Անդրեևով—Բուրլակը պատկերում եր Յուդուշկա Գոլովլևիին, և Գորկին քիչ եր մնում լաց լինի ատելությունից—նա ուզում եր վազի բեմ և սպանի Յուդուշկին:

Նա դգաց թատրոնի դահուրելի ուժը:

Ներկայացումից հետո Գորկին ամբողջ գիշեր թափառում եր տոնավաճառի հետևի մարդագետի ներքե: Ինչ-վոր հարբած մարդ կանգնեցրեց նրան և բռնեցքով հարվածեց գլխին: Գորկին համարյա ուշա-

գրություն չդարձրեց՝ այնքան նա հափշտակված եր թատրոնական տպավորություններով: Նրան տիրեց թատրոնում խաղալու ցնորքը: Այդ ցնորքը կիսով չափ իրականացավ—նրան թատրոն ընդունեցին ծառայության, բայց վոչ վորպես դերասան, այլ վորպես ստատիստ:

Առաջին ներկայացումը, վորին մասնակցեց Գորկին, մի անշնորհք դրամա յեր յերգեցիկ խմբերով և պարերով—«Քրիստափոր Կոլումբոս կամ Ամերիկայի գլուտը»:

Այդ պիեսում Գորկին ներկայացնում եր հնդիկներից մեկին: Նիզակի փայտի ծայրով բզում եր իսպանացիների փորերին: Բայց, չեր ինքն ամբողջապես «շամփրվեց» սուսերով, մոռացավ մինչև անգամ ցնցվել:

Գորկին դերասան չդարձավ: Պարզվեց, վոր թատրոնը յերբեմն կարող ե տիրել հանդիսատեսներին, բայց գավառական թատրոնի կուլիսների հետևի կյանքը տխուր ե և կոպիտ: Հերոսը, վոր քիչ առաջ սիրածի վոտքերն եր ընկել՝ բզավում եր նրա վրա.—«Ինչ քամի յի փչել խելքիդ, վոր քորոցները խրել ես այնտեղ, վորտեղ հարկավոր չի:

Իսկ ազնիվ հալը, բեմի վրա վողբալով դժբախտ աղջկանը, կուլիսների հետևին թշնամ եր նրա վրա.

—Դու ելի՞ դերդ չգիտես, սովսար:

Փորձերի ժամանակ ռեժիսյորը ստատիստների հետ վարվում եր, ինչպես տաժանակիրների հետ: Գորկուն նա անվանում եր անիծված պաքսիմատ և անխիղճ կերպարանք: Մուտի հանդիսագահիճը թվում եր հսկայական, խոր գերեզման:

Յեվ, մի անգամ ել խաբված կյանքից, Գորկին
թողեց թատրոնը:

Նա հաստատ վորոշեց սովորել:

Ստեֆենսոնի անունը տվող գիմնազիստը խոր-
հուրդ եր տալիս գնալ Ղազան—այնտեղ համալսարան
կար:

Գորկին թողեց ծննդավայրը և գնաց Ղազան:

Առանց ակոստանքի յերես բաժանվում Նիժնիից,
նրա չարդախներից և ներքնատներից, նրա մարդկան-
ցից:

Այդ ժամանակ Գորկին 15 տարեկան եր:

ԳԼՈՒԽ II

ՂԱԶԱՆՈՒՄ

«ՂՈՌՂՈՌԸ»

«Յեթե ինձ առաջարկեյին՝

—Գնա, սովորիր, բայց դրա փոխարեն, կիրակի
երեբը Նիկոլաևսկի հրապարակում մենք քեզ կծեծենք
փայտերով,—յես հավանորեն կընդունեյի այդ պայ-
մանը»:

Այսպես եր գրում Գորկին իր հիշողությունների
մեջ:

Այնուամենայնիվ նրան սովորել չհաջողվեց:

Ղազան գալով, Գորկին հասկացավ, վոր նա՝ նի-
ժնգորդյան մեղչանը, անտուն-անտեղ մարդը, հա-
մալսարանի յերես չի տեսնի: Նրան ալ բան եր սպա-
սում՝ արվաճառների տների նկուղները, գետի նա-
վամատույցները, ընդհատակյա խմբակները. ծանոթու-

թյուն բոսյակների, վոստիկանների, ուսանողների,
հեղափոխականների հետ:

Այս եր այն համալսարանը, ուր ընկավ Գորկին
և այն համալսարանի ուսումը չեղ կարելի մոռանալ...

Գորկին իր համար բնակարան գտավ տխուր
պարապուտում ավերված մի տան նկուղում, իսկ աշ-
խատանք՝ Ուստեյի գետային նավամատույցներում:
Նրան որական քսան կոպեկ ելին վճարում:

Նա ընկավ նավամատույցների խայտաբղետ
բնակչության մեջ՝ բեռնողների, սրիկանների, մու-
րացկանների և ավելի ևս խայտաբղետ բնակչության
«Ապակու գործարանի»: Այսպես, չգիտես՝ ինչու, կոչ-
վում եր հին կիսավեր շենքը. գուցե այն պատճառով,
վոր նրա պատուհաններում վոչ մի հատ վողջ ապակի
չկա:

Ապակու գործարանը Ղազանի բոսյակների հա-
մախմբման տեղն եր: Այստեղ եյին հանդիպում հա-
մալսարանից վտարված ուսանողը և տասը տարվա
տաժանակիր աշխատանք կրած ծերունի փալասահա-
վաքը, մուրացկանը, վոր առաջ անասնաբույժ եր
յեղել և թափառաշրջիկը, վորը մի ժամանակ սպա-
սավորի պաշտոն եր վարել նահանգապետի մոտ:

Բոլորի անցյալը տարբեր եր, իսկ ներկան միա-
նման—քաղցած և անտանելի:

Տարորինակ և հաճախ անհասկանալի եյին թվում
նրանք Գորկուն, այնուամենայնիվ նա բոսյակներին
համարում եր ավելի լավ, քան այն սովորական մար-
դիկ, վորոնք ապրում եյին թիթեղապատ սնդուկնե-
րով ու գուցնգգույն թղթերով պաճուճած լուսամուտ-
ներով իրենց տնակներում: Բոսյակները հարբում ե-
յին, կռվում, գողանում, բայց ազահուլթյուն չեյին

անում. փող չեյին դիզում, կյանքից չեյին գանգատվում և մեշանների մասին խոսում եյին ծաղրով ու արհամարհանքով: Մի անգամ մեկը գողացել էր վորսորդական լավ կոշիկներ: Վորոշվեց այդ խմիչքի տալ Բայց բոսյակներից մեկը, հիվանդ և դրանից մի քանի ուր առաջ վոստիկանությունից ծեծ կերած, ասաց, վոր պետք է խմիչքի տալ միայն ճաքերը, իսկ թաթամասերը կտրել և տալ «ուսանողին», վորը ման էր գալիս քրքրված կոշիկներով:

—Կմրսեցնի վոտքերը՝ կսատկի, իսկ նա լավ մարդ է:

Այդ մարդկանցից շատերը Գորկուն հիշեցնում եյին արկածախնդրական պատմվածքների գործող անձանց:

Բայց միայն գրքի արկածների հերոսները չեյին, վոր գրավում եյին Գորկուն: Նրա մեջ ապրում էր ինչ վոր ավելի նշանակալի ցնորք: Նա հրում էր նրան դեպի այլ մարդիկ, անծանոթ մտքեր, չկարդացած գրքեր:

Ընկերները Գորկուն տարան քաղաքի ծայրամասի նպարավաճառի խանութը: Նրա տերն էր հեղափոխական Անդրեյ Դերենկովը: Խանութում վաճառում եյին շաքար, մոմ, կարամել, ոճառ, բայց խանութի յետևի սենյակում կախված էր Գերցենի նկարը և պահված եյին արգելված գրքեր:

Պատմվածքները և վեպերը փոխարինելու յեկան գիտնականների, մտածողների և հեղափոխականների գրքերը:

Դերենկովի խանութից Գորկին ընկավ ուսանողական գաղտնի խմբակների մեջ: Այստեղ ուսումնա-

սիրում եյին պատմության և քաղաքատնտեսության վերաբերյալ աշխատություններ, կարդում եյին գեղեցումներ և աղմկալի վեճեր եյին ունենում Ռուսաստանի հեղափոխության վիճակի մասին:

Սա հեղափոխական յերիտասարդության ազատ համալսարան էր, և Գորկուն ավելի շատ գիտելիք տվեց, քան կարող էր տալ Ղազանի կայսերական համալսարանը:

Գորկին այստեղ ծանոթացավ Ադամ Սմիտի աշխատություններին, Զերնիշեվսկու գրքերին, Կարլ Մարքսի հեղինակություններին: Մարքսի «Կապիտալը» այն ժամանակ հաղվագյուտ գիրք էր և Նրա առաջին դուռնի անցնում էր ձեռքից-ձեռք արտագրած...

Յերր Ղազանի ժանդարմները մի անգամ Գորկու մոտ խուղարկություն կատարեցին՝ գտան քաղվածքներով լի մի տետրակ: Գորկու բախտից տետրակի քաղվածքները Մարքսից չեյին, այլ ավելի անմեղ գրքից—«Ժամանակակից ուսմունք բարոյականության մասին և նրա պատմությունը» Միրտով-Լավրովի:

Այնուամենայնիվ ժանդարմները շտապեցին այդ մասին հաղորդել Նիժնի Պեղովի ծննդավայրի իշխանություններին: Այն հանգամանքը, վոր այս փայտ ջարդող և բեռներ կրող հաճարակ մարդը կարդում էր գիտական գրքեր և նրանցից քաղվածքներ կատարում, շատ կասկածելի չերևաց:

Գորկուն խմբակներում միայն նրա բարձր բասի համար չեյին «Ղողղող» անվանում—նա գեղեցումներ էր տալիս, մասնակցում էր յերկարատև գիշերալին վիճաբանություններին, և բոլորը, ինչ նա ասում էր, անգիր արած չէր, և գրքերից չէր, այլ

իրենն եր, խորը կշռադատած: Նա կարողացաւ կյանքը
ճանաչել շատ ավելի խոր, քան իր շատ ընկերները,
և այդ պատճառով նրա նկատողությունները հաճախ
շմեցնում ելին իրենց կծու անսպասելիութամբ:

— Դու, բարեկամ, ուշադրության ես առնում վոչ
այն, ինչ պետք է, — բարկացած նախատեց Գորկուն
նրա ուսուցիչներից մեկը:

Շատ բան, վոր Գորկին գտնում եր գրքերում,
թվում եր լավ ծանոթ: Բաղաքատնտեսության յերկերի
հեղինակները նկարագրում էին բանվորների տխուր
վիճակը, բայց այդ վիճակը Գորկին կրել եր սեփա-
կան փորձով:

Ղազանում նրան վիճակվեց անցնել ամենածանր
դասընթացներն այն համալսարաններում, վորոնց
կյանքը պատրաստել եր Գորկու համար:

ՅԵՐԿՈՒ ՀԱՅԱՎՈՐՄԱՐԱՆ

«Պատմվածքում խիստ զգացվում է խորը,
բուրյիկ հոտ ե գալիս»:

Ա. Պ. Չեխովի Գորկուն գրած նամակից

Յեկավ աշունը: Վերջին շոգենավերն շտապում
էին դեպի գետածոցերը: Մեռելային դրություն տի-
րեց նավամատուցներում, գետի վրա այլևս աշխա-
տանք չկար:

Գորկին թափառում եր անշարժացած Ուստիում՝
դատարկ խոշոր արկղների և տախտակներով մեխած
շենքերի մոտով:

Նա քաղցած եր մտում, գիշերում եր ուր հասներ,
մինչև անգամ գետափին, շուռ տված նավակի տակ,

և համոզվում եր, վոր աշունը վատ ժամանակ է անա-
պաստան մարդու համար:

Գորկին պատրաստ եր ձեռնարկել ամեն տեսակ
աշխատանքի, միայն թե նա ապաստարան տար նրան:

Ամսական յերեք ուրբով նա վարձվեց վորպես
հացթուխի ոգնական Սեմեոնովի կրենդելի հիմնաը-
կում:

Սեմեոնովի հիմնարկը տեղավորված եր ներքնա-
տանը: Կրենդելանոցի լուսամուտները, նայում էին
դեպի ձորակը: Տերը նրանց փակել եր յերկաթներով,
վորպեսզի բանվորները չկաթողանան հաց տալ մու-
րացկաններին:

Այդ ներքնատանը Գորկին որվա ընթացքում
պետք է տասնչորս ժամ կրենդել ծալեր «Ե» տառի
ձևով: Գորկին վաղուց գիտեր, թե ինչ է ծանր ֆի-
զիկական աշխատանքը, բայց աշխատանքը Սեմեոնո-
վի մոտ, նրան՝ ուժեղ և դիմացկուն պատանուն, թվում
եր հյուժող, անտանելի...

Յերբեմն Գորկուն այնպիսի զգացում եր պատում,
վոր կարծես յերեքհարկանի տունը, վորտեղ տեղա-
վորված եր կրենդելանոցը, շինված եր ուղղակի նրա
ուսերի վրա:

Տան հարևանուհիները Սեմեոնովի բանվորներին
անվանում էին «կալանավորիկներ»:

Սեմեոնովը վոչ միայն ուժասպառ եր անում իր
«տղաներին» տասնչորս ժամյա աշխատանքով, այլև
անդադար ծաղրում եր նրանց, ծեծում, տուգանում և
պատժում եր, կարծես թե փուռը իրոք կալանավո-
րական վաշտ լիներ:

Բայց Գորկին Սեմեոնովի դաժանության վրա

չե՛ր զարմանում—նա արդեն բավականաչափ տեսել
էր կյանքում: Նրան ուրիշ բան էր ապշեցրել—բան-
վորների խոնարհությունը և նրանց պատրաստակամու-
թյունը՝ մինչև անգամ հիանալու Սեմեոնովի շահա-
տենչությամբ: Գորկին գործատերերի մասին այլ կերպ
էր մտածում և այդ մասին խոսում էր ընկերների
հետ: Ի՛նչպես յեղավ՝ մի անգամ Սեմեոնովն՝ ականջ
դրեց զրույցին:

—Ինչի՞ մասին ես զոգոսացնում, Լուդու:

Գորկին պատժվեց. առանց հերթափոխի մի շա-
բաթ խմոր էր հունցում:

Սակայն Լուդուը կարողանում էր պաշտպանել
մարդկային արժանապատվությունը: Սեմեոնովը հա-
մոզվեց, վոր իր մոտ ներքևում, ներքնատաշնը, կա
մի մարդ, վորին կոտրել նրան չի հաջողվի:

Մինչև անգամ աշխատանքի ժամանակ Գորկին
գրքից չէր բաժանվում: Նա տաշեղներից սարքել էր
գրակալի նման մի բան և գիրքը դնում էր նրա վրա: Այս
թույլ էր տալիս նրան կարդալ և միաժամանակ՝ դա-
սավորել կրենդելները կաղապարների վրա:

Մի անգամ անսպասելի կերպով մտնելով փուռը՝
Սեմեոնովը Գորկուն բռնեց Լեվ Տոլստոյ կարդալիս:
Տերն ուզում էր գիրքը գցի վառարանը:

—Գիրքն այլեւ չի՛ կարելի,—ասաց Գորկին,
բռնելով Սեմեոնովի ձեռքը:

Այս այնքան ազդու ասվեց, վոր Սեմեոնովը վե-
րադարձրեց նրան գիրքը և լուռ դուրս գնաց:

Մի ուրիշ անգամ, յերբ տերը ծաղրում էր ա-
ռանձնապես լկտի կերպով, Գորկին հանգիստ կերպով
բռնեց նրա ականջը և թափահարեց: Սեմեոնովն այն-

պես էր սովորել բանվորների ստրկական հնազանդու-
թյան, վոր նա ավելի շուտ շփոթվեց, քան բարկացավ:

Բայց Գորկին պաշտպանում էր վոչ միայն սե-
փական արժանապատվությունը—նա ձգտում էր պաշտ-
պան կանգնել նաև իր ընկերներին:

Վառարանի վրայի Գորկու սնդուկում կար վոտա-
նավորների մի պատահուտուն գրքույկ: Սեմեոնովյան
«կալանավորիկներին» Գորկին կարդում էր բանաստեղ-
ծի տողերը՝

«Ո՛վ մարդ, վորքան բարձր ե քո կոչումը»...

Գորկին ուզում էր, վոր այդ բարձր կոչման մա-
սին բանվորները գոնե հիշեցնեյին իրենց գործատի-
րոջը. փորձեց գործադուլ կազմակերպել, բայց անհա-
հաջող:

Հեղափոխականների հետ ունեցած ծանոթու-
թյունը նրան ոգնեց ազատվել Սեմեոնովի մոտ ծա-
ռայելուց:

Անդրեյ Դերենկովը բուլկիարան բացեց՝ սրա
յեկամուտը պիտի գնար հեղափոխական նպատակների:
Բուլկիարանին թխողի ոգնական էր հարկավոր և իհար-
կե, Գորկին այդ բանի համար ամենահարմար մարդն էր:

Սեմեոնովի մոտից նա անցավ Դերենկովի մոտ:
Խմոր էր հունցում, հացը գցում էր փուռը և բուլկի
յեր տանում ուսանողական սեղանատունը: Իր զամ-
բյուղի մեջ Գորկին հաճախ պահում էր հեղափոխական
գրականություն, վորը բուլկիների հետ միասին ան-
նկատելի կերպով պիտի դներ ուսանողներից վորևե
մեկի ձեռքը:

Դերենկովի բուլկիարանը հարևան էր ժանդարմա-
կան վարչությանը: Կապույտ համագգեստներով ժան-

գարմներն անցնում էին ցանկապատի վրայից և գալիս էին բուլկու։

Դերենկովի հիմարկը կասկածներ եր առաջացնում։

— Կարդալ սիրում ես, — հարցրեցինք եր անում Գորկուն քաղաքապահ վոստիկան Նիկիֆորինը. — Որինակ, ինչ գրքեր։

Նիկիֆորինը հացթուխի ոգնականին հրավիրում եր իր բուլկան և խոսակցութուն եր սկսում ուսանողների ու ժողովրդի թշնամիներէ մասին։

— Անտեսանելի թելը, — բացատրում եր Նիկիֆորինը, — սարդի վոստայնի թելի պես դուրս ե գալիս սրտից նորին կալսերական մեծութան, թագավոր կայսր Ալեքսանդր Յերբորդի և այլն, նա անցնում ե պարոնայք մինիստրների միջով, նորին բարձր գերազանցութուն նահանգապետի միջով և բոլոր պաշտոնյաների, մինչև վերջին զինվորը։ Այս թելով ամեն ինչ կապված ե, ամեն ինչ հյուսվածապատված ե։ Նրա անտեսանելի ամբողջյամը ել պահվում ե առհավետ տիրոջ թագավորութունը... Հասկացա՞ր։

Գորկին հասկանում եր։ Նա ինքն արդեն ավելի և ավելի պարզ գգում եր այդ անտեսանելի թելը՝ թել հետամտության և մատնության...

Ամբողջ կյանքը ցանցված եր այդ թելերով։ Նրա ոգնությամբ կառավարութունն ընդհատակից դուրս եր կորզում հեղափոխականներին, բանտ եր նետում նրանց, տաժանակիր աշխատանքների յեր ուղարկում։

Անտեսանելի թելը ցանցում եր և մի քիչ ավելի թույլ մարդկանց՝ նրանց, ով տեսնում եր կյանքի անարդարութունները, բայց իր մեջ ուժ չեր գտնում

պայքարի մտնելու։ Ամեն մի դեռևս չկորացած մարդու շուրջը գատարկութուն եր առաջանում. նրանից դուրս գալը դժվար եր։

Այդ գատարկութունն աստիճանաբար սկսում եր զգալ նաև Գորկին։

Դերենկովի բուլկիանոցում կյանքն ավելի թեթեւ եր, քան Սեմեոնովի կրենդելանոցում, բայց այստեղ ել աշխատանքը խլում եր ամբողջ ուրը, հաճախ նաև գիշերվա մի մասը։

Գորկին հոգնած գալիս եր իր փոքրիկ սենյակը և, գրքին մոտեցնելով պղտոր-յերկնագույն ապակիով լամպը, սկսում եր կարդալ։ Դիշերային այդ ժամերին Գորկին ձեռք եր բերում ընդարձակ գիտելիքներ։ Շուտ տված արկղի վրա — սա Գորկուն ծառայում եր սեղանի տեղ — Պուշկինի հետ միասին դրված եր Ֆիզիոլոգ Սեչենովի «Գլխի ուղեղի ու Ֆլեքսները» աշխատութունը։

Հաճախ, ծածկելով գիրքը, նա յերազում եր այլ կյանքի մասին՝ խելացի և զբաղիչ, վորը պետք ե գոյութուն ունենար վորեւե տեղ։

Ցանկութուն եր առաջանում վորեւե մեկին հաղորդել այդ յերազանքները։

Տագնապով և հույսերով, արհամարհելով վտանգները, վորոնց ակնարկում եր Նիկիֆորինը, Գորկին գնում եր նրանց մոտ, ով ապրում եր հեղափոխության խոհերով։

Ընդհատակյա խմբակներում նրան հանդիպում էին համակրանքով, բայց վերաբերվում էին մի քիչ բարձրամտորեն՝ ինչպես հաճախ վերաբերվում են ինտելիգենտ մարդիկ ինքնուսին։

Գորկուն այդպես ել ներկայացնում ելին՝

—Ինքնուս... ժողովրդից:

Նրա վրա զարմանում էին, բաց լուռ էին անտարբեր, իսկ յերբեմն ել ծաղրում ելին:

Գորկին լերբեմն սկսում եր խոսել իր յերազանքների մասին:

—Թողեք,—կտրում ելին նրան:

Յեւ Գորկին փակվում եր իր մեջ:

Նա մի տետրակ սարքեց, ուր գրքերի քաղվածքների արանքներին մտցնում եր սեփական հեղինակության վոտանավորներ: Գրում եր դժբախտ ընկերոջ՝ ապակի՝ զցող Անատոլիի մասին, գարնան ձյունի մասին, վորը սև ցեխ դարձած հոսում ե փռի ներքնատուներ, նաև վոլգայի մասին, վորը սիրում եր: Այս տետրակը Գորկին խնամքով թագցնում եր բոլորից:

«ՄԻ ԴԵՊԲ ՄԱԿԱՐԻ ԿՅԱՆՔԻՑ»

Դուք, տիկին, գիտե՞ք անկասկած,
վորեւ միջոց ատամնացավի դեմ,
իսկ իմ ատամնացավը սրբիս մեջ
ե: Այդ գարշելի ցավ ե և նրան
շատ լավ ոգնում ե կապորը այն
ատամի փոշով, վոր հնարել ե
Բերտոլդ Շվաբցը:
Հեցի՜ր չայցե

Նիժնիից նամակ յեկավ—մեռել ե տատը, Գորկու միակ մոտիկ և թանկագին մարդն ամբողջ աշխարհում:

Աշուն եր, անվերջ անձրև եր գալիս, թվում եր, թե այն անտեսանելի վոստայնը, վորի մասին խոսում

եր Նիկիֆորին իր բուդկայում, կարծես պատել եր հիվանդ բնությանը:

Գորկին մտաբերում եր անցյալը, տատին, հրաշալի զրոսանքները դեպի անտառ, գրքերը—այս լավը և պայծառն եր, իսկ բոլոր մնացածը ճնշում եր, ինչպե՞ս այս յերկարատև աշունը:

Դիշերները Գորկու սենյակից վհատ ձայներ էին գալիս—ձանձրույթից նա սկսեց ջութակ նվագել սովորել...

Այդ տարին շատ ինքնասպանություններ բերեց: Մահից առաջ գրած գրության մեջ մի ուսանող գրում եր «կյանքից արագորեն հեռանալու մասին»:

Կյանքից արագորեն հեռանալու ձգտում էին և Գորկու մի քանի ընկերները: Ինքնասպանություն գործեց Մուդիկանտսկին, մի ուսանող յերկար մաղերով և միշտ տխուր դեմքով...

1887 թվի դեկտեմբերի 14-ին, Ղազանի «Волжский вестник» լրագրում լույս տեսավ մի տեղեկություն.

«Դեկտեմբերի 12-ին, լեբեկոյան ժամը 8-ին, Պողոտինի փողոցում, Կազանկա գետի ափին, Նիժեգորոդյան ցեխային Ալեքսեյ Մաքսիմիչ Պեշկովն ատրճանակից կրակեց իր ձախ կողքին՝ իրեն կյանքից զրկելու դիտավորությամբ: Պեշկովն իսկույն ուղարկվեց զեմսկի հիվանդանոցը, վորտեղ նրան բժշկական ոգնություն տալու ժամանակ, բժշկի կողմից վերջը համարված ե վտանգավոր Գտնված տոմսակում Պեշկովը խնդրում ե վոչ վոքի չմեղադրել իր մահվան մեջ»:

Այն մասին, թե ինչու ընիժեգորոդյան ցեխա-

Գորկին կազանում ապրած ժամանակ

յին Ալեքսեյ Մաքսիմիչ Պեշկովը կրակեց ատրճառակից իր ձախ կողքին», քառորդ դար հետո բացատրեց ինքը՝ Գորկին իր «Դեպք Մակարի կյանքից» պատմվածքում: Այն միայն գիպված է յեղել, բայց վողբերգական դիպված, վորը մի անգամ ել հիշեցրեց Գորկու անսահման ծանր կյանքի ուղու մասին:

Իր կյանքին վերջ տալու վերջումն ընդունելով Գորկին գնաց շուկա, աչնտեղ յերեք ռուբլով գնեց մի ծանր Տուլայի ատրճառակ:

Դիշերը Գորկին քաղաքից դուրս գնաց... Նրան գտան ձյունի մեջ պառկած, գետի զառիվայրի

յեզրին և տարան հիվանդանոց: Նրա գրականում հայտարարեցին տարրինակ գրութուն:

«Իմ մահվան մեջ խնդրում եմ մեղադրել գերմանական բանաստեղծ Հայնեյին, վորը հնարել է ատմնացավը սրտի մեջ: Սրան կցում եմ իմ փաստաթուղթը, հատկապես սարքված այս գեպլի համար: Խնդրում եմ իմ աճյունը կտրել և գննել թե ինչ սատանա յեր նստած իմ մեջ վերջին ժամանակները:

Կցած փաստաթղթից յերևում է, վոր յես Ա. Պեշկովն եմ, իսկ այս գրութունից, հուսով եմ, վոչինչ չի յերևում»:

Բժիշկը հայտարարեց, վոր յերեք որից հետո վիրավորը կմեռնի: Այս խոսքերը հասան Գորկու գիտակցությանը:

—Իսկ յես չեմ մեռնի,—ասաց նա:

Պրոֆեսորը բարկացավ: Ըստ յերևույթին, հիվանդի վարքը նրան անքաղաքավարի թվաց:

Գորկին չմեռավ:

Գորկու դանդաղ և ծանր ապաքինման ուրերին, հիվանդասենյակ յեկան նրա հին ընկերները՝ Սեմեոնովի կրենդելանոցի բանվորները: Նրանցից նա լսեց հասարակ, սիրալիր, մարդկային խոսքեր: Յեվ Գորկին զգաց, վոր «սրտի ատմնացավը» հանդարտվեց և ապրել է ուղում:

ԳՅՈՒՂԱԿԱՆ ԽՆՆՈՒԹ

Նա վերադարձավ Դիլինկովի բուլկիանոցը, բայց մոչ յերկար ժամանակով:

Այստեղ եր գալիս յերբեմն Միխայիլ Անտոնովիչ

Ռոմասը: Դարբնի վորդի, նախկին չերկաթուղային բանվոր, հին հեղափոխական, արդեն տասը տարի ցա-
րական աքսոր կրած, մի մարդ, վոր անսովոր ուժի
և անհողդողդ անդորրութեան տեր մարդու տպավորու-
թյուն եր թողնում:

Ռոմասը ուշադրութեան դարձրեց հացթուխի ոգ-
նականի վրա և հասկացավ, վոր Գորկուն պետք ե
ոգնել ապրելու:

Ռոմասը կանչեց Գորկուն իր մոտ՝ մերձվո-
ւցյան Կրասնովիդովո գյուղը: Ռոմասն աչտեղ ունեւ
մանրավաճառի կրպակ, վորը նա պահում եր, վոր-
պեսդի, գյուղում ապրելով, հեղափոխական պրոպա-
գանդ տանի գյուղացիներին մեջ:

Գորկին գնաց Ռոմասի մոտ:

Կրասնովիդովում նա առաջին անգամ չերես առ
չերես հանդիպեց գյուղացիներին: Յեւ Կրասնովիդո-
վում ապրած ամեն մի որը պատում եր նրան ավելի
ու ավելի ծանր զգացումով: Գորկու կարգացած շատ
գրքերում գյուղացին պատկերվում եր, վորպես չերազող
պարզասիրտ եյակ: Կրասնովիդովում Գորկին այլ
բան տեսավ—կույր չարութեան և գալի ագահու-
թյուն: Կոտրած կավե քրեղանի համար յերեք ընտա-
նիք կռվում եին ցցերով, կոտրեցին պառավի ձեռքը
և ջարդեցին տղայի գլուխը: Յեւ այսպիսի տուրուղըմ-
փոցներ պատահում եին համարյա ամեն շաբաթ:

Կրասնովիդովոյի հարուստներն ատում եին Ռո-
մասին և նրա կրպակը: Յերեկոները կրպակի մոտ բազ-
մութեան եր հավաքվում: Ռոմասի հասցեյին լսվում
եյին չարամիտ բացականչութեաններ:

Գորկու գալուց քիչ հետո կուլակներն սկսեցին
գործել:

Գյուղացի Իզոտը Ռոմասի հետ բարեկամութեան
եր անում—նրան գտան Վոլգայի ափին մեռած, գանգը
ջարդված:

Իրեն՝ Ռոմասի վրա հրացան կրակեցին:

Հետո խրճիթում, վորտեղ ապրում եր Ռոմասը,
կուլակները պայթեցրին վառարանը՝ վառելափայտի
մի կտորի մեջ վառող եյին լցրել: Վերջապես հրդեհե-
ցին կրպակն եր, խրճիթն եր, Կրակը Գորկուն պատեց
չարդախում: Նա մուշտակի մեջ փաթաթվելով, դուրս
թռավ լուսամուտից:

Ռոմասի կրպակն այրվեց: Գորկին հարկադրված
եր ուրիշ ապաստարան վորոնել:

Նա թողեց Կրասնովիդովոն: Իր ընկեր Բարինո-
վի հետ նա ուղևորվեց Վոլգայով ցած, դեպի Հաշտար-
խան: Յերկար լողում եյին յերբեմն գաղտնի, անտույս,
մարդատար շոգենավերով, յերբեմն նավաստի վարձվե-
լով լաստանավերի վրա: Վերջապես հասան Կասպիա-
կանին: Այստեղ Գորկին առաջին անգամ ծով տեսավ
և այստեղ յերեկվա հացթուխն ու խանութի գործա-
կատարն սկսեց զբաղվել ձկնորսութեամբ:

ԳԼՈՒԽ III

ՅԵՐԿԱԹՈՒՂԱՅԻՆ ՊԱՆԱԿ

Կասպիականից վերադառնալուց հետո Գորկուն
անբարեհամբույր և ոտար թվաց Ղաղանը: Դերեն-
կովի կրպակն արդեն չկար, անհայտացել եյին նաև
հին ծանոթներէից շատերը: Քաղաքում Գորկու համար

գործ չճարվեց: Նա մտալ յերկաթուղային հետ ընկած Դորբրինկա կայարանը վորպես գիշերային պահակ:

Դեռևս վաղուց, մանկության որերին, նա յերազում եր դուրս պրծնել քաղաքից, ապրել վորև անտառային պահակատան կամ մարդկանցից մոռացված կիսակայարանում:

Յեւ անա մանկական տխուր յերազանքը կատարվեց: Բայց բանից դուրս չեկավ, վոր կյանքն ալստեղ եւ հալածում եր նրան:

Ամեն որ, յերեկոյան վեցից մինչև առավոտյան վեցը, Դորկին՝ մահակը ձեռին, ման եր գալիս պահեստի շուրջը և պահպանում պարկերով ալյուրը:

Դորկուն հաջողվում եր ալյուրը պաշտպանել հաւրեան կաղակային ստանիցաների գողերից: Բայց միայն նրանք չեյին գողանում: Դողանում եր ինքը՝ կայարանապետը, մի հսկա մարդ՝ խեցգետնի աչքերով և սև մորուքով, վորին Աֆրիկան ելին անվանում: Յերբ հարավից՝ Կասպիականից վագոնները Դորբրինկա եյին գալիս, Աֆրիկանը կոտորում եր այդ վագոնները— նրանք բեռնված եյին լինում պարսկական մետաքսով և արևելյան քաղցրեղենով: Դողացածը վաճառվում եր և ձեռք բերած փողերով Աֆրիկանը սարքում եր վայրենի կերուխում, վորոնց մասնակցել հարկադրում եր և Դորկուն: Բարեբախտաբար Դորկուն վիճակվեց կալարանում ծառայել միայն մի քանի ամիս: Նրան ատեց Աֆրիկանի խոհարարուհին: Նույնպես հսկա, ինչպես և իր տերը, այդ կինը սպառնում եր՝

— Տանջելով հոգիդ կհանեմ:

Յեւ Դորկին գիշերային հերթափոխությունից հետո, խոհարարուհու հրամանով, պետք ե աշխատե

Աֆրիկանի տանը՝ դռնապանի, վառարան վառողի և ձիապանի տեղ:

Դորկին ճանապարհի վարչությանը գանգատ գրեց: Հաղիվ թե այնտեղ քննեյին գիշերային պահակի տված գանգատը, ինչ-վոր խոհարարուհու մասին: Բայց Դորկու մտքովն անցավ իր դիմումը շարադրել վոտանավորով: Տաղտկությունից թառամող յերկաթուղային պաշտոնյաները կարդացին զվարճալի գրությունը: Իշխանությունը վորոշեց մեղմացնել Դորկու վիճակը: Նրան տեղափոխեցին Բորիսոգլեբսկ գավառական քաղաքը, ապրանքային կայանը՝ պարկեր ու բրեզենտներ պահպանելու:

Դավառական քաղաքն ապշեցրեց Դորկուն իր ալյանդակ ու անմխ գոյությամբ:

Քաղաքագլուխը հրավիրում եր հոգևորականությանը մաղթանք կատարել՝ ջրհորներից սատանաներին արտաքսելու համար, քաղաքային դպրոցի ուսուցիչը-շաբաթ որերը բաղնիքում ծեծում եր իր կնոջը: Վոչ այդ մաղթանքները, վոչ ծեծերը Բորիսոգլեբսկում վոչ-վոքի չեյին վրդովում, վոչ-վոքի չեյին զարմացնում...

«Պահապան» պատմվածքում Դորկին գրում ե իր Բորիսոգլեբսկի կյանքի մասին:

«Յերագելով ինչ-վոր մեծ սխրագործությունների մասին, կյանքի պայծառ ուրախությունների մասին՝ յես պահպանում եյի պարկերը, բրեզենտները, ասպարնները, կոճերը և փայտը մոտիկ ստանիցաների կաղակների հափշտակությունից: Յես կաքողում եյի Հայնեն ու Շեքսպիրը, իսկ գիշերները, հանկարծ մտաբերելով իրականությունը, վոր կամացուկ փռում եր

շուրջիս, ժամերով նստում եյի կամ պառկում, վոչինչ չհասկանալով, կարծես շշմած՝ գլխիս հասցրած, գա- վաղանի հարվածից:

Բորիսոգլեբսկի լերկաթուղում շատ ինտելիգենտ մարդիկ եյին աշխատում՝ նախկին ուսանողներ, սե- մինարիստներ, վիճակագիրներ, սպաներ: Սրանցից վոժանք համարվում եյին քաղաքականապես ճանապարհ- հոլյս», յեղել եյին բանտերում և աքսորում:

Գորկին զայրույթով եր հաղորդում նրանց իր դիտողությունները Բորիսոգլեբսկի բնակիչներին մա- սին: Ինտելիգենտները Գորկուն լսում եյին ծիծաղով՝ այդ բոլոր պատմությունները նրանց ուրախ անեկ- դոտներ եյին թվում:

Այդ բանը Գորկուն զարմացնում եր: Ղազանում, հեղափոխական խմբակներում, նա զգում եր, վոր ինչ վոր գիծ բաժանում ե նրան ինտելիգենտներից: Այդ ցավ եր պատճառում, բայց դեպի այդ մարդիկ Գոր- կին հարգանք եր տածում: Իսկ այստեղ, Բորիսոգլեբ- սկում, նա ինտելիգենտների մեջ տեսավ միայն գա- վառային գոհակաբարո պաշտոնյաներ: Նրանցից մեկը միայն՝ Բաժենովը, լսելով Գորկուն՝ ասաց.

—Վորքան ծանր ե այդ:

Նա այս ասաց անկեղծորեն: Յեւ Գորկին հար- գանք զգաց դեպի Բաժենովը:

Ինքը Գորկին, կարծես թե, խիստ հագեցած եր մթին տպավորություններով: Նրան պատում եր ան- ծանոթ չարություն և արհամարհանքի հորդումը դեպի մարդիկ: Գրքերը, վոր նա կարդում եր իր ծանր մե- նության մեջ, ասում եյին նրան, վոր կյանքի մեջ կա վոչ միայն ապականվածն ու անմիտը, այլ և պայ- ծառն ու բերկրալին:

Գորկին ամուր կերպով հավատում եր այս աշ- խարհին, բայց կյանքը նրան նոր վերավորանք և վիշտ եր բերում:

Գորկուն Բորիսոգլեբսկից տեղափոխեցին Կրու- տայա կայարանը, վորպես կշռորդ:

Ստեպներում կորած այս կայարանում այնպես եր սեղմվում սիրտը դատարկության զգացումից, վոր մարդ իրեն զգում եր ինչպես ռդային զանգի տակ դրված: Սուղում եյին սըվիկները, նվում եյին մո- ծակները, աղմկում եյին հազվադեպ գնացքները և այս եր բոլորը, ինչով կյանքն այստեղ հիշեցնում եր իր մասին: Բորիսոգլեբսկում գոնե գրքեր կային և պար- կերի ու բրեզենտների հետ քարշ գալուց հետո, Գոր- կին առանձնանում եր Հայնեյի և Շեքսպիրի հետ: Իսկ այստեղ վոչինչ չկար, բացի արդեն կարդացած «Նիվա»-ի համարներից:

Մի անգամ Գորկին Կրուտայա կայարանում տե- դեկություն ստացավ, վոր Բորիսոգլեբսկի նրա միակ բարեկամ Բաժենովը գնացել ե գերեզմանատուն և ինքնասպանություն գործել: Մահից առաջ գրած տոմ- սում նա խնդրել ե իր գրքերն ուղարկել Կրուտայա՝ «Մաքսիմիչին»....

Գորկուն շատ անգամ ե պատահել վկա լինել, թե ինչպես կյանքից հեռանում եյին հենց այն մար- դիկ, վորոնք Գորկուն ուրիշներից լավ եյին թվում:

*
*

Գորկու 22-րդ տարին եր գնում. պետք ե կոչ- վեր դինավորական ծառայության: Կրուտայան նա թո-

դեց և վոտքով ճանապարհ ընկավ դեպի ծննդավայրը:
Գարուհն եր, բայց Գորկին Նիժնի ընկնելու հույս
ունեի միայն աշնանը

ԳԼՈՒԽ IV

«ԾԵՐ ԿԱՆՆՈՒ ՅԵՐԳԸ»

Նա գնում եր Դոնի մարզով, անցավ Տամբովի
և Ռյազանի կողմերով, այցելում եր ստանիցաները,
գյուղերը, վանքերը՝ հաց՝ ճարելով անցորդ մարդու
պատահական աշխատանքով:

Այս Գորկու առաջին ճանապարհորդությունն եր
Ռուսաստանում:

Վերջապես, սեպտեմբերին Գորկին ընկավ Մոս-
կվա:

Նա շտապեց Խամոֆիկի, այստեղ կար մի հին
տերունական տուն և այդ տանն ապրում եր Լեվ
Տոլստոյը:

Գորկին Տոլստոյին տանը չգտավ: Սոֆիա Անդ-
րեևնան՝ մեծ գրողի կինը, անձանոթին տարավ խո-
հանոց և նրան հյուրասիրեց մի բաժակ սուրճով և
բուրդով: Կոմսուհին ընդամին նկատեց, վոր Լեվ Նիկո-
լաևիչի մոտ բազմաթիվ մութ դատարկապորտներ են
գալիս: Գորկին քաղաքավարությունը համաձայնեց
սրա հետ:

Գորկին այնուհետև պիտի գնար Նիժնի: Ահա թե
ինչպես ե հիշում Գորկին այդ ճանապարհորդությունը:
«Սեպտեմբերի վերջն եր, աշնանային անձրևներն

առատությամբ ցողում՝ ելին դետինը, փշաքաղված
դաշտերում թափառում եր սառն հողմը, անտառները
պայծառորեն նախշված ելին, այդ տարվա շատ գեղե-
ցիկ ժամանակն ե, բայց մի քիչ անհարմար՝ վոտքով
ճանապարհորդելու համար, մանավանդ մաշված կո-
շիկներով:

Մոսկվա—Ապրանքային կալարանում լես համո-
ղեցի ուղեկցողին, վոր ինձ թողնի անասունների վա-
զոնը. սրանով ութ չերքեզական յեզ գնում ելին Նիժ-
նիի սպանդանոցը: Նրանցից հինգն իրենց միանգամայն
հանգիստ ելին պահում, բայց մյուսներին, ինչ-ինչ
պատճառներով, յես դուրս չեկա և նրանք ամբողջ ճա-
նապարհին աշխատում ելին ինձ զանազան անախոր-
ժություններ պատճառել. յերբ այդ նրանց հաջողվում
եր, յեզները՝ բավարարված փնչացնում և բառաչում
ելին:

Իսկ ուղեկցողը՝ ծուռ վոտքերով մարդուկ, փոք-
րիկ, հարբած, կրծած բեխերով, ինձ վրա դրեց իմ
ուղեկիցներին կերակրելու պարտականությունը. կան-
գառման ժամանակ նա դռնով ներս եր կոխում մի
խտիտ խոտ և հրամայում՝

—Հյուրասիրիլ:

Յեզների հետ յես անցկացրի յերեսունչորս ժամ,
միամտորեն կարծելով, վոր իմ կյանքում յերբեք
այլևս չեմ հանդիպի ավելի կոպիտ անասունների, քան
սրանք:

Գորկին Նիժնի յեր գնում գրական բեռով: Նրա
մաղախում կար մի տետրակ վոտանավորներ և պոեմ
«Ծեր կաղնու յերգը» անունով:

Հեղինակը նրանով հիացած եր և հաստատ հա-

վատում եր, վոր յեթե տպագրվի՝ նա նկատելի հետք
կթողնի մարդկային կյանքում յերկրի վրա:

Գորկուն զինվոր չտարան:

— Ծակոտկեն ե թոքը, ամբողջովին ծակծկված
ե, — հայտնեց զինվորական բժիշկը:

Պետք ե տեղ գտնել: Խոհարարի նախկին աշա-
կերտը, կրենդելագործը, թատրոնի ստատիստը ե յեր-
կաթուղային պահապանը վարձվեց սեագործ բանվոր
գարեջրի պահեստում ե բավարական կվասի ցրող սալ-
լապան....

Անցորդները շուռ եյին գալիս նրան նայելու:
Նա աչնպես եր հագնվում՝ ոպերային բանդիտի լայ-
նագուլն շլյապա, խոհարարի սպիտակ կուրտկա ե
քաղաքապահ վոստիկանի կապույտ շալվար:

Գորկու վրա ուշադրություն դարձրեց նաե վոս-
տիկանությունը: Բայց նրան զբաղեցնողը բավարա-
կան կվաս ցրողի տարորինակ հագուստը չեր...

Այն ժամանակ Նիժնիում ապրում եյին շատ հե-
ղափոխականներ: Նրանց մեջ կային Գորկու Ղազանի
հին ծանոթները, վորոնք վտարված եյին Նիժնի
Ղազանի համալսարանի խռովություններից հետո:

Խոհարարի կուրտկով ե քաղաքապահի շալվարով
մարդն սկսեց հաճախել անիգալ խմբակները:

Գորկին տեղավորվեց մի բնակարանում Ղազանից
վտարված յերկու քաղաքականների հետ, մեկը՝ նախ-
կին ուսուցիչ Չեկինը ե մյուսը՝ նախկին ուսանող
Սոմովը:

Այս հանգամանքը հատուկ կասկած առաջացրեց
իշխանությունների մեջ:

Այն տան շուրջը, վորտեղ ապրում եյին Գորկին

ե իր ընկերները, հետախույզներ յերևացին: Նիժնի-
րոդյան մեշչան Ալեքսեյ Պեշկովի մասին զանազան
քաղաքներ հարցումներ ուղարկեցին:

Շուտով իշխանությունը Պետերբուրգից հրաման
ստացավ ձերբակալելու Սոմովին: Սակայն վոստիկա-
նությունը նրան արդեն չգտավ, Սոմովն անհայտացել
եր: Սկսեցին հարցաւորւթ անել Գորկուն:

«Պեշկովն այդ հարցաւնության ժամանակ իրեն
պահում եր վերին աստիճանի հանդուգն, նույնիսկ
անպատկառ», ժանդարմները զեկուցեցին իշխանու-
թյանը:

Գորկուն ձերբակալեցին ե զրին Նիժնի-
րոդյան բանտը՝ նրա չորս կլոր աշտաբակներից մեկը:

— Դուք ինչ հեղափոխական եք, — մեթմոթալով
ասաց նրան հարցաւնության ժամանակ ժանդար-
մական գեներալը: — Դուք այստեղ գրում եք վոստիկա-
վորներ ե առհասարակ... Այ, վոր ձեզ բաց թողնեմ,
ձեր ձեռագրերը ցույց տվեք Կորոլենկոյին: Ծանոթ
եք նրա հետ:

Յեւ հրաժեշտի ժամանակ ավելացրեց՝

— Ձեզ սովորիլ ե պետք, թեկուզ գրել, բայց վոչ
այս....

«Այսը» կնշանակեր հեղափոխական աշխատանք:
Գեներալը չեր նախատեսում, վոր մի քանի տարուց
հետո հենց Գորկու գրածները կդառնան ժանդարմնե-
րի մեծագույն տազնապի առարկա:

Գորկին բանտում նստեց մի ամիս: Նրան թո-
ղին, բայց նա արդեն «անբարեհույս» եր, մի մարդ,
վոր գտնվում ե վոստիկանության անդադար հսկողու-
թյան տակ:

Հեղափոխական պայքարից Գորկին չհրաժարվեց։ Սակայն ժանդարմական գեներալի մի խորհրդին հետևեց. նա դնաց Կորոլենկոյի մոտ։

Այդ տարիները Կորոլենկոն ապրում էր Նիժնիում։ Նրա անունը հանրածանոթ էր։

Ինտելիգենցիան տարված էր նրա պատմվածքների և վեպիկների ընթերցանությամբ, նախանգապետները և վաճառականները վախենում էին նրա մերկացնող լրագրային հոդվածներից։

Ժողովրդի մեջ տարածված էր տարրինակ լեզենդ, թե իբր Կորոլենկոն ինչ-վոր մեկի կողմից ուղարկված է արտասահմանից՝ ցարական կառավարության դեմ պայքարելու համար։

Մուսյլ ու անճոռնի Գորկին Կորոլենկոյի առաջ դրեց «Ծեր կաղնու յերգը», այն, ինչ իրեն այնքան դուր էր գալիս։

Կորոլենկոն թերթեց հաստ ձեռագիրը*։

— Այստեղ գրված է «зизгаг», այս, ինչպես յերևում է, վրիպակ է, այսպիսի խոսք չկա, կա зигзаг...

Գորկին իրեն շնորհապարտ զգաց. դեպի անվանի գրողը նրա համար, վոր նա խնայեց սկսնակ գրողի ինքնասիրությունը. ավանդ, «зизгаг»-ը վրիպակ չէր։

Կորոլենկոն սկսեց խոսել այն մասին, վոր Գորկու գրվածքների մեջ պակասում է մեղմությունը։

Պոեմում այսպիսի տեղ կար՝ «Я в мир пришел, чтоб не соглашаться. Раз это так»*...)։

*) «Յես աշխարհ եմ յեկել, վորպեսզի չհամաձայնեմ։ Բայնի վոր այդ այդպես է»...

— «раз так», անպետք է, — նկատեց Կորոլենկոն։ — Այս անպատշաճ և տգեղ դարձվածք է։ Раз так, раз этак, դուք լսում եք։

Գորկին առաջին անգամն էր լսում։

Մի քանի որից հետո Կորոլենկոն յետ ուղարկեց ձեռագիրը։

Շապիկի վրա նա գրել էր՝

«Այս «Յերգ»-ով դժվար է դատել ձեր ընդունակությունների մասին, բայց, թվում է, դուք ունեք այդ։ Գրեցեք վորեւե բան, վոր դուք կրել եք և ցույց տվեք ինձ։ Յես վոտանալոր գնահատող չեմ, ձերը ինձ անհասկանալի յերևաց, թեև կան առանձին տողեր՝ ուժեղ և պայծառ»։

Չգրել վնչ վոտանալոր, վնչ արձակ — այսպես վորոշեց սրանից հետո Գորկին։

Վորոշումը լուրջ էր. նա Նիժնիում յերկու տարի ապրեց և այդ ժամանակի ընթացքում վոչ մի անգամ գրիչ չվերցրեց ձեռքը։

Բայց պետք էր ապրել ինչ-վոր ուրիշ բանով, բացի ներքնատանը դարեջրի տակառներ գլորելուց...

Իսկ ամեն ինչ այնպես էր դասավորվում, վոր այստեղ ել՝ Նիժնիում, Գորկին սկսում էր զգալ արդեն ծանոթ դատարկությունը, վորը հիշեցնում էր Կրուտայա կայարանի տրտուճ կյանքի որերի մասին...

Նա ալցելում էր ինտելիգենտական խմբակները, Նրանց մասնակցողների մեջ նա գտնում էր, վոր լավ մարդիկ շատ կան։ Բայց Գորկին ավելի և ավելի պարզ տեսնում էր, վոր այդ լավ մարդիկն են կտրված են ժողովրդից և կյանքից։ Նրանք գրքեր էին կարդում, վիճում էին հեշտ ու ճարպիկ, և միայն...

ԹԱՓԱՌՈՒՄՆԵՐ

«Այս մի վերին աստիճանի
կանխածելի մարդ է. կարգա-
ցած, գրչին լավ տիրապե-
տող, նա անցել է համարյա
ամբողջ Ռուսաստանը (մեծ
մասամբ վոյով):
Վոսիկանական գործից՝
Գորկու մասին

Գորկին գնում էր Վոլգայի ափով: Յարիցինում
նա բաժանվեց գետից և առաջ շարժվեց տափաստա-
նով:

Ռոստովում նա կանգ առավ: Ռոստովի կեդրոտ
նավահանգստում աշխատանք ճարվեց՝ թյուրքական
շոգենավից հում կաշվի հակեր և ծխախոտի արկղներ
կրելու: Աշխատել հարկադրված էր նույնքան, վորքան
Սեմեոնովի մոտ՝ որական 15 ժամ: Բայց իր աշխա-
տանքի համար Գորկին ստանում էր որական հիսուն
կոպեկ:

Դա չլսված հարստություն էր. Սեմեոնովը նրան
տասը կոպեկ էր վճարում:

Աշխատանքի կարճատև ընդհատումների ժամա-
նակ, Գորկին իր նոր ընկերների հետ շտապում էր
ծովափին ձեռաց շինած խոհանոցները, վորոնցից փո-
րորքի սուր հոտ էր փչում: Ավելի լավ որերը գնում
էր «Շյոյա» հանելուկային ցուցանակ ունեցող պան-
դոկը, վորտեղ լցվում էին բեռնակիրներ և կառա-
պաններ:

Իսկ Գորկին ուրիշ բան էր վորոնում. նա վորո-
նում էր մեծ կյանք, մեծ զգացումներ...

Նրան թվում էր, վոր լավ կլինեն գնար վորեն
տեղ, շատ հեռու: Սկսեց հոգալ կամավոր մտնելու
տեղագրական խմբի մեջ—մի ծանոթ սպա խոստացավ
նրան վերցնել իր հետ Պամիր:

Բայց Գորկուն խմբի մեջ չվերցրին—չէ վոր նա
այժմ «անբարենույս» էր:

Մի անգամ ամառային գիշերը Գորկին նստած
էր Ուկուսի վրա. այստեղից յերևում էր Վոլգան և
գետի մյուս կողմի մարդագետիներին մշուշոտ քողը:

Նրա կողքին նստարանին կամացուկ նստեց մի
գանգուր մորուքով մարդ: Այդ Կորոլենկոն էր:

—Հը, գրում եք,—հարցրեց նա:

—Վոչ:

—Ափսոս, Յես լուրջ յենթադրում եմ, վոր դուք
ընդունակություններ ունեք: Վատ եք տրամադրված,
պարոն...

Այդ ճիշտ էր— Գորկին վատ էր տրամադրված:

Իր գրական ձիրքին այժմ նա չէր հավատում,
ինտելիգենտների գրային վեճերը նրան հոգնեցնում
էին և թվում էին վոչ պիտանի: Յեվ, վերջապես,
նա սիրեց, սիրեց ուժեղ առաջին անգամ, բայց նա,
վորին սիրում էր, ամուսնացած էր և չէր վստահում
նրա պատճառով ամուսնուն թողնել...

Յեվ Գորկին թողեց Նիժնին, ինչպես յերկու տա-
րի առաջ թողել էր չերկաթուղու խուլ կայարանը, և
նորից գնաց թափառելու Ռուսիայում:

Գորկին բնակվում էր նավահանգստի մոտ մի ներքնատան, վորտեղ ինչ վոր պառավ հինգ կոպեկով գիշերելու անկուռն եր տալիս նրան:

Ռոստովից Գորկին նորից առաջ շարժվեց: Նա յեղավ Ուկրաինայում, այստեղից ընկավ Բեսսարաբիա և հասավ Դանուբի ափերին — ուղիղ Ռումինիայի սահմաններին:

Մի քանի տարուց հետո ժանդարմական իշխանությունները, Պետերբուրգ տված գեկուլցի մեջ, Գորկու մասին հաղորդում էին,

«Պեշկովը, վոտքով անցնելով Նիժնի Նովգորոդից Բեսսարաբիա, ուզում եր այնտեղից անցնել Ռումինիա, վորպեսզի հետո անցնի Ֆրանսիա, բայց նրան չթողին սահմանն անցնել և ուղևորվեց Դրիմ և Անդրկովկաս»:

Այս վերադարձի ճանապարհը՝ Բեսսարաբիայից Անդրկովկաս — մի քանի հազար վերստ հսկայական ճանապարհ — Գորկին գնում եր մեծ մասամբ Սև ծովի ափերով:

Նա թափառում եր յերկար՝ մոտ յերկու տարի: Գնում եր գլուղից գլուղ, առլից առլ, ճանաչում եր նոր անծանոթ յերկրներ՝ Մոլդավիա և Դրիմ, Կուբան ու Վրաստան:

Գորկին տեսնում եր ծով, նավահանգիստներ, նավեր, ձիերի յերամակներ, խարուկներ տափաստանում, հեռավոր սարեր, գնչուների թափառախմբեր, մենակյացներ, մաքսանենգներ, ձկնորսներ, մուրացկաններ, ուխտավորներ...

Տափաստանում նրան վրա յեն հասնում ամպրոպներ, կաթակները շլացնում էին աչքերը: Կերչի նե-

ղուցում նա քիչ եր մնում խեղդվի: Ռազմավերական ճանապարհին նա ընկավ ձյունի բուքի մեջ...

Յեվ համարյա միշտ, որն որի վրա, նրան հետամտում եր քաղցը:

Նա գնում եր հարուստ յերկրով, բայց հաճախ նրա մաղախում վոչ մի կտոր հաց չեր լինում. այս վերավորական եր թվում և, գլխավորապես, խանգարում եր մտածել:

Լավ եր Աբխազիայում, Գորկին այստեղ կերակրվում եր հարեցնող մեղրով: Այս մեղրը մեղուները հավաքում են դափնիից և ագալիսից, իսկ նա հաճում եր փչակներից և լցնում եր իր ամանը...

Բայց ճամբորդական ծանր որերին հարկադրված եր լինում ձեռք դարկել ամեն տեսակ աշխատանքի: Գորկին բարակութուն եր անում Կովկասի չերքեզական առւններում և Ուկրաինայի հրեական գաղութներում՝ խոհարարություն եր անում, աշխատում եր աղահանքերում և խճուղիների կառուցման վրա, ձկնորսական ձեռնարկություններում ոչնում եր ուռկանը քաշելու — սրա համար ընթրիք եր ստանում:

Մի անգամ հարկադրված յեղավ համաձայնել, վոր աղոթքներ կարգա հանգուցալի վրա — տափաստանի գլուղում՝ վոչ մի ուրիշ աշխատանք չճարվեց: Յեվ նա ամբողջ գիշերն աղոթք եր կարդում, իսկ առավոտյան, վերցնելով մի կտոր հաց և հրաժարվելով փողից՝ հեռացավ:

Ինչի՞ համար եր գնում: Այս մասին հաճախ ինքն ել եր մտածում:

Հրաշալի յեր հայացքով հետևել թյուրքական ֆելլուդայի դանդաղ ընթացքին ծովի վրա, ականջ

դնել՝ ինչպես են խշխշացնում մկները տափաստանում,
տեսնել՝ ինչպես են պտտվում տերևները լեռնային
գետի փրփուրի մեջ, ճանաչել կտցահարի կտկտոցը բո-
խենու վրա...

Բայց ավելի հրաշալի, ավելի կարևոր եր քայլել
բոլոր ճանապարհներով, մարդկանց հանդիպելու և
նրանց հասկանալու համար:

Նիժնիից հեռանալուց առաջ Գորկին կարդաց
Պոմյալովսկուն՝ մի հեղինակ, վորին նա առանձնա-
պես սիրեց: Պոմյալովսկին զբուսեց եր այն մասին, վոր
պետք է ուսումնասիրել կյանքի բոլոր մասնակիցնե-
րին՝ խանութպաններին, մուրացկաններին, հրջնինե-
րին, թափառաշրջիկներին...

Գորկին լաված գիտում եր այս բոլոր մարդ-
կանց, ուսումնասիրում եր ժողովուրդը, վորի մասին
այնքան շատ խոսում էին և վորին այնքան քիչ ե-
յին ճանաչում ինտելիգենտներից վոմանք՝ Գորկու
դաստիարակները...

Բայց նա հաճախ գիտողից դառնում եր գիպված-
ների մասնակից, մանավանդ, յերբ այդ գիպվածները
նրա մեջ ցավ, ցասում և վրդովմունք էին առաջաց-
նում:

Ուկրաինական մի գյուղում պատահմամբ նա
ակնառես յեղավ այսպես կոչված «ВЫВОД»-ին, կնոջ
նոգավրի խոշտանգման, վորը մեղադրվում եր ամուս-
նուն դավաճանելու մեջ:

Փոքրիկ, բոլորովին մերկ կնոջը, վոր համարյա
աղջիկ եր, կապեցին սայլի առաջքին՝ ձիու կողքին:
Արյունալի աչքերով մի շեկ գյուղացի՝ այդ կնոջ ա-
մուսինը, բարձրացավ սայլին և ճանապարհ ընկավ:

տեղալով մտրակի հարվածներ՝ մեկ ձիու մեջքին, մեկ
փոքրիկ կնոջ մարմին:

Իսկ սայլի հետևից աղմուկով և վոռնոցով վրա
յեր տալիս ամբողջը...

Այս բանը գյուղացիների համար գաղանային
դատաստան չեր, այլ սովորույթ, կենցաղային մի դեպք,
ուրիշ վոչինչ. շեկ գյուղացու վարմունքը վոչ-վոք
գաղանային չեր համարում և վոչ-վոքի մտքով չեր
անցնում պաշտպան կանգնել խոշտանգվող կնոջը:

Այս դեպքը հետագայում Գորկին նկարագրել է
«Вывод» պատմվածքում:

«—Այս բանը յես տեսել եմ 1891 թվին, հուլի-
սի 15-ին, Սերսոնի նահանգի, Նիկոլայևսկի գավառի
կանդիրովկա գյուղում» — այսպես է վերջացրել Գորկին
իր պատմվածքը:

Նա չի կամեցել հիշատակել այն մասին, վոր գո-
նե մի մարդ է գտնվել, վոր դուրս է յեկել պաշտ-
պանելու դժբախտ կնոջը: Այդ նա ինքն եր՝ պատմ-
վածքի հեղինակ Գորկին:

Նա հարձակվեց ամբողջի վրա: Այն ժամանակ
կանդիրովցիների ամբողջ ցասումը դարձավ անձանոթ
ճանապարհորդի դեմ: Նրան ավելի դաժան ծեծեցին,
քան կնոջը, դուրս տարան գյուղից և զցեցին ուղե-
մերձ ցեխի մեջ:

Գորկին ընկած եր առանց գիտակցության:

Գյուղական տոնավաճառից վերադարձող չերգե-
հոն ածող թիֆերի մեջ տեսավ արյունաշաղախ մար-
դուն, վերցրեց նրան և տարավ Նիկոլայևսկի վանդա-
նոց: Այստեղ Գորկին յերկար պառկեց. կանդիրով-
կայում նրան սաստիկ էին ծեծել:

Կանգնեցողի վողբերգական զեպքին Գորկին պատահական վկա դարձավ: Բայց հաճախ, թափառումները ժամանակ, նա միանգամից փոխում էր իր մարշ-րուտը, գնում էր գյուղական ճանապարհներով, վորպեսզի անձամբ տեսնի այն, ինչով աչք տարիներին ապրում էր ժողովուրդը:

Կուբանի ստանիցաներում նա իմացավ, վոր Մայկոպ քաղաքում ծագել է «ժանտախտային բուռն»: Ժողովուրդը գրգռվել է ցարական պաշտոնյաների՝ չեղջուրավոր անասունների ժանտախտի դեմ ձեռնարկած անմիտ միջոցառումներից, և ծեծել է պետական անասնաբուժներին:

Իշխանությունը գործ է կանչել: Կազակները կրակել են գյուղացիների բազմության վրա: Շատերը սպանվել են:

Գորկին շտապեց Մայկոպ:

Նա այնտեղ տեսավ լացող ալրիներ, վախեցած բնակիչներ և փողոցներում լկտիորեն անցուղարձ անող կազակներ:

Տարրինակ անձանոթին իսկույն նկատեցին: Գորկուն ձերբակալեցին և զորանոց նստեցրին— քաղաքային բանտում այլևս տեղ չկար ձերբակալվածներին համար:

Հարցաքննության ժամանակ բխավոր ժանգարման գնդապետն ուղղում էր իմանալ թե ինչու Գորկին յեկել է Մայկոպ այս տագնապալի որերին:

— Ուզում եմ ճանաչել Ռուսաստանը, — կարճ պատասխանեց Գորկին:

Գնդապետը բարկությամբ հայհոյեց՝

— Այս Ռուսաստան չէ, այլ խողովոյուն է:

Ձերբակալված մեղան Պեղկովի մոտ ամեն ինչ կասկածելի չէր: Ռուսաստանում նա թափառում էր առանց վորոշ զբաղմունքի, նրա մաղախում հայտնաբերեցին գրքեր և մինչև անգամ վոտանավորների տետրակ, հարցաքննությանը նա պատասխանում էր խիզախորեն՝ նայելով իշխանավորների աչքերին:

Բայց ձերբակալվածի դեմ վոչ մի ուղղակի հանցանշան չկար: Զորանոցում նրան մի քանի որ պահեցին և արձակեցին:

Մայկոպի զորանոցը յերկրորդ բանտն էր Գորկու կենսապրության մեջ:

ԳԼՈՒԽ VI

ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏՄՎԱՍՓԸ

Ռուսաստանի հարավում կատարված իր յերկար ճանապարհորդությունը Գորկին վերջացրեց Կովկասում — Թիֆլիսում:

Այստեղ էլ նրա վիճակը ծանր էր. շարունակ նույն ծանոթ կարիքը, ներքնատան կյանքը, ընդհարումները վոտտիկանության հետ, ծանր աշխատանքը... Այնուամենայնիվ սա լավ ժամանակ էր, թերևս, ամենալավ ժամանակը՝ յերիտասարդ Գորկու կյանքում:

Թիֆլիսում Գորկին գտավ նոր մարդիկ և նոր բարեկամություն:

Նա ծառայության մտավ յերկաթուղային արհեստանոցները և արագ կերպով մտերմացավ հեղափոխականորեն տրամադրված բանվորների և ուսանողների հետ: Գորկին նրանց մեջ տեսնում էր վոչ թե ամբարտաժան դաստիարակներ, այլ հասարակ և լավ ընկերներ:

Նրանց հետ միասին նա տանում էր հեղա-
դափոխական պրոպագանդը բանվորներին մեջ՝ գլխա-
վորապես յերկաթուղայիններին: Ապրում էր, անդա-
դար սպասելով «փայլուն կոճակներին» — ժանդարմների
այցելություն:

Յերբեմն Գորկուն պատում էր նորից թափա-
ռելու ցանկությունը: Մի ժամանակ նա ուզում էր
դառնալ թափառաշրջիկ դերասան — մանգալ Ռուսաս-
տանում մաղախը շալակին և գլուղերում տալ պարզ
ներկայացումներ: Գորկուն մինչև անգամ հաջողվեց
հավաքել փոքրիկ թատերախումբ...

Բայց Գորկին թափառաշրջիկ դերասան չգարձավ:
Թիֆլիսում նա հանդիպեց մի մարդու, — վորը կռահեց
Գորկու իսկական կոչումը:

Այդ՝ Ալեքսանդր Մեֆոդևիչ Կալյուժնին էր: «Նա-
րոդնայա վոլյա» հեղափոխական կադմակերպության
մասնակից, վեց տարի ցարական տաժանք կրած Կա-
լյուժնին պատկանում էր այն մարդկանց շարքին, վո-
րոնք, թերևս, ունեն ամենահազվագյուտ տաղանդը —
մարդկայնություն տաղանդը:

Նա կարողանում էր գրավել մարդկանց, կարողա-
նում էր լսել նրանց և հասկանալ, կարողանում էր գտնել
մարդկանց մեջ լավագույնը և նրանց իսկ հարկադրել
սիրելու այդ լավագույնը...

Առաջին հանդիպումների ժամանակ, Գորկին
պատմում էր Բեսարաբիայի և Վոլգայի մասին, ճա-
նապարհորդական արկածների և իրեն մասին: Կա-
լյուժնին լուռ նայում էր խոսակցին: Կալյուժնու աչ-
քում նա միայն ջահել տղա, աննպատակ թափառա-
շրջիկ, ուժեղ մարդ, տխուր դեմքով զվարճաբան չէր:

Գորկու պատմածների մեջ Կալյուժնին գտավ
մեծ ձիրք և մեծ սիրտ:

Պատահական ծանոթությունը փոխվեց խոր, իս-
կական մարդկային բարեկամություն:

Գորկու ապագան Կալյուժնին տեսնում էր գրա-
կանություն մեջ:

— Գրեցեք այդ բոլորի մասին, — համառորեն
կրկնում էր նա, հրապուրված իր նոր ընկերոջ պատ-
մածներով:

Գորկին գրում էր, բայց վոչ այն, ինչ սպասում
էր նրանից Կալյուժնին:

Գորկին արդեն կարողացել էր իր հիշողությամբ
մեջ դիզել անսպառ հարստություն: Նա մարդկանց
հետ ապրել էր ներքնատաներում, արհեստանոցներում,
նավասենյակներում, գուղացիական խրճիթներում,
քաղքենիների տնակներում, սրահներում, պահակատնե-
րում, գիտեր աշխատանքը՝ հնոթիավաճառի, խոհարա-
րի աշկերտի, սրբապատկեր նկարողի, կրենդելագործի,
բեռնողի, ցրիչի, լերկաթուղայինի, նա տեսել էր յեր-
կիրը, ինչպես միացն փոփոկ ման չեկողը կարող է
տեսնել — առվակից՝ առվակ, խարույկից՝ խարույկ...

Յեւ թվում է, թե՛ պետք է գրել ահա այս մա-
սին, ինչ ինքը տեսել և զգացել է: Բայց յերբ Գոր-
կին սկսում էր գրել, այդ բոլոր հարստությունը,
չգիտես ինչու, աղոտանում էր և միտն ելին զալիս
նոր կարգացած գրքի տողերը: Յեւ Գորկին գրում
էր ուրիշի խոսքերը, նմանվում էր Բայրոնի պոեմ-
ներին կամ իտալական բանաստեղծ Լեոպարդիի վո-
տանավորներին: Ստացվում էր ինչ վոր բան՝ բարձ-
րագոչ, բայց կոշտ:

Կալլուժնին այդ հասկանում եր:

— Գրեցեք միայն այն, ինչ ինքներդ եք տեսել:—
ներշնչում եր նա Գորկուն:

Պատահեց, վոր մտաբերելով իր Բեսսարաբիայի
թափառումների մասին, Գորկին պատմեց Ռադայի և
Լոյկո Զարարի լեզենդը, վորը նա լսել եր զնչունե-
րի իջևանում ծեր յերամակապան Մակար Չուգրայից:
Այդ լեզենդը հրապուրեց լսողներին:

Յեւ վ Գորկին վորոշեց պատմվածք գրել իր հան-
դիպման մասին ծեր գնչույի հետ:

Կալլուժնին պատմվածքը տարավ Թիֆլիսի խո-
շոր լրագիր «Կավկազի» խմբագրության:

Պատմվածքը դուր յեկավ: Ձեռագրում մի բան
միայն պակասում եր—ստորագրութուն: Հեղինակը,
խմբագրատանը նստած, հնարեց այն:

— Գորկի...

Յեւ 1892 թվի սեպտեմբերին լույս տեսավ «Մա-
կար Չուգրան» — Գորկու առաջին պատմվածքը:

Ուշ աշնանը Գորկին յետ ուղևորվեց դեպի հայ-
րենիք — Նիժնի:

Թիֆլիսից նա իր հետ ամբողջ կյանքի համար
հիշողություն եր տանում Կալլուժնու մասին, մի մար-
դու, վորն առաջինը հայտնաբերեց Գորկու մեջ գրողին:

ՊԼՈՒՆ VII

ԻՅԵԳՈՒԴԻԻԼ ԽԼԱՄԻԴԱ

Գորկին մենակ չեր վերադառնում: Ոլգան, այն
կինը, վորին նա սիրեց Նիժնիում և վորի հիշատակը
ներա համար չեր աղոտացել յերկարատև թափառում-
ների ընթացքում, պարզվեց, վոր Թիֆլիսումն է:

Պատահաբար իմանալով այդ մասին, Գորկին ու-
շաթափվեց — առաջին անգամ կյանքում:

Ոլգան թողել եր ամուսնուն, համատեղ կյանքի
համար այժմ խոչընդոտ չկար: Ոլգան Գորկու հետ
գնաց Նիժնի:

Նրանք տեղավորվեցին հարձեցող տերտերի այգու
հին բաղանիքում: Յեկավ ձմեռը, բաղանիքում խիստ
ցուրտ եր, իսկ յերբ վառարանը վառվում եր, ավել-
ների և ոճառի անտանելի հոտը լցնում եր ամբողջ
բնակարանը:

Գորկին զրազրի պաշտոնով ծառայում եր Նիժնի
Նովգորոդի հայտնի փաստաբան և հասարակական
գործիչ Լանինի մոտ: Նա արտագրում եր խնդի-
րներ և վերադատության դանգատներ, Լանինի գոր-
ծերով գնում եր դատարան, իսկ գիշերները բաղանի-
քի նախասենյակում նստած — այստեղ Գորկին սարքել
եր իր կարինետը — կարգում եր Բալզակի վեպերը և
փիլիսոփաների աշխատությունները, յերազում եր հե-
ռավոր ճանապարհորդությունների մասին դեպի Հնդ-
կաստան, Յեյլոն, ըայց ավելի հաճախ շարագրում եր
պատմվածքներ:

Նա, չեր վստահանում տպագրել նրանց: Հեղի-
նակը նրա համար բարձր, համարյա հրաշագործ կո-
չում եր, իսկ սեփական հեղինակությունները թվում
եյին աղոտ և խեղճ:

Մի անգամ Գորկին մի պատմվածք գրեց այն
մասին, թե՛ ինչպես իր ուղեկից Յեմելյան Պիլյալի
հետ նա քաղցած թափառում եր Սև ծովի ափով, ինչ-
պես գիշերելու տեղում՝ տափաստանում, նրա ուղե-
կիցը պատմեց անհաջող փորձի մասին «կտցել փողա-
վոր մարդու գլուխը»:

Գորկու բարեկամներից մեկը վերցրեց ձեռագիրը, տարավ Մոսկվա, և շուտով Գորկին իր «Յեմելյան Պիլյայը» տեսավ տպագրած մայրաքաղաքի «Русские ведомости» լրագրում:

Այս բանը Գորկուն վճռականություն տվեց: Իր պատմվածքները նա ուղարկում էր Ղազան «Волжский вестник» լրագրին:

Այստեղից Գորկին մոտ յերեսուն ուրբի հոնորար ստացավ: Այս գումարը նրան հսկայական թվաց: Գորկու պատմվածքների վրա ուշադրություն դարձրեց Կորոլենկոն: Նա ցանկացավ տեսնել սկսնակ գրողին, վորը ստորագրում էր այդ անսովոր հնչող կեղծանունով—Մաքսիմ Գորկի:

Գորկին լեկավ քաղաքի ծայրի փայտաշեն տունը: Յեվ, հանձինս Մաքսիմ Գորկու, Կորոլենկոն ճանաչեց այն անհայտ յերիտասարդ մարդուն, վորը մի քանի տարի առաջ բերեց իր պոեմը՝ «Ծեր կաղնու մասին»... Ծաղիկներով, գրքերով և լրագրի կույտերով լի փոքրիկ սենյակում, նրանք զրուցում էին գրականության, ուսու գրողի և այն մենակ ուսու մարդկանց մասին, վորոնց աղքատությունն ու անհանգստությունը քշում են յերկրի անթիվ ճանապարհներով: Կորոլենկոն գովեց Գորկու պատմվածքները:

—Դուք գրում եք շատ յուրահատուկ կերպով: Ամեն ինչ կարգավորված չի ձեզ մոտ, կովված չի, բայց հետաքրքիր է:

—Ուրեմն դուք կարծում եք, վոր յես կարող եմ գրել,—հարցրեց Գորկին,

—Իհարկե,—բացականչեց Կորոլենկոն մի քիչ զարմացած.—դուք արդեն գրում եք, տպագրվում եք,

եւ լինչ, Կուզենաք խորհրդակցել՝ բերեք ձեռագրերը...

Հանձին Կորոլենկոյի՝ այդ խոշոր և արդարամիտ գեղարվեստագետի, Գորկին գտավ ուշադիր և զգալուն ուսուցիչ:

Կորոլենկոյի նկատողությունները հասարակ էլին, բայց ճիշտ և պետքական: Նա խորհուրդ էր տալիս Գորկուն չհրապուրվել գեղեցիկ ֆրազներով, լինել ավելի ժլատ խոսքի մեջ: Յեվ նա էլ Գորկուն տվեց կենցաղային խորհուրդ՝ հեռանալ Նիժնիից: Կորոլենկոն լսել էր Գորկու կարիքի մասին, նրա անհեթեթ ապրուստի մասին բաղանիքում, լսել էր այն մասին, վոր յերիտասարդ գրողի ընտանեկան կյանքը շատ էլ բախտավոր չի...

Գորկին ինքն էլ հասկանում էր, վոր պետք է փոխել կյանքը և գուցե, բաժանվել Ուզայից: Նա սիրում էր այդ կնոջը, բայց կյանքը սրա աչքում զվարճալի ֆոկլուս էր, վոչ ավելի: Գորկու ձեռագրերին, սիրելի գրքերին և թանկագին յերազանքներին նա վերաբերվում էր անտարբերությամբ:

Կորոլենկոն Գորկուն մշտական աշխատանք առաջարկեց «Самарская газета»-ում: Գորկին ընդունեց այդ առաջարկությունը:

Տալտկալի գլխացավանքը դատարանական թղթերի և զրոշմանիշների հետ, կռիվ խոնավաճիճոնների հետ նեղ բաղանիքում, պայքարը քսան և հիսուն կուպեկանոցների ճամար—այս բոլորն անակնկալ կերպով մնացին հետեւ:

Ուզայից նա բաժանվեց ընդմիշտ:

Մամարայում վերջնականապես վորոշվեց Գորկու կենսական վիճակը: Թեև առաջ նա տպագրվում էր,

այնուամենայնիվ նա դեռևս գրող չէր, այլ փաստաբանի գրագիր, պատահական պրոֆեսիայի, պատահական վաստակի մարդ։ Սամարայում Գորկին դարձավ պրոֆեսիոնալ գրող։

Բացի Կորոլենկոյից «Самарская газета»-ում տպագրվում էին այնպիսի հայտնի գրողներ, ինչպես «Аленушкины сказки»-ի հեղինակ Մամին Սիբիրյակը և «Детство Тёмы»-ի հեղինակ Գարին-Միխայլովսկին։ Յեվ նրանց կողքին յերևաց Գորկին։ «Самарская газета»-ի ընթերցողներն ամեն կերակի գտնում էին նրա նոր պատմվածքը։

Գորկին մտաբերում էր մոտիկ անցյալը, այն տարիները, վորոնք լի էին ծանր աշխատանքով, արկածներով, թափառումներով, զարմանալի հանդիպումներով, և այդ խայտաբղետ, հարուստ, անսպառ հիշողութուններն այն նյութն էր, վորից նա ստեղծագործում էր իր պատմվածքները՝ «Вывод», «Дело с застёжками», «Однажды осенью»։

Լրագրում Գորկին տալիս էր նաև ֆելետոններ՝ Սամարայի տեղական թեմաներով։ Գրում էր ձիաքարշի և քաղաքային այգու մասին, փողոցային խուլիգանների և ամառային թատրոնի մասին, հիվանդանոցի և քաղաքային վարչութչան մասին։ Ֆելետոնները մերկացնող և մոռյլ էին։ Գորկին նրանց ստորագրում էր տարրինակ անունով—«Իյեզուգիիլ Ուլամիզա»։

— Իսկ թույլ ֆելետոնիստ էք, — վիրավորական անկեղծութամբ ասաց նրան Գարին-Միխայլովսկին առաջին ծանոթության ժամանակ։— Յերդիծանք կա, բայց կոպտավուն և հմտորեն չեք տիրապետում նրան։

Գորկին ինքը գիտակցում էր, վոր Իյեզուգիիլ Ուլա-

միդան վատ է գրում և ֆելետոնիստի իր աշխատանքն անվանում էր «նդովված»։

Այնուամենայնիվ, վորքան էլ թույլ էին իյեզուգիիլ Ուլամիզայի ֆելետոնները, համեմատած Մաքսիմ Գորկու պատմվածքների հետ, նրանք իրենց գործն անում էին։ Ուլամիզայի ֆելետոնները հաճախ դիպչում էին Սամարայի տերերին՝ հարուստ հացավաճառներին և անասնաարդյունաբերողներին։ Թեկուզ կոպտավուն և անպաճույճ, բայց Ուլամիզան անդադար դուրս էր գալիս պաշտպանելու բանվորներին, պատանիներին, ծառաներին, ընչազուրկներին, դուրս էր գալիս պաշտպանելու այն մարդկանց, վորոնց վիճակը նրան մոտ էր և հասկանալի։

Գորկին Սամարայում ապրում էր առանձնացած՝ Վոլգայի ափի փոքրիկ տնակում։ Նա գիտեր, վոր ինքը դեռ շատ պետք է աշխատի։ Յեվ Գորկին աշխատում էր, ինչպես կարող է աշխատել մի մարդ, վորը յերկարատե տատանումներից հետո զգաց վերջապես, վոր իր կոչումը մեկ է։

Սկզբում, յերբ Գորկին Սամարա յեկավ, նրա ձեռագրերում յերբեմն պատահում էին «зигзаг»-ներ, ուղղագրական սխալներ։ Բայց նա արդեն լավ գիտեր Շեքսպիրին ու Գլոթեյին, Դիկենսին ու Մոպսսանին, Տեկկերեյին ու Հյուգոյին. անգիր ասում էր Լեմոնտովի և Բարատինսկու վոտանավորները, չեր բաժանվում Ֆլորերի և Ստենդալի գրքերից՝ ֆրանսիական գրողներ, վորոնք այն ժամանակ քիչ էին գնահատվում Ռուսաստանում։

Սխալները հետո չքացան, ավելի և ավելի վստահ էր դառնում Գորկու գրելաձևը։ Ամբողջ որբեր նա

զբաղվում եր ձեռագրերով կամ կարգարով իր սենյակում, վորտեղ վոչինչ չկար, բացի յերկաթե մահճակալից, գրքերի դարակից և թղթի մեջ կորած սեղանից: Ցերեկը չեր բավականանում, և Գորկին աշխատում եր գիշերը:

Վոզնեսենսկի ամայի փողոցի պատահական գիշերային անցորդը, նայելով ներքնատան լուսամուտուտից, տեսնում եր՝ նավթի լամպի դեղին լույսով լուսավորված թղթի թերթեր և խոնարհած մի գլուխ՝ դեմքին թափված մազափնջերով:

Ծագում եր արևը, լամպի լույսը գունատվում եր, բայց չեր մարում:

*
**

Ցերը Գորկին յեկավ Սամարա, տեղական լրագրողները ճանաչում եին միայն մի Պեշկով, ինչ վոր կազակ սպա, վորը հռչակվել եր Միբիրից մինչև Պետերբուրգ ձիով անցնելու համար. «Самарская газета»-ի խմբագիրը հարկադրված եր Քացատրել, վոր նրա հրավիրած Պեշկովը «վոչ թե սպա յե, այլ բոսյակ»:

Մի տարուց հետո Գորկին արդեն հայտնի յեր: Բոլոր Մերձվորդյան լրագրերն աշխատում եին գրավել յերիտասարդ գրողին: Գորկուն հրավիրեց նաև «Нижегородский листок»-ը:

Գորկին վերադարձավ նորից Նիժնի:

Գորկին Նիժնին փոփոխված տեսավ: Նիժեգորոդյան սովորական կուպրի, թթու կաղամբի և ապրիտած ձկանի հոտին այժմ խառնվում եր թարմ յուղաներկի և յեռացող ասֆալտի հոտը: Ամենուրեք ներկում եին տները և շինում եին մայթեր:

Նիժնիում բացվում եր համառուսական արդյունաբերական ցուցահանդես: Այն ժամանակ յերկիրն արդյունաբերական վերելք եր ապրում: Ցուցահանդեսն ամբողջ Յեվրոպային պետք ե ցույց տար ռուսական կապիտալի հաջողությունները և ուժը:

Տրտում դաշտի մեջ տեղը, աղքատ և կեղտոտ արվարձանին կից, կառուցել եին պավիլիոններ, վորոնք հիշեցնում եին հրուշակային տորտեր, գուհիկ նկարների վերնատներ և շուռ տված տաշտեր: Պավիլիոնները լցրին չիթ, կանեփի պարաններ, սրբանկարներ, ծաղկադարձած հախճապակի, վոսկյա դիպակ, պատառաքաղներ, սեկեր... Ցուցահանդեսը քած վլադիմիրյան հովիվները փող եյին նվագում, բաճկոնը հագին մի շեկակաբմիր մարդ զանգահարելով դուրս եր բերում «Փառաբանվիր, փառաբանվիր, մեր ողւս թագավոր»: Ցուցահանդեսի վերևին փայլում եր յերկգլխանի արծիվը, իսկ նրա վրա ճոճվում եր կապած գորշագույն ողապարիկը:

Ցուցահանդեսի բացմանը լեկավ Նիկոլայ II-ը: Վաճառականները նրան փառաբանում եին բնաճարպի մոմերով, գույնզգույն շշերով և շաղանի յոճա-

ուով: Մոմերից մատուռ եյին շինել, շշերից կառուցել եյին կամար, ոճառից թափել եյին Ռոմանովների կիսանդրիները:

Յերկրի հարստութեան և նրա տերերի հիմարութեան հաղթական հանդեսն եր այդ:

Յուլյց եյին տալիս ինքնագործ պիանինո յեղի ճիւղերով, փոխանակ մետաղե լարերի: Գործիքը դըրձուժում եր քայքայված տարանտասի պես: Ռուսական ինչ-վոր գլուտաբար ցուցադրել եր մի մեքենա, վորը, նրա կարծիքով, հզոր հեղաշրջում պիտի առաջացներ տեխնիկայի մեջ: Պարզվեց, վոր մեքենան հին հեծանիվ ե: Նախկին նոտարը առաջարկում եր հասարակութեան ուշադրութեանը իր հնարած ճանճաքշին՝ ձիերի վրայի բոռերին վոչնչացնելու համար: Նոտարի ճանճաքշին գործադրելիս՝ ձիերը կատաղում եյին: Հասարակութեանը ցուլց եյին տալիս կենդանի ծովացու, Պավլովի տնայնագործների պատառաքողներ, հախճապակե հարմարանքներ արտաքնոցների համար, բայց ոռոս հանճարեղ նկարիչ Վրուբելի պաննոն ցուցահանդես չթողին:

Յուլյանդեսի այցելուներին առաջարկում եյին բարձրանալ կապած ողապարիկով:

— Շնորհակալ եմ, — ուրիշների կողմից պատասխանեց սրածայր մորուքով մի ծերուկ մանրավաճառ:

Յեւ հարցուփորձ եր անում.

— Իսկ չեթե եդ փուչիկը բաց թողնեք, կարող ե նա մինչև աստված թռչի: Չի՞ կարող: Ել ի՞նչ ցավ ունենք, լիկլիկալով յերկինք բարձրանանք:

Լրագրերը լի ելին ցուցահանդեսի նկարագրութիւններով: Փայտափորագրութեամբ զարդարած վեր-

նասները, վլադիմիրյան հովիւները և պավլովյան պատառաքողները — այս բոլորը, լրագրողների կարծիքով, խոսում եր ոռոսական կայսրութեան մեծ ուժի մասին:

Յուլյանդեսի մասին հոգեւածներով հրապարակ յեկավ նաև Գորկին:

Այժմ նա գրում եր արգեն վոչ Սամարայի ձիաքաղնի և քաղաքային այգու մասին, այլ այն մասին, ինչ գրավում եր ամբողջ յերկրի ուշադրութեանը:

Գորկու հոգեւածները հնչեցին խստութեամբ:

Նկարագրելով նավթի, վոսկու, կաշվի և ոճառի պավլիկոնները, նա հիշեցնում եր այն, թե ինչպես են ապրում այն մարդիկ, վորոնք իրենց ձեռքերով հանում են նավթը գետնից, լվանում են վոսկին, դաբաղում կաշին և յեփում են ոճառը:

Այդ մարդկանց կյանքի մասին, Գորկին շատ բան գիտեր իր սեփական կյանքի փորձով և իր հոգեւածներում արդարադատութեամբ պատմում եր այդ մասին ընթերցողին:

Յուլյանդեսի մասին գրած հոգեւածների հետ միաժամանակ լույս տեսան Գորկու նոր պատմվածքները՝ «В степи», «Коновалов», «Бывшие люди»: Պատմելով բույակների և անթիւսի թափառողների մասին, գրողը, նիժեգորոդյան հանդեսների որերին, կարծես թե հիշեցնում եր ցուցահանդեսի պավլիկոնները լցված հասարակութեանն այն մասին, վոր, ինչ-վոր տեղ, դրա կողքին գոյութիւն ունեն «նախկին մարդիկ» և նրա մեղքն ընկնում ե ոռոսական կյանքի տերերի վրա:

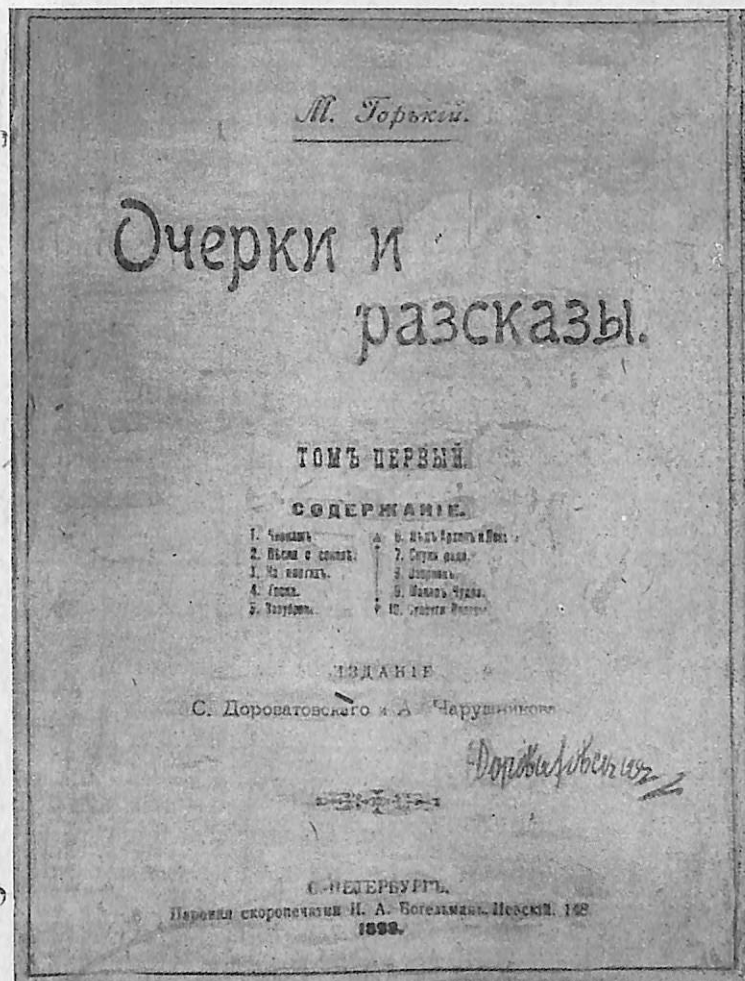
Այդ ժամանակ Գորկին հիվանդացավ: Քաղցած, մուրացիկ պատանեկությունը, անոթեան կշանքը, ֆիզիկական ծանր աշխատանքը, Տուլայի ատրճանակից արձակած գնդակը, վերջապես, գրողի լարված աշխատանքը—այս բոլորն անհետք չեւ անցել:

Գորկին պաշարում եր «փոքրիկ թոքախտի» դեմ, ինչպես անվանում եր նա իր հիվանդությունը, և շարունակում եր գրել: Բայց առողջությունը շարունակ վատանում եր: Շատերը կարծում եյին, թե Գորկին այլևս չի առողջանա: Բժիշկները նրան ուղարկեցին հաքավ: Նա ապրում եր Ղրիմում և ապա Ուկրաինայում՝ խաղաղ Մանուկիովկա գյուղում:

Մանուկիովկայում նա իրեն լավ եր զգում: Մեծ պարտեզը, բվեճների ընտանիքը ծեր լորենու վրա, ահագին գալլաձկներով լի գետը, զանգակատան ժամացույցի գիշերային զարկը—ամեն ինչ այստեղ դուր եր գալիս Գորկուն:

Ղրիմը և Մանուկիովկան փրկեցին Գորկուն: Նա վերադարձավ Նիժնի—դեպի կյանք, դեպի աշխատանք:

Իր պատմվածքներն ու վեպիկները Գորկին հավաքեց յերկու առանձին գրքուկում: Դժվարությամբ նա գտավ հրատարակիչներ, վորոնք վստահացան ռիսկոս քայլ անել՝ լույս ընծայել գրքերը մի գրողի, վորը մինչև այժմ տպագրվել և գավառական լրագրերում: Յեվ ահա, լույս տեսան ադ յերկու համեստ հատորիկները և ամբողջ ընթերցող Ռուսաստանը միանգամից սկսեց խոսել նոր զարմանալի տաղանդի մասին:

Գորկու գրքերն արագութեամբ տարածվեցին տասնյակ հազարավոր որինակներով:

Ծանր և անողոք ճշմարտութիւնն եյին բայ անում Գորկու պատմվածքները ոռոսական կյանքի մասին: Գորկին վոյինչ չեր ծածկում: Բայց այդ ճշմարտութիւնն ասողը թույլ, հոգնած, հոսահատված գրողը չեր: Անջնջելի հավատը դեպի մարդը թափանցում էր Գորկու ամեն մի անողոք: Ընթերցողն ուժ և արիւթութիւն եր զգում մինչ այդ անհայտ գրողի պատմվածքների մեջ:

Գորկու առաջին գրքերը նրան իսկական փառք բերին: Նոր գրողի անունը դրվեց յերկու մեծ ժամանակակիցների՝ Լեվ Տոլստոյի և Անտոն Զեխովի անունների կողքին:

ԳԼՈՒԽ IX

ՄԵՏԵԻԻ ԲԵՐԴԸ ՅԵՎ ՆԻԺԵԳՈՐՈՂՅԱՆ ԲԱՆՏԸ

«Խնքնակալութեան յերկգլխանի արծիվը վոչ միայն պետութեան զինանիշն եր, այլ մի թռչնակ՝ չափազանց կենդանի և չարորեն դործունի»:

Գորկի՝ «Беседы о ремесле»

Գորկու հռչակը մեծանում էր և այս բանն ավելի ու ավելի յեր վրդովում ցարական կառավարութեանը:

Իշխանութիւնները կռահում եյին, վոր յերիտասարդ գրողն իրենց անհաշտ թշնամին է: Կառավարութեան և գրողի միջև սկսվեց բացահայտ կռիվ: Քսան յերկար տարիներ տևեց այս...

Թիֆլիսում ձերբակալեցին հեղափոխական բանվոր Աֆանասին: Խուզարկութեան ժամանակ նրա մոտ գտան լուսանկար ինքնագրով՝ «Թանկագին Ֆեդյա Աֆանասին Մաքսիմիչին հիշելու համար»:

Ժանդարմներին հաջողվեց պարզել՝ ով է Մաքսիմիչը:

Գորկուն ընկեցին Նիժնիում և ուղարկեցին Թիֆլիս: Այստեղ նրան դրին Մետեխի բերդը՝ քաղաքական բանտարկյալների բանտը:

Նա քալում էր կամերում և ճգնում գլխի ընկնել՝ ինչի համար էն նրան դրել այս բանտը: Կառնքի լուսամուտից յերևում եյին բանտի պատերի գորշ ատամները, Գուռ գետի դարչնագույն ջուրը և ափի տների փայտյա սրահները....

Միջանցքում անցուդարձ եր անում հսկիչը և զրնգացնում բանալիները: Վորեք բանի վրա զայրանալով, գոչում էր՝

—Նստի՛ր տասը տարի:

Թերեւս հսկիչի ցանկութիւնը կատարվեր և Գորկուն վիճակվեր յերկար նստել Մետեխի բերդում: Բայց ժանդարմներին՝ չհաջողվեց հաստատել Գորկու մասնակցութիւնն Աֆանասիի գործին:

Գորկին վերադարձավ Նիժնի: Այժմ նա արդեն գտնվում էր վոստրիկանութեան միալար հսկողութեան տակ: Յերկհարկանի փայտաշեն տունը, վորտեղ բնակութիւն հաստատեց գրողը, միշտ շրջապատված էր տարրորինակ մարդկանցով: Նրանցից վոմանք անկյունաքարին նստած՝ ձեռքնում էյին, իբր թե դիտում են յերկինքը: Վոմանք լապտերի սյունին հենված, ձեռքնում էյին, իբրեւ լրագրի ընթերցանութեամբ

տարված: Գլխավոր դռան առաջ կանգնում եր մի կա-
ռապան, նույնպես տարորինակ. նա համաձայնում եր
տանել Գորկուն և նրա հյուրերին, թեկուզ ձրի, բայց
միայն նրանց: Յեվ յերկինք դիտողները, և լրագիր
կարգացողները, և կառապանը ծալտված լրտեսներ
եյին: Նրանք աշխատում. եյին հետախուզել գրողի և
նրա ընկերների ամեն մի քայլը:

Այդ հեշտ չեր, վորովհետև Գորկու տունը միշտ
շատ մարդ եր գալիս: Վասնեցովի և Լեվիտանի նկար-
ներով զարդարած կաբինետում լինում եյին գերա-
սաններ, արհեստավորներ, նկարիչներ, ոտարերկրյա
ճանապարհորդներ, ուսանողուհիներ, վաճառականներ...

Նիժնիից գրած մի նամակում Գորկին հաղոր-
դում եր.

«Ամեն ոք գալիս է զանազան տեսակի շատ հա-
սարակութուն. վորը գիրք է խնդրում, վորը տա-
ռապում է վոտանավոր հեղինակելու հակումով... Գա-
լիս է գրաշարը, վորը աքսորից նոր է վերադարձել,
հետո փոխ-նահանգապետի կինը՝ բերում է անլի-
գալ բրոշյուրներ, հայտնվում է գերձակուհին, վոր
քննության տակ է, նրանից հետո գեներալը՝ տեղական
հրետանային բրիգադի հրամանատարը՝ խնդրելու զին-
վորների համար ներկայացում կազմակերպել: Վաճա-
ռական Բուդրովը կանչում է աստծու մասին խոսելու,
գրամ-խմբակի նախագահ Շմելինգը՝ ըմբիշ, վորն
ինձ անցյալ տարի վտարեց ահումբից սյուրտուկ
չկրելու համար,— խնդրում է հայհոյել տիկիններին,
վորոնք նրան չեն լսում: Յես վոչ մի բանից չեմ
հրաժարվում: Գրաշարին փոխ-նահանգապետի կինը
կտեղավորի նահանգական տպարանում, վորտեղ իս

Մաքսիմ Գորկին Մաքսիմ վորդու հետ. Մաքսիմ Գորկու Ա. Պ.
Չեխովին նվիրած լուսանկարը: «Շնորհակալ եմ, Անտոն Պավ-
լովիչ, նկարի համար: Ահա ձեզ իմ, ավելացումով Մաքսիմկա-
յի իմ վորդու, փրկափայտական մարդու, մեկ ու կես տարեկան:
Մալմ կյանքի ամենալավ բանն է» (Մ. Գորկու Ա. Պ. Չեխովին
գրած նամակից 1899 թ.)

կգրադվի բանվորական խմբակների կազմակերպութ-
յամբ, գրքերի փողը նրանց կտա Բուզրովը, խա-
նուսներին յիս միշտ հաճույքով կհայցոյեմ, վորի հա-
մար նրանք կոգնեն իմ դերձակուհուն կազմակերպել
արտելային արհեստանոց, գեներալի համար ներկա-
յացում կսարքեմ, իսկ նա կտա ձիամարդարանը տո-
նածառի համար և ձրի նվագախումբ»¹։

Այդ տոնածառը Գորկին ինքը կազմակերպեց
Նիժնեգորոդցան աղքատների յերեխաների համար։ Փոք-
րիկ մարդկանց համար նա մեծ տոն եր պատրաստում։
Գորկու բնակարանը լիքն եր արկղներով և յերեխա-
ների ընծաների արկղիկներով։ Ամենուրեք կտորիդեն,
նրանցից շտապ վերնաշապիկներ եյին կարում։

Գորկին ուրախ դեմքով նայում եր այդ պատ-
րաստություններին։

Տոնածառը մեծ եր, կանաչ, գույնզգույն ելեք-
տրական լամպիկներով։

Հավաքվել եր հինգ հարյուր յերեխա՝ կեղտոտ,
մուրացիկ մանուկների մի ամբողջ բանակ։ Առանձին
յելույթ ունեւ անխնամ յերեխաների ջոկատը Նիժնիի
բազարից—Գորկյան ջոկատը, նա կարմիր դրոշակ եր
կրում։

Թախիծով եր գիտում Գորկին յերեխաներին։

«Ընծաներով բեռնավորված սեղանների յերկար
շարքից և ճոխ զարդարած ելեքտրական կրակներով
վառվող ծառի տեսքից շշմած՝ այդ դժբախտ մանուկ-
ները խիտ, խայտաբղետ հոսանքով պտտվում եյին
դահլիճում և շարունակ հազում եյին, հազում եյին

մի տեսակ առանձին ձեով, տխուր և լալադին, ինչ-
պես ուժասպառ ծերունիներ։ Ման եյին գալիս լուռ և
ծանրաբարո, իսկ նրանց աչքերն ագահ եյին, խիստ,
մի տեսակ լուրջ։ Լսվ չե, գիտեք։

... Յերբ այդ թշվառներին ընծաները բաժանեցին,
մի-մի կարկանդակ, մի տոպրակ ընծա 1-1½ ֆունտ,
մի-մի գուլպ կոշիկ, շապիկ, զգեստ, կոֆթա, գլխարկ,
թաշկինակ—գիտեք—նրանցից շատերը վոռնացին ու-
րախությունից, վոմանք ընծաները սեղմելով իրենց,
փախան ուր-վոր, մյուսները նստելով հատակին՝ ան-
միջապես սկսեցին ուտել»¹։

Մի միտք ել հղացավ Գորկին. պատկերազարդ
ժուռնալներից կտրում եյին դանազան տեսակի նկար-
ներ և նրանցից ալբոմներ եյին կազմում գյուղական
յերեխաների համար։

—Ձե վոր նրանք վոչինչ չեն տեսնում,—ասում
եր Գորկին։—Իսկ այստեղ կան և քաղաքներ, և գե-
տեր, հեռու յերկրներ... Կտեսնեն նշանավոր մարդ-
կանց, կուղենան իմանալ՝ ինչ են արել նրանք։ Ահա...

Ձեր մոռանում Գորկին և այն հասակավորներին,
վորոնց բոսյակ եյին անվանում։

Քաղաքում «Столбы» անունով հայտնի սյու-
նազարդ տանը Գորկին յերեկվա ապաստարան սար-
քեց անգործ և անտուն մարդկանց համար։ Այստեղ
կար գրադարան, դրված եր պիանինո և բոսյակները
«Столбы»-ում իրենց մարդ եյին զգում։

Տոնածառը, ալբոմները և մինչև անգամ «Стол-
бы»-ը չեյին, վոր հարկադրում եյին վոստիկանու-
թյանը սեւեռած հեռամտեղ Գորկուն։ Նա ավելի և ա-

¹ Գորկու չհրապարակված նամակներից։

¹ Մ. Գորկու չհրապարակված նամակներից։

վելի հաճախ եր այցելում Սորմովոն, Նիժնիի բան-
վորական արվարձանը, վորտեղ խոշոր գործարաններ
կային:

Այստեղ գաղտնի ժողովներում կարգում էին
սոցիալ-դեմոկրատական «Իսկրա» լրագիրը, վորտեղ
գրում եր Լինինը: Լրագիրը տպագրվում եր բարակ
բրնձաթղթի վրա. վոստիկանության հանկարծակի
վրա տալու ժամանակ, ամբողջ համարը կարելի էր
կուլ տալ:

Սորմովոյի բանվորներն ել այցելում էին Գոր-
կուն, նրա մոտ գալիս էին խորհրդի, գրքի և դրամի,
վորը Գորկին առատաձեռնութեամբ տալիս եր հեղա-
փոխական աշխատանքի համար:

1901 թվին Գորկին գնաց Պետերբուրգ: Նա այն-
տեղ վկա յեղավ վոստիկանության անողորմ բռնու-
թյանն ուսանողների հեղափոխական ցույցի մասնա-
կիցների վրա: Գորկին հրապարակ յեկավ մի հոդվա-
ծով, վորով համարձակորեն հարձակվում եր կառա-
վարության՝ այդ բռնութեան սկզբնապատճառի վրա:
Քսկ իր «Մրրկահավ»-ում, գրված այդ դեպքերի տպա-
վորության տակ, Գորկին բացականչում ե.

«Մրրիկը, շուտով կվորոտա մրրիկը»:

Այս չերգի խոսքերը բերանացի կրկնում եր ամ-
բողջ չերկիրը:

Պետերբուրգից հեռանալիս, Գորկին գաղտնի կեր-
պով իր նիժեգորոդյան բարեկամներին ուղարկեց մի-
միոգրաֆ՝ գործիք, վոր հեղափոխականների համար
փոխարինում եր տպագրական մամուլը...

Միմիոգրաֆի մասին ինչ-վոր միջոցով իմացել եր
պահնորդական բաժանմունքը:

Գորկին ընկավ նիժեգորոդյան բանտի № 4 աշ-
տարակը: Նրան առաջարկեցին բունտի մեղադրանք՝
գերագույն իշխանութեան դեմ:

Գորկուն պահում էին, վորպես վտանգավոր
հանցագործի, նրա հետ վարած ամբողջ գրագրությունը
բռնվում եր:

Գորկու ձերբակալութունն ու բանտարկությունն
առաջացրին ուժեղագույն վրդովմունք: Ամբողջ Ռու-
սաստանով անցավ բողոքների ալիքը: Ի պաշտպա-
նություն բանտ նետած հիվանդ գրողի՝ դուրս չեկավ
Լեւ Տոլստոյը:

Կառավարութունը հարկադրված եր դիմելու:
Բանտը փոխարինվեց տնային կալանքով: Այժմ նրա
մոտ՝ նախասենյակում և խոհանոցում վոստիկաններ
էին նստած:

Նրանցից մեկն անդադար նայում եր կարինետը
և Ալեքսեյ Մաքսիմիչի հետ սկսում եր գիտական
գրույցներ:

Գորկին նորից ձեռնամուխ յեղավ աշխատանքի,
հաճախ գրում եր գիշերները:

Այդ մեծագույն կասկածներ եր առաջացնում վոս-
տիկանների մեջ:

— Նա հենց գիշերներն ե գործում, — հաղորդում
էին նրանք:

Մի անգամ Գորկին փողոցում հանդիպեց վա-
ճառական Բուզրովին:

— Այդ իզմը ե, — ասաց նա Գորկուն: — Ձեր
գործն ե պատմել, վոչ թե լուծել... Հեղափոխությունը
քոլոր հանդուլցների լուծումն ե...

Բուզրովը չսխալվեց: Գորկին վոչ միայն պատ-

մում եր, այլ և «լուծում եր»: Ավելի և ավելի կիպ մոտենում եր նա հեղափոխականներին, ավելի և ավելի ոժանդակութուն եր ցույց տալիս Սորմովի բանվորներին:

Վոստիկանները և լրտեսներն անզոր ելին...

«Նրա ազդեցութունը բանվորների մեջ առհասարակ կարող ե արտահայտվել չափազանց անցանկալի ձևով», ղեկուցում եին նիժեգորոդցան ժանդարմները Պետերբուրգ:

Կառավարութունը վերոշեց հեռացնել Գորկուն Նիժնիից, վերջան կարելի չե հեռու հեղափոխական Սորմովից: Նրան բնակության տեղ նշանակեցին Արզամասը, խուլ քաղաք, բնակեցրած տերտերներով, մեղաններով և պաշտոնաթող պաշտոնյաներով:

Գորկու վրա կատարված բռնությունն առաջացրեց Լենինի ցասկոտ յելույթը: Նա գրում եր.

«Յեվրոպական հռչակ ունեցող գրողին, վորի ամբողջ զենքն ազատ խոսքն եր, ինքնակալ կառավարությունն աքսորում և առանց դատի և քննության»:

Նիժեգորոդյան բանտում նստելը սրեց Գորկու հիվանդութունը: Բժիշկները նրա հիվանդութունը նորից գտան շատ վտանգավոր: Գորկուն նորից հարավ եր հարկավոր և Գորկու բաղամաթիվ բարեկամների դրանց թվում և Լեվ Տոլստոյի ճնշման տակ իշխանությունները թույլ տվին գրողին մի քանի ամսով դուրս գալ Ղրիմ:

Գորկուն Ղրիմ ճանապարհ դնելը փոխվեց փոթորկալի հեղափոխական ցույցի: Գորկուն տանող գնացքի մեկնելուց շատ առաջ, կայարանը լեփ լե-

ցուն եր ուսանողներով և բանվորներով: Հեղափոխական յերգերով եր ուղեկցում բաղամաթյունն իր սիրելի գրողին մինչև վագոն:

Պահնորդներն շտապեցրին շուտափույթ ճանապարհել գնացքը: Յերկու ժանդարմ կանգնեցին վագոնի մուտքի մոտ...

Գնացքը շարժվեց բացականչությունների տակ՝
— Կեցցե՛ր Մաքսիմ Գորկին, կորչի՛ր բռնությունը:

Գորկու Ղրիմում ապրելու որերին տեղի ունեցավ նշանավոր «ակագեմիական միջագեպը», վորը նորից ցույց տվեց պաշտոնական Ռուսաստանի անտեղության չափը դեպի «Մրկահավի» հեղինակը:

1902 թվին Գիտությունների ակագեմիան Գորկուն ընտրեց իր պատվավոր անդամ: Գորկու ընտրությունը՝ պրոլետարի և հեղափոխականի, մի մարդու, վոր արդեն յերկու անգամ լեղել եր բանտում, վերգովեց կառավարական շրջանները: Ընտրության մասին զեկույցեցին թագավորին: Լրագրի կտրվածքի վրա, վորտեղ հաղորդված եր Գորկու ընտրության մասին, Նիկոլայ II-ը գրեց.

«Ավելի քան տարօրինակ ե»:

Իսկ ժողովրդական լուսավորության միևիպարին ուղղած նամակում թագավորը գրում եր.

«... Այդպիսի մարդուն, այժմյան խոռվահույզ ժամանակ, Գիտությունների ակագեմիան իրեն թույլ ե տալիս ընդունել իր միջավայրը: Այդ ինձ խորապես վրդովում ե»:

Այս բաժնական եր, վորպեսզի Գորկու ընտրու-
թյունն անվաւեր հայտարարվեր: Ակադեմիան յերկ-
շոտարար լռեց: Չլռեցին միայն յերկու գրող՝ Անտոն
Չեխովը և Վլադիմիր Կորոլենկոն: Վորպես բողոքի
ցույց Գորկուն վտարելու դեմ՝ նրանք հրաժարվեցին
պատմավոր ակադեմիկոսների կոչումից: Չեխովը և
Կորոլենկոյի յելույթը բացահայտ ցույց էր թագա-
վորական կամայականության դեմ:

ԳԼՈՒԽ X

ՍՈՒԱԿՆԵՐԸ ՅԵՎ ԼՐՏԵՍՆԵՐԸ

Արզամասի վարսավիրն իրեն անվանում էր
«քաղաքային մորուքավեր»:

Արզամասի մասին նա այսպես էր ասում.

— Կան տեղեր, վորտեղ լինում են հեղեղումներ,
յերկրաշարժեր—մեզ մոտ՝ վոչինչ: Սուլերա—այդ էլ
չի յեղել...

Մի ժամանակ Արզամասը խիստ բուռն էր
բարձրացնում. արզամասցիք ցարական իշխանությու-
նից փախչում էին Ստեպան Ռազինի և Յեմելյան
Պուգաչովի մոտ:

Այդ անհանգիստ կազակները, մորդվաները, չու-
վաշները վաղուց արդեն փախել են գերեզմաններում,
վաղուց է խոտով ծածկվել Արզամասի հին գերեզմա-
նատունը: Արզամասի բուռնների և մահապատիժների
հիշողությունը վաղուց է մարել: Արզամասը վերա-
փոխվել էր առեւտրականների և միանձնուհիների քա-
ղաքի: Թվում էր խաղաղ, հուսալի, իսկական: Նա նա-

պաստակի մորթու և ճարպի առետուր էր անում,
զանգահարում էր հինգ վանքի և յերեսունչորս յեկե-
ղեցիների զանգակատներից, լսում էր գորտերի կոկը-
ռոցը, կարգում էր „Епархияльные ведомости“, վախե-
նում էր գողերից, գիշերը պինդ փակում էր իր տնակ-
ների փեղկերը...

Այսուամենայնիվ իշխանությունները յերկուդ ե-
յին կրում, վոր Գորկու գալն այդ քաղաքում էլ կա-
րող է հուզումներ առաջ բերել:

Արզամասի վոստիկանական վերահսկիչն ստա-
ցավ հետեյակ դադանի գրութլունը:

«Շուտով Արզամաս քաղաքն ապրելու կգա հայա-
նապես հսկողության տակ գտնվող Ալեքսեյ Մաքսի-
մովիչ Պեշկովը (Մ. Գորկի):»

Արզամաս քաղաքը մտնելուն պես, հանձնարա-
րում էմ ձեզ յենթարկել նրան հայտնապես հսկողու-
թյան և ձեռք առնել բոլոր միջոցները, վորպեսզի
Պեշկովին դիմավորելու ժամանակ վոչ մի անկարգու-
թյուն չլինի»:

Գորկին ընակվեց մի ընդարձակ փայտյա տան:
Տանը կից կար այգի, վորտեղ գտնվում էր մի հին
լորենի:

Դեռ նոր էր անցնում դարունը: Ղրիմի կարծես
թիթեղային կանաչից հետո, Արզամասում Գորկուն
ուրախացնում էր ամեն մի ծառ:

Նա գնում էր անտառ Մոկրի ձորակը:

— Ահա այս մեկը, — ասում էր նա, գրկելով կե-
չին, — Ղրիմի ամբողջ պեյզաժից լավ է:

Նրան դուր էր գալիս և քաղաքի շրջապատի կա-
նաչ հարթավայրը, և Տեշա գետը, վորը լի յե ներ-
կեսներով և գայլաձկներով...

Վոստիկանությունն ամենախիստ հսկողության

տակ առավ տունը: Ահա ինչ եր հաղորդում Գորկին Չեխովին զրաժ նամակով:

«Այստեղ խաղաղ ե, հանգիստ, ողջ լավ ե, բազմաթիվ այգիներ, այգիներում յերգում են սոխակներ և թփերի տակ թափվում են լրտեսներ: Սոխակները բոլոր այգիներումն են, իսկ լրտեսները, կարծես, միայն իմ այգում: Գիշերային խավարի մեջ նստում են լուսամուտների տակ և աշխատում են նշմարել, թե ինչպես յես խռովություն եմ տարածում Ռուսաստանում, և այս բանը չտեսնելով՝ տնքտնքում են և վախեցնում տնեցիներին»:

Գորկու ամեն մի քայլը մեծագույն կասկած եր առաջացնում: Յերբ Գորկին մուրացկանին արծաթե դրամ եթ տալիս, վոստիկանը խլում եր մուրացկանից և ատամով փորձում, թե արդյոք կեղծ դրամներ չլ՞րաժանում հսկողության ներքո գտնվող Պեչկովը:

Յերբևմն Գորկին մոտենում եր լուսամուտին և մոտ եր կանչում լրտեսներից մեկին: Այսպիսի խոսակցություն եր տեղի ունենում:

— Լրտես ես:

— Վոչ:

— Սուտ ես խոսում, լրտես ես:

— Աստված վկա, չե:

— Իսկ վաղոց ես ծառայում այդ գործում:

— Վոչ, վաղուց չի:

Գորկու տան մոտ յերբեմն յերևում եր նաև Արզամասի ծանրակշիռ իշխանավոր՝ պրիստով Դանիլովը: Հաստ, մեծ ծխամորճը ատամների մեջ՝ նա ձիով մոտ եր գալիս և աշալըճորեն զննում տան ներսը: Ըստ յերևութի հաստատ համոզված եր, վոր յեթե

Գորկին Ռուսաստանում հեղափոխություն ե անում, այն ժամանակ նա՝ պրիստով Դանիլովը, այդ միանգամից կնկատի և կխափանի:

Պրիստով Դանիլովը սխալվում եր: Չնայած լուսամուտի տակի վոստիկանին և թփերի միջի լրտեսներին, Գորկին Արզամասումն ել շարունակում եր հեղափոխական պայքարը:

Միայն տերտերներ, առևտրականներ և մանր աստիճանավորներ չեյին ապրում Արզամասում: Այստեղ ուրիշ մարդիկ ել եյին ապրում՝ փոքրիկ կաշեգործարանի բանվորներ, կոշկակարներ, մուշտակագործներ: Այս մուշտակագործների և կոշկակարների մասին Լենինը իր հեղինակություններից մեկում գրում եր, վոր նրանք տերերի համար աշխատում են տասչորս ժամ որական, իսկ սառնում են ամսական մի քանի ռուբլի:

«Այս իսկ պատճառով մուշտակագործները, — նկատում եր Լենինը — դալկադեմ են, վատուժ և ալլասերվող»:

Այդ «դալկադեմ», հասարակ կոչումի մարդիկ գնում եյին Գորկու մոտ, անցնում եյին վոստիկանների և լրտեսների միջով:

Արզամասում ապրելու ժամանակ Գորկին մասնակցեց մի խիզախ հեղափոխական ձեռնարկության իրականացմանը:

Արզամասի մոտ եր գտնվում Պոնետայեվսկի վանքը՝ հակահեղափոխության բներից մեկը:

Վանքին կից գտնվում եր պետական ողետունը: Նիժեգորոդյան հեղափոխականները Գորկու հետ միասին վճռեցին «տիրապետել» ողետունը: Յեւ, իրոք, թեմ մտքովը կանցնի հեղափոխականներ վորոնեւ պե-

տական կրպակում, խուլ գավառական անկյունում,
և այն ել վանքի կողքին:
Պլանն իրականացավ. հաջողվեց կրպակի գոր-
ծակատար նշանակել հյուան Լեբեգևին՝ նիժեգորոդյան
ակտիվ հեղափոխականին:

Ա. Պ. Չեխովը և Մ. Գորկին Յալտայում 1900 թ.

Հյուանը ողի յեր բաց թողնում վանքի բնակիչ-
ներին և ուխտի յեկող մարդկանց, իսկ կրպակի հետևի

սենյակում գտնվում եր հեղափոխականների գաղտնի
տպարանը: Պետական կրպակում տպագրված թուռ-
ցիկները տարածվում էին ամբողջ նահանգում:

Իշխանությունները շուտ չի ուշադրության ա-
ռան Պոնետայեվսկի պետական ողետունը: Բայց տեղի
ունեցավ մի պատահականություն, կողոպտիչները թա-
լանեցին կրպակը: Այս հայտնի դարձավ վոստրիկա-
նությանը: Ամեն բոպե կարելի չե սպասել, վոր իշ-
խանությունը կգա պատահարի տեղը: Բարեբախտա-
բար, յերբ վոստրիկանությունը հայտնվեց կրպակում
քննություն կատարելու, նա այնտեղ վոչ տպարան,
վոչ գործակատար գտավ: Տպարանը փրկվեց, Պոնետաև-
սկիի գաղտնիքը չբացվեց:

Պրիստավ Դանիլովին գեկուցում էին, վոր Գոր-
կու կարինետի լուսամուտում լույսը վառվում է ամ-
բողջ գիշերը: Այդ դուր չեր գալիս պրիստավին:

— Հսկողության ներքո գտնվողը քիչ է քնում,
գիշերը բնակարանում աշխատում է:

Գորկին շատ եր գրում և աշխատանքը հրապու-
րում եր նրան:

Նա պիես եր գրում թատրոնի համար, վորի
մասին մի անգամ Ձեխովին գրած նամակում նկա-
տեց, վոր թատրոնը չսիրելն անհնարին է, իսկ նրա
համար չաշխատելը՝ հանցագործություն:

ԳԼՈՒԽ XI

ԳԵՂԱՐՎԵՍԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆԻ ԲԵՄԻ ՎՐԱ

Մոսկվայի Փոքր կամ Կորշի հին թատրոններում,
կարմիր վոսկեկար վարագույրը վերև եր բարձրանում

նվազախմբի աղմկալի ձայների տակ, ինչպես ուրեղ-
յում: Դերասանները գոչում ելին: հարվածում ելին
վոտքերով և սիրում ելին աշխարհի դերեր, վորոնց
մեջ կարելի չեր հաճախ կրակել աորճանակը: Հան-
դիսադանիճում խշխշում ելին յուրկաներ և զրնգում
ելին խթաններ: բարձր խոսում, ծափահարում կամ
սուլում ելին:

Նոր բացված թատրոնում կարողանում ելին
գնահատել անգործությունը: Համեստ վարագույրը
չեր բարձրանում, այլ հանդարտ բացվում եր, կար-
ծես գիրք լինել: Մարդիկ բնմի վրա աշխատում ե-
լին չտարածել ձեռքերը, սիրում ելին յերբեմն լուռ
կենալ՝ դիտողների հետ միասին ալանջ դնելով անձ-
րեի մեղմ աղմուկին, թռչունների առավոտյան յեր-
գին, հեռացող կառքի թխթխոցին և ժամացույցի
զարկերին:

Դերակատարները կանչերին չեյին գուրս գալիս
և հանդիսատեսները չեյին ծափահարում:

Այս թատրոնում խաղում ելին յերիտառարդ
արտիստներ ու սիրողներ: Լավագույն դերասաններեց
մեկը գեղագրության ուսուցիչ եր:

Այն մարդիկ, վորոնք խորապիս զգում ելին
նոր արվեստը՝ ստեղծում ելին Գեղարվեստական թատ-
րոնը:

Գորկին մի անգամ Մոսկվա յեկած ժամանակ,
գնաց ալդ թատրոնը: Բեմադրվում եր Չեխովի «Дядя
Ваня» պիեսը:

Գորկին նայում եր՝ ինչպես դյադյա Վանյան
նստած ե հաշիվների, Վաֆլյան կամաց խփում ե գի-
թառի լարերին, ինչպես բժիշկ Աստրովը նայում ե,

չգիտես՝ ինչու, սենյակում կախած Աֆրիկայի քար-
տեղին, ինչպես պրոֆեսոր Սերբիբյակովը չի ուզում,
վոր դաշնամուր նվագեն—նայում եր սովորական մարդ-
կային կլանքին և, սեփական խոստովանությամբ,
«լաց եր լինում կնկա պես»:

Այն թատրոնից, վորտեղ այնպես սիրում ելին
անդորրությունը, Գորկին տուն վերադարձավ շրճած:

Նա Չեխովին նամակ ուղարկեց և սա Գորկու
նամակներից ամենահուզվածն եր:

«Ձի կարելի լավ և պարզ ասել այն, ինչ զար-
թեցնում ե այդ պիեսը հոգու մեջ, բայց նրա հերոս-
ներին նայելով, յես զգում ելի, կարծես ինձ սղո-
ցում են բուլթ սղոցով: Նրա ատամներն անցնում են
ուղղակի սրտիս վրայով, և սիրտս սեղմվում ե նրանց
տակ, հառաչում ե, զգզվում: Ինձ համար այդ զար-
հուրելի բան ե: «Дядя Ваня»-ն դրամատիկական
արվեստի բոլորովին նոր տեսակն ե:

«Վանյայի» վերջին գործողության մեջ, յերբ
բժիշկը չիրկարատե լուրթյունից հետո խոսում ե Աֆ-
րիկայի շոգի մասին, յես դողդողացի՝ թե ձեր տաղան-
դով հիացած, թե չիրկյուղից՝ մարդկանց համար, թե
մեր անգույն, մոռարցիկ կյանքի համար»:

Գորկին ամսոսաց, վոր ապրում ե Նիժնիում,
վորտեղ չեր կարելի գնալ այդ սքանչելի թատրոնը:

Այնուհետև նրանք հանդիպեցին Ղրիմում—Գոր-
կին և Գեղարվեստական թատրոնը: Նրանք չեկել ելին
Յալտա նրա մոտ, ով գրել եր «Դյադյա Վանյան» —
Չեխովի մոտ:

Դարուն եր: Չեխովի սպիտակ ամառանոցի այ-
գում ծաղկել ելին գրողի տնկած թփերը...

Զեխովն ու Գորկին անցնում էին քարոտ փողոցներով, Յալտայի սպիտակ ծովափով, իսկ յերեկոյան գնում էին անհրապույժ փողբրիկ թատրոնը, վորտեղ գեղարվեստականները սիրելի դրամատուրգին ցույց էին տալիս իրենց ներկայացումները:

Զեխովը համոզում էր Գորկուն՝ պիես գրել: Յեւ Գեղարվեստական թատրոնն սպասում էր այդ Գորկուց:

Այժմ, Արզամասում, Գորկին ձեռնամուխ յեղավ այդ իրեն համար նոր աշխատանքին: Նա գրում էր առաջին պիեսը՝ «Մեղանները» — Բեսսեմենովների դժնդակ կյանքի մասին:

Պիեսը Գորկուն դժվարությամբ էր հաջողվում: Իրամատիկական ձեւը նրա համար անսովոր էր: Նա գրում էր, փոփոխում և հիշում էր մի գրականագետի հանաք խորհուրդը՝ գրել հինգ գործողությամբ տրագեդիա, մի տարուց հետո նրան դարձնել յերեք գործողության դրամա, սույնը ելի մի տարուց հետո՝ մի գործողության վոդեվիլ, այնուհետև, ելի մի տարուց հետո, վոդեվիլն այրել...

«Մեղանները» Գորկին չվոչնչացրեց: Անուամենայնիվ նա դժգոհ մնաց նրանից: Նրան թվում էր, վոր պիեսը շփոթ և տաղտկալի յե դուրս չեկել:

«Դուր չի գալիս ինձ, — խոստովանում էր Զեխովին Գորկին: — Անպատճառ հենց ձմեռը նորը կգրեմ: Ելի չհաջողվի՝ տասը կգրեմ, ուղածս կանեմ: Յերաժեշտության պես ներդաշնակ և գեղեցիկ պիտի լինի»:

Զեխովի պիեսներում, Գեղարվեստական թատրոնի բեմի վրա, հնչում էր այդ յերաժշտությունը՝ մարդկային հասարակ խոսքի յերաժշտությունը: Նրան

մտաբերում էր Գորկին, յերբ սկսում էր գրել նոր պիես:

«Մեղանները» մեջ սա նկարագրում էր մանկությունից իրեն ծանոթ մարդկանց, վորոնք ապրում էին՝ կճուճներով, ինքնայեռներով, սրբապատկերներով և սնդուկներով լեփ-լեցուն տնակներում:

Նոր պիեսում Գորկին շուռ չեկավ դեպի բոսյակները՝ նիժեգորոգյան Միլլիոնկի և Ղազանի «Ստեկլյաննի զավոդի» բնակիչները:

Դեռևս Ղրիմում, մի անգամ յերեկոյան մթության մեջ, նստած դարավանդի վրա, Գորկին բարձրաձայն յերազում էր ապագա պիեսի մասին: Նա պատմում էր, վոր գործող անձը կլինի հարուստ տան սպասավոր, վորն ընկել էր գիշերոթևանը և ալլևս այնտեղից դուրս չէր յեկել: Ամենից շատ խնամքով նա պահում էր Ֆրակի շապիկի ոճիքը՝ միակ բանը, վոր նրան կապում էր առաջվա կյանքի հետ: Գիշերոթևանում նեղվածք էր, նրա բնակիչներն ատում էին միմյանց, Բայց վերջին գործողության մեջ գալիս էր գարունը, բեմը լցվում էր արևի լուսով, գիշերոթիկները դուրս էին գալիս իրենց գարշահոտ բնակարանից, մոռանում ատելությունը...

Այսպես էին պատկերանում Գորկուն պիեսի առաջին ուրվագծերը, վորին նա սկզբում տվեց «Կյանքի հատակում» անունը:

Իր պիեսի հերոսներին նա հանդիպում էր շուրկաներում, մեծ ճանապարհներին և նավահանգիստներում, նրանց հետ թավալվում էր տախտակամածների վրա, նստում էր գիշերաչին խաբույկի մոտ...

Սատինի կերպարանքն, որինակ, գրողին ներշնչում

չել եր փոստի մի նախկին պաշտոնյա, վորը յեղել եր տաժանավայրում: Նա ման եր գալիս բաց մերկ կրծքով Նիժնիի փողոցներում և Ֆրանսերեն լեզվով վոգորմուկություն եր խնդրում կանանցից: Նա ուներ գեղատեսիլ, ումանտիկական կերպարանք, և կանայք նրան յերբեմն տալիս եյին հինգ կոպեկ...

Յերբ «Հատակում» պիեսն ավարտվեց, Գեղարվեստական թատրոնում կազմակերպեցին պիեսի ընթերցում:

Կարդում եր ինքը՝ Գորկին:

Յերբ սկսեց կարդալ այն տեսարանը, վորտեղ Լուկան բարի չերթ ե մաղթում և մխիթարում ե մեռնող Աննային, արտիստները շնչները պահեցին և խաղաղություն տիրեց: Նրա ձայնը դողաց և ընդհատվեց: Նա կանգ առավ, լուեց, մատով սրբեց արցունքը: Փորձեց շարունակել, բայց չերկու բռնից հետո նորից լուեց և արդեն համարյա բարձրաձայն, բացահայտ կերպով լաց չեղավ...

Կառավարությունը դժվարություններ թույլ տվեց Գորկու պիեսների բեմադրությունը: Գորկու ձեռագրերի վրա գրաքննությունը շատ ջնջումներ ե կատարել: «Մեշանների» մեջ առանձին կասկած եր առաջ բերել «առևտրական Ռոմանովի կինը» դարձվածքը: սրա մեջ գրաքննիչին թվացել եր ակնարկ Ռոմանովների թագավորական ընտանիքի մասին: Հրամայվեց Ռոմանովը դարձնել իվանով...

«Մեշանների» գլխավոր փորձի ժամանակ, թատրոնը շրջապատված եր վոստիկանական ջոկատներով և հեծյալ ժանդարմներով: Թվում եր թե՛ սպասվում ե վոչ թե գլխավոր փորձ, այլ գլխավոր ճակա-

տամարա: Իսկ «Մեշանների» առաջին բեմադրություններին ժամանակ, իշխանությունները կարգադրեցին կապիչիներների փոխարեն դնել քաղաքապահ—վոստիկաններ: Կառավարությունը չերկյուղ եր կրում, վոր թատրոն կմտնի ուսանող յերիտասարդությունը և ցույց կսարքի Գորկու պատվին...

«Յերբ մարդուն անհարմար ե մի կողքի վրա պռկել, նա շուռ ե գալիս մյուսին, իսկ չերբ նրան ապրելն անհարմար ե՝ նա միայն զանգատվում ե: Իսկ դու ճիգ գործադրի՝ շուռ յեկ»:

Այսպես եր ասում բեմից պիեսի հերոսներից մեկը՝ յերկաթուղային բանվոր Նիլը:

Հասարակությունն այդ խոսքերին պատասխանում եր կատաղի ծափահարություններով:

Նիլ ավելի չեմ արձագանք եր գործում հանդիսագահիձում Գորկու յերկրորդ «Հատակում» պիեսը: «Սուտը ստրուկների և տերերի կրնն ե»:

Սատինի այս դարձվածքը գրաքննիչն արգելեց արտասանել բեմից: Բայց պիեսի ներքին իմաստը դուրս մղել գրաքննիչին չհաջողվեց: Ամեն մի տողը ծնված եր ցասկոտ բողոքով այն կարգերի դեմ, վորի ժամանակ անթիվ մարդիկ կորցնում են կյանքի իրավունքը:

Այն իրավակարգը, վոր թույլ ե տալիս մարդկանց ստորացումը՝ մինչև նրանց նախկին մարդկանց աստիճանին հասնելը և Կոստիլյովի գիշերթեմալի բնակիչներ դառնալը՝ ստություն և այդ ստությունը պետք ե վոչնչանա: Այսպես եյին հասկացել պիեսի քողարկված դիտավորությունը՝ վերնահարկի հանդիսականները՝ ուսանող յերիտասարդությունը:

«Հատակում»-ի առաջին ներկայացումը վերա-
փոխվեց Գորկու փոթորկահույզ մեծարանքի: Հասա-
րակությունն անվերջ դուրս եր կանչում հեղինակին:
Նա բեմ եր դուրս գալիս շվարած ժպիտով, վարանու-
մից մոռանալով հանել պապիրոսը բերանից:

Այդ մեծարանքի մեջ զգացվում եր ինչ վոր ա-
վելի նշանակալից բան՝ քան թատրոնական հաջողու-
թյունը:

ԳԼՈՒԽ XII

ՅԵՐԵԲ ԶԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

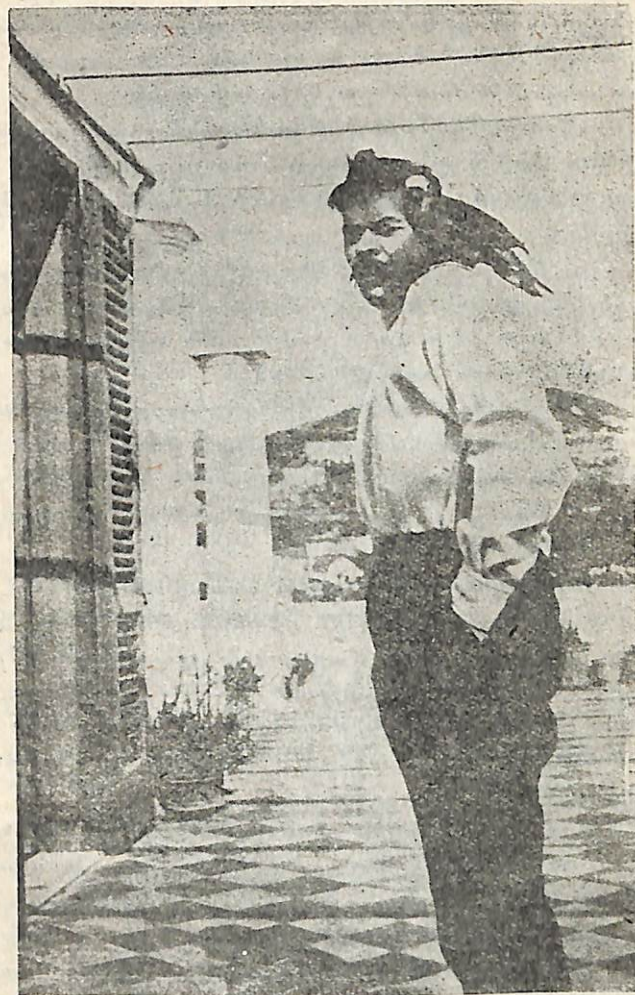
ՀՈՒՆՎԱՐԻ 9

«Միշտ պետք ե կրակել, միշտ
կրակեցեք, գեներալ»:

Նիկոլայ II-ը Վլա-
դիվստոյի պարե-
կագրեկի հետ խո-
սելիս:

Մրրիկը, վոր նախագուշակում եր «Մրրկահավը»,
վերջապես պայթեց: Յեկավ 1905 թվականը, Այն տա-
րին արշուն եր հոսում ցարի մոայլ պալատի առաջ ե
Մանջուրիայի ոտար հողի վրա, վոստիկանական մա-
սերի բակերում ե ձյունածածկ կիսակայարաններում,
Մոսկվայի խուչ փողոցներում ե ռազմանավերի յերկ-
նագուշն տախտակամածի վրա:

Հեղափոխական անցքերը բռնկեցին այդ տարվա
հենց առաջին որերին: Հունվարի 9-ին Գապոնը՝ ցա-
րական պահնորդական բաժանմունքում ծառայող տեր-

Գորկին Կապրի կիզում: Հրապարակվում ե առաջին անգամ:
(Պետական Գրական թանգարան):

տերը, վոր մեծ կարյերա յեր յերազում, Պետերբուրգի բանվորական բազմությանը տարավ դեպի Չմեռային պալատը: Բանվորները հանրագիր եյին տանում ցարին տալու համար: Նրա մեջ ասված էր.

«Մենք, Պետերբուրգի բանվորներս, մեր կանայք, յերեսաները և անզոր ծեր ծնողները, յեկեկ ենք քեզ մոտ, թագավոր, արդարություն և պաշտպանություն վորոնեկու:

... Այլևս ուժ չկա, թագավոր: Համբերությունը հասել է սահմանին: Մեզ համար յեկեկ է այն սոսկալի սոմենտը, յերբ մահը լավ է, քան անտանելի տանջանքների շարունակությունը»:

Յարի մոտ գնում էր յերկուհարյուր հազար մարդ՝ գնում էր հուսալքված և խարված ժողովուրդը: Նրա մեջ դեռևս մարմրում էր հավատ, թե Չմեռային պալատում կարելի չէ պաշտպանություն գտնել ճնշողներին դեմ:

Առաջիկա յերթի մասին կառավարությունը վաղորոք գիտեր, այդ մասին գիտեր և թագավորը: Զորքերը բերված էյին մարտական պատրաստության: Յարի ազգական մեծ իշխան Վլադիմիրը պալատում ասում էր, թե — միայն ժողովրդի արյունը կփրկի զինաստիային: Նրան հանձնվեց զորքերի հրամանատարությունը:

Այդ ուրը Գորկին փողոցումն էր, բանվորների բազմության մեջ. նա լսեց՝ ինչ զաղբելի կերպով հնչեց փողհարի փողը և ինչպես այդ ազգանշանով սկսեցին գնդականարումները:

Այդ սոսկումի ուր էր — «այրող, ինչպես սառած յերկաթը»:

Բայց բազմությունը միայն սարսափով չէր բռնված: Գորկին լսում էր՝ ինչպես է ժողովուրդը ճշում մարդասպաններին.

— Դուք կարծում եք ժողովրդին կսպանե՞ք:

— Ժողովրդին սպանել չի կարելի: Նա չի հատնի...

— Դուք ցարին սպանեցիք, հասկանա՞մ եք:

Հունվարի 9-ի առավոտյան բանվորները դեռ հավատում էյին, թե իրենք կարող են գտնել ցարի պաշտպանությունը և իրենց ձեռքին բռնած ունեյին հանրագիրը:

Այդ որվա կեսուրին նրանք արդեն վրա ընկան: Վենքի և, չգտնելով այն, ձեռք եյին մեկնում աղյուսի ու քարի. Կապոնը թագնավեց, խնդրողները դարձան մարտիկներ և հունվարի 9-ը դարձավ ուռսական հեղափոխության առաջին ուրը:

Գորկին տոհմ վերադարձավ ցնցված և իսկույն զրեց մի կոչ՝ «Ռուսական բոլոր քաղաքացիներին և յեվրոպական պետությունների հասարակական կարծիքին»:

Այն, ինչ կատարվեց Պետերբուրգի փողոցներում, նա անվանում էր կանխամտածված սպանություն և վստահ կերպով տալիս էր գլխավոր դահիճի՝ ցարի անունը:

Գորկին բացարձակ կռվի կոչ էր անում՝ ինքնա-կալությունը տապալելու:

Կոչն ընկավ վոստրիկանության ձեռքը:

Պահանջողական բաժանմունքին արդեն լավ ծանոթ էր գրող-հեղափոխականի ձեռագիրը: Հունվարի 9-ից յերկու ուր հետո Գորկուն ձերբակալեցին: Նա ընկավ Պետրոպոլիովսկի բերդը — մի բանտ՝ ուր կա-

ռավարութիւնը գցում եր կարեւորագույն քաղաքական հանցավորներին:

Յերկար միջնորդութիւններից հետո Գորկուն տվին «պարագաներ՝ գրական աշխատանքների համար»: Կազմատուում նա սկսեց աշխատել «Արևի վորդիները» պիեսի վրա: Պիեսի վրա ընկան հուշվարի 9-ի տալնապալի ստվերները: Գործող անձերից միկն ասում ե.

«Յերբ լսում եմ վորեւե կոպիտ, խիստ բան, չիր կարմիր եմ տեսնում, իմ հոգում հարութիւն ե առնում վշտոտ սարսափը և իսկույն աչքերիս առաջ կանգնում ե աչն գազանացած ամբոխը, արյունոտող դեմքեր, տաք կարմիր արյան լճակներ ավազի վրա...»

Բայց ինքը Գորկին արթութիւնը չեր կորցնում: Պիեսի մեջ նա մտցրեց կոմիկական տեսարաններ: Յեվ նրանց գրելիս բարձրաձայն ծիծաղում եր: Պահանորդները լսում եյին բանտարկչալի ծիծաղը և տապահապալից տարակուսանքով կանչում եյին բերդի պարետին...

Յերբ դրանից մի քանի տարի առաջ Գորկուն չրին Նիժնորոդսկի բանտը, բողոքների ալիք բարձրացավ ամբողջ Ռուսաստանում: Այժմ գրողին պաշտպանելու դուրս յեկավ ամբողջ Յեվրոպան: «Գորկին պատկանում ե վոչ միայն Ռուսաստանին, այլ և ամբողջ աշխարհին» — հայտարարեց Փարիզի միտինգում նշանավոր ֆրանսիական գրող Անատոլ Ֆրանսը:

Պետերբուրգ բողոքներ եյին սլանում Գերմանիայից, Պորտուգալիայից, Իտալիայից, Բելգիայից:

Մաքսիմ Գորկու ազատութիւնն եյին պահանջում ֆիզիկոս Պյեր Կյուրին և քանդակագործ Ուգլոստ Ռոդենը, սոցիալիստական առաջնորդ Ժան Ժո-

քեսը և նկարիչ Կլոդ Մոնեն — արտասահմանի մեծ բարեկամները մի մարդու, վորին ռուս իշխանութիւնները բթամիտ համառությամբ շարունակում եյին անվանել «Նիժնի Նովորոդ քաղաքի մեղան»:

— Ձեր կալանքով Յեվրոպան անհանգստացած ե, ասաց Գորկուն բերդում հարցաքննութան ժամանակ Ժանդարմական սպան՝ նախկին ծանոթը: Յորտարի առաջ այդ նույն սպան հարցաքննում եր Գորկուն Մետելի բերդում...

Յեվ նորից, արդեն չերորդ անգամ, կառավարութիւնն մտիաված յեղավ զիջել Գորկուն ազատ թողին:

Հավանորին նա յերկար չեր կարող տանել բանտի, կյանքը, վորտեղ քարը կարծես թե ուտում եր մարդկանց: Միամսյա բանտարկութիւնից հետո Գորկին նորից արյուն եր թքում:

Իկն որը, վոր ժողովուրդը արյունոտ կիրակի անվանեց, չմոռացվեց: Բանվորները պատրաստվում եյին զինված պայքարի, ապստամբության: Նա բռնկեց տարվա վերջին:

Գործադուլ արին Մոսկվայի բանվորները և դեպքերը միանգամից անել կերպարանք ընդունեցին: Դեռ վոչ վաղուց, միայն «կազակները» գոչից փախչող բազմութիւնը, այժմ ինքն եր հարձակվում կազակների վրա:

Մոտենում եյին 1905 թ. հեղափոխության վճռական ուրիը:

Այդ ժամանակ Գորկին ապրում եր Մոսկվայում: Նա զենքի փող եր հավաքում: Նրա բնակարանը, ձիամարդարանի դիմաց, դարձել եր ռազմական ճամ-

բար: Այստեղ բերում եյին հրացաններ, ատրճաճանակներ, ռումբեր և այստեղ բաժանում եյին մարտական զուգազների մասնակիցներին: Տան բարեմիտ բնակիչները սարսափով ականջ եյին դնում խլացուցիչ կրակոցներին, վորոնց վորոտը գալիս եր Գորկու բնակարանից: Գորկին պաշտպանող կովկասցի ուսանողները գուզազը սենյակներում վարժական հրաձգություն եր սարքում:

Գորկին վկա յեր, թե ինչպես բանվորները բարիկադներ եյին շինում, ինչպես զինվորները ջոկատները կապար եյին թափում փողոցներում, ինչպես հրանոթները ջարդ ու փշուր եյին անում Պրեսնյան:

Ապստամբությունը ճնշվեց, բայց հեղափոխությունը ճնշված չեր: Ամբողջ Ռուսաստանում տալածվում եյին մեքենայով արտադրած թերթիկներ՝ Գորկու նամակները բանվորներին:

«Պրոլետարիատը հաղթված չե, թեև կորուստներ կրեց: Հեղափոխությունն ամրացած և նոր հույսերով, նրա կազմերը հսկայական չափերով մեծացել են:

...Ռուսական պրոլետարիատը շնորհվում և առաջ, դեպի վճռական հաղթություն, վորովհետև Ռուսաստանում այդ միակ դասակարգն է՝ բարոյապես ուժեղ, գիտակից և հավատացող իր ապագային: Յիս ճշմարտություն եմ ասում և այդ ճշմարտությունը կհաստատի ազնիվ և անշահախնդիր պատմաբանը»:

1905 թվին, Մոսկվայի ապստամբության նախորդակին, Գորկին ծանոթացավ Լենինի հետ:

Ճշմարտությունը, վորով Գորկին գիմում եր ուսն ժողովրդին, այն ճշմարտություններ, վորն ասում եր և Լենինը հեղափոխության մասին:

Յեւ այդ ճշմարտությունը պատմությունն ավելի շուտ հաստատեց, քան յենթադրում եյին պատմաբաններից ամենաազնիվները:

*
*
*

Բարեկամները Գորկուն նախազգուշացրին սպառնալից ձերբակալության մասին: Նա գնաց արտասահման՝ Գերմանիա և Ֆրանսիա, իսկ այնտեղից Ամերիկա:

Գորկին Նյու-Յորքում միտինգներում և լրագրերում յեւրոյթներ ունեցավ ճառերով և հոգվածներով: Գորկին ագիտացիա յեր մղում ցարական կառավարության դեմ և կոչ եր անում համաշխարհային հասարակական կարծիքին՝ խանգարել ոտարեկրյա բանկիրներին փոխառություն տալու ցարին:

Այդ փոխառությունը պիտի գնար հեղափոխական շարժումը ճնշելուն Ռուսաստանում:

Ամերիկայում, Ադիրոնդակյան լեռների կանաչապատ փայտե տնակում, Գորկին սկսեց աշխատել «Մայրը» վեպի վրա: Իր հերոսներին Գորկին վերցրեց Սորմովուի բանվորների միջավայրից:

Պայիլ Վլասովի և նրա մոր, Նելովնայի պատկերները Գորկուն ներշնչել եյին մարդիկ, վորոնք իրականության մեջ գոյություն ունեյին և վորոնց նա լավ ճանաչում եր: Հեղափոխական-բանվոր Պյոտր Չալոմոյի եր այդ, դատապարտված ցարական դատարանի կողմից՝ Սորմովուի բանվորների մայրամիջկանցիցին մասնակցելու համար. նրա մայրն աշխատում ևր հեղափոխական կազմակերպության մեջ, ծպտված, վորպես ուխտավորուհի, նա յերկրում տարածում եր հեղափոխական գրականություն:

բար: Այստեղ բերում եյին հրացաններ, ատրճաճանակներ, ռումբեր և այստեղ բաժանում եյին մարտական գուգազների մասնակիցներին: Տան բարեմիտ բնակիչները սարսափով ալանջ եյին դնում խլացուցիչ կրակոցներին, վորոնց վորոտը գալիս եր Գորկու բնակարանից: Գրողին պաշտպանող կովկասցի ուսանողների գուգազը սենյակներում վարժական հրաձգություն եր սարքում:

Գորկին վկա յեր, թե ինչպես բանվորները բարեկազներ Եյին շինում, ինչպես զինվորների ջոկատները կապար եյին թափում փողոցներում, ինչպես հրանոթները ջարդ ու փշուր եյին անում Պրեսնյան:

Ապստամբությունը ճնշվեց, բայց հեղափոխությունը ճնշված չեւ: Ամբողջ Ռուսաստանում տարածվում եյին մեքենայով արտադրած թերթիկներ՝ Գորկու նամակները բանվորներին:

«Պրոլետարիատը հաղթված չե, թեև կորուստներ կրեց: Հեղափոխությունն ամրացած և նոր հույսերով, նրա կողքերը հսկայական չափերով մեծացել են:

...Ռուսական պրոլետարիատը շնորժվում և առաջ գնալի վճռական հաղթություն, վորովհետև Ռուսաստանում այդ միակ դասակարգն ե՝ բարոյապես ուժեղ, գիտակից և հավատացող իր ապագային: Յես ճշմարտություն եմ ասում և այդ ճշմարտությունը կհաստատի աղնիվ և անշահախնդիր պատմաբանը»:

1905 թվին, Մոսկվայի ապստամբության նախորդակին, Գորկին ծանոթացավ Լենինի հետ:

Ճշմարտությունը, վորով Գորկին գիմում եր ռուս ժողովրդին, այն ճշմարտություններ, վորն ասում եր և Լենինը հեղափոխության մասին:

Յեւ այդ ճշմարտությունը պատմությունն ալեքի շուտ հաստատեց, քան յենթադրում եյին պատմաբաններից ամենաազնիվները:

*
*
*

Բարեկամները Գորկուն նախազգուշացրին սպասվող ձերբակալության մասին: Նա դնաց արտասահման՝ Գերմանիա և Ֆրանսիա, իսկ այնտեղից Ամերիկա:

Գորկին Նյու-Յորքում միտինգներում և լրագրերում յեւույթներ ունեցավ ճառերով և հոդվածներով: Գորկին ագիտացիա յեր մղում ցարական կառավարության դեմ և կոչ եր անում համաշխարհային հասարակական կարծիքին՝ խանգարել ոտարերկրյա բանկիրներին փոխառություն տալու ցարին:

Այդ փոխառությունը պիտի գնար հեղափոխական շարժումը ճնշելուն Ռուսաստանում:

Ամերիկայում, Ադիրոնդակյան լեռների կանաչապատ փայտե տնակում, Գորկին սկսեց աշխատել «Մայքը» վեպի վրա: Իր հերոսներին Գորկին վերցրեց Սորմովոյի բանվորների միջավայրից:

Պալել Վլասովի և նրա մոր, Նիլովնայի պատվերները Գորկուն ներշնչել եյին մարդիկ, վորոնք իրականության մեջ գոյություն ունեյին և վորոնց նա լավ ճանաչում եր: Հեղափոխական բանվոր Պյոտր Զալոմոֆը եր այդ դատապարտված ցարական դատարանի կողմից՝ Սորմովոյի բանվորների մայրամեկյան ցույցին մասնակցելու համար: Նրա մայրն աշխատում եր հեղափոխական կադմակերպության մեջ. ծպտված, վորպես ուխտավորուհի, նա յերկրում տարածում եր հեղափոխական գրականություն:

Այդ նշանավոր կինը բացառություն չէր: Գորկին ճանաչում էր հեղափոխական Կադոմցեֆներին մորը, վորն Ուֆայում դատվել էր այն պատճառով, վոր վորդու համար բանտ էր անցկացրել ռուսներ, վո-

Վ. Ի. Լենին և Մ. Գորկին. 1920 թ.

րոնցով փախուստի ժամանակ պալթեցրել էին պատը: Գորկին կարող էր անվանել մայրերի մինչև տասնուն, վորոնք դատվել էին վորդիների հետ միասին:

Այդ հերոսական մայրերից վոմանց Գորկին ճանաչում էր անձամբ:

Յարական իշխանությունը կռահեց վեպի հսկայական հեղափոխական նշանակությունը:

Այն ժուռնալը, վորի մեջ տպվեց «Մայրը» վեպի առաջին մասը, բռնագրավվեց, իսկ վեպի յերկրորդ մասը գրաքննիչները բղկտել էին մինչև անճանաչելություն: Յերկից դուրս ելին պզվում ամբողջ գլուխներ:

Գորկուն իրեն կառավարությունը վորոշեց դատի տալ:

«Ведомости петербургского градоначальства» թերթում լույս տեսավ մի հայտարարություն թե՛ «Սանկտ-Պետերբուրգի շրջանային գատարանի մեղադրանքով վորոնվում է նիժեգորոդյան ցեխային, ներկարարական ցեխի վարպետ Ալեքսեյ Մաքսիմովիչ Պեշկովը»:

Բարեբախտաբար Գորկին հեռու յեր:

Արտասահմանի հեղափոխական յերույթներից հետո չէր կարող վերադառնալ Ռուսաստան և բնակություն հաստատեց Իտալիայում՝ Կապրի կղզում:

Այս տարիներին նա մտերմացավ Լենինի հետ: Այս տեղի ունեցավ 1907 թվին, Ռուսաստանի սոցիալ դեմոկրատական V համագումարին Լոնդոնում, ուր Գորկուն հրավիրել էին բոլշևիկների առաջնորդները: Ամեն ուր հինավուրց փակ կառքը, նման այն

Առաքելին, վորոնցով դնում եյին Դիկենսի հերոսները, տանում եր Գորկուն Լոնդոնի ծայրը, նետած լուսամուտներով փայտյա յեկեղեցու շենքի մոտ, վորտեղ տեղի լեր ունենում համագումարը. ուրիշ ավելի ամապատասխան շենք չճարվեց:

Մյունխեն հենված Գորկին ժամկետով գիտում եր համագումարին մասնակցողներին և ականջ եր դնում մենչիկինների ու բոլշևիկների կրքոտ վեճերին:

«... Բայց, ահա, արագ ամբիոն բարձրացավ Վլադիմիր Իլիչը, կոկորդում արտասանեց «товарищи»: Ինձ թվաց, թե նա վատ ե խոսում, բայց արդեն մի բոլշևից հետո, չես, ինչպես և բոլորը, «կլանված» եյի նրա ճառով: Առաջին անգամն եյի յես լսում, վոր քաղաքականության ամենաբարդ հարցերի մասին կարելի չե խոսել այդպես հասարակ ձևով: Նա չեւ աշխատում հնարել գեղեցիկ դարձվածքներ, այլ ամեն մի խոսքը տալիս եր պարզ, զարմանալի հեշտությամբ մերկացնելով նրա իսկական իմաստը»:

Իր հիշողություններն մեջ այսպես եր հաղորդում Գորկին իր տպավորությունները տրիբուն Վլադիմիր Իլիչի մասին:

Այս որերից սկսվեց անձնական բարեկամություն Գորկու և Լենինի միջև:

Վլադիմիր Իլիչը գալիս եր Կապրի՝ Գորկու մոտ: Այստեղ, հանգստանալով իր լարված աշխատանքից՝ Լենինը շախմատ եր խաղում, ձուկ եր վորսում, ման եր գալիս քարոտ շավիղներով, հիանում եր որոճի վոսկյա ծաղիկներով:

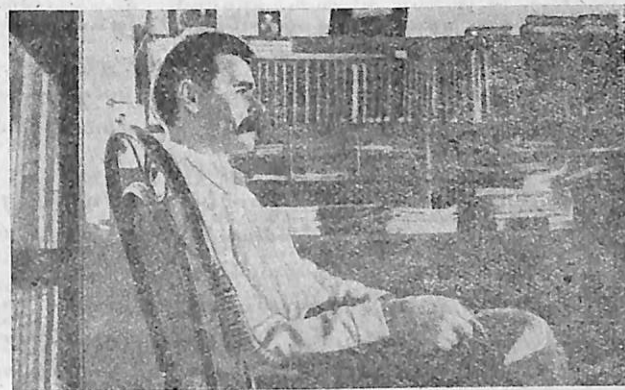
Յերեկոները Գորկին հիշում եր իր թափառումներն մասին Ռուսաստանում, և Լենինը ազահուլթյամբ

լսում եր այդ զարմանալի պատմությունները:

Կապրի ձկնորսները սիրեցին Գորկու հյուրին: Յերե Լենինը հեռացավ, նրանք շարունակ հարցնում եյին Գորկուն:

— Յա՛րը հո չի՞ ճանկի նրան:

Գորկուն զրոյս նամակներում Լենինը ցուցահանում եր խոր ընկերական կարեկցություն և մտահոգվում եր նրա գրական աշխատանքի մասին ու անհանգստանում թոքախտով հիվանդ այդ մարդու առողջության համար:

Մ. Գորկին 1910 թ.

Լենինը Գորկուն անվանեց պրոլետարական արվեստի խոշորագույն ներկայացուցիչ:

«Կասկած չկա, — գրում եր Լենինը, — վոր Գորկին վիթխարի գեղարվեստական տաղանդ ե, վորը բերել և և կրերի մեծ ոգուտներ համաշխարհային պրոլետարական շարժմանը»:

Յերբ 1913 թվին ցարական կառավարութունը քաղաքական ներում հայտարարեց, Լենինը Գորկուն խորհուրդ տվեց վերադառնալ Ռուսաստան:

Գորկին թողեց Կապրին և տեղափոխվեց Պետերբուրգ:

Մի տարի հետո սկսվեց համաշխարհային պատերազմը:

Այս տղերքը գրողին վիճակվեց այդ ժամանակ տեսնել Գորկուն մի հեղափոխական ուսանողական խմբակի ժողովում:

Գորկին խոսում եր պատերազմի մասին, պատմում եր այն մասին՝ ինչպես ռազմաճակատում յերկու զինվոր—ուռ և գերմանացի—միաժամանակ սվինները խրեցին՝ մեկը մյուսի մեջ և մեռած մնացին կանգնած՝ հրացանի խաչմերուկի պես:

Այդ յերկու զինվորը, կարծես թե, մարմնացնում եյին ժողովուրդների ճակատապիրը՝ դատապարտված անմիտ և ամոթալի փոխադարձ վռնիչացման:

Վշտի արտահայտությամբ եր խոսում Գորկին ռազմաճակատի մարդկանց մասին: Բայց վիշտը փոխարինվեց ցասումով, յերբ նա խոսեց թիկունքի մարդկանց մասին—այդ խանութպանները, վորոնք պատրաստ են ամեն մի ամենազազրելի հանցագործութուն վեր հանել վորպես ազգային հերոսութուն:

Իր հրապարակային լեւույթներից մեկում Գորկին ասաց.

—Մենք ներկա յինք ինչ վոր հրեշային խողի տոնակատարության, վորը կատաղել է և բուժ դնչով վռնիչացնում է ամբողջ աշխարհը:

Գորկու ստեղծած «Летопись» ժուռնալը դուրս

յեկավ իմպերիալիստական սպանդի դեմ: Այստեղ առաջին անգամ լույս տեսավ Մայակովսկու «Война и мир» պոեմը:

Մայակովսկին դեռ քիչ եր հայտնի: Հասարակութունն ուզում եր նրա մեջ տեսնել միայն քաղաքական սկանդալիստ՝ դեղին կոֆտով և ցիլինդրով: Բայց նա սկանդալիստ չեւր, այլ բունտարար և իր պոեմում, սեփական արտահայտությամբ՝ «հանգելով թքել է պատերազմի յերեսին»:

Պատերազմի յերրորդ տարվա ձմեռը թվում եր յերկար, անվերջ: «Летопись»-ի խմբագրատանը խոսում եյին զործարանների հուզումների և ռազմաճակատներում ցարական բանակի պարտությունների մասին:

Ոմրազրական մի ժողովում Գորկին ասաց.

—Մենք մոտենում ենք վախճանին:

Մի շաբաթից հետո Պետերբուրգի և կայանի միջև թրև յեկող ցարական կապույտ դնացքը պահվեց Դսո կայարանում և Նիկոլայը ստորագրեց հրաժարման ակտը: 1917 թվի փետրվարն եր:

* *

«Իմ հիշողության մեջ,—մտաբերում է Գորկու ընկերներից մեկը՝ Վ. Դիսնիցկին,—մնացել է Գորկու և Լենինի 1917 թվից հետո տեղի ունեցած հանդիպումներից մեկը: Լենինի կյանքի դեմ եսերուհի-կապլանի կատարած մահափորձից կարճ ժամանակ հետո յեր այդ Վլադիմիր Իլիչն աշխույժ եր, ուրախ շփում եր ձեռքերը, ժպտում եր Գորկուն, շտապեցնում եր նրան:

— Դե, դե, պատմեցեք, ասացեք, ինչն է ձեզ վշտացնում...

Ներս մտավ Յակով Սվերգլովը «հայրենակիցներին» տեսնելու*):

Վլադիմիր Իլիչը հանգիստ պատմում էր մահափորձի մասին, լրիվ գործիմացությամբ բացատրում էր հիվանդության պատմությունը, ինչպես անցավ վիրահատությունը:

— Ինչպես պատերազմում: Նա դեռ շուտ էի վերջանա...

Համառորեն հյուրասիրում էր մեզ.

— Պանիր կերեք, հացը թարմ է, փափուկ, կեռաս կերեք, հենց նոր ե գնված, լվացած է...

Հյուրասիրությունը շատ համեստ էր: Հյուրասեր տանտերը չգիտեր, վոր թեյ չունի, և չես կամացուկ գնացի գրասենյակ, վորտեղ մի ծառայողից՝ նիժեգորոդցի հին բարեկամուհուց, մի գցելու թեյ ճաշեցի ժողովրդական Կոմիտեների խորհրդի նախագահի համար:

Գորկին մռայլված հարցափորձ էր անում Վլադիմիր Իլիչին նրա առողջության մասին՝ չի անդրադառնա, արդյոք, վերքը նրա աշխատունակության վրա: Վլադիմիր Իլիչը, զգուշ, բայց սղատ, ձեռքը վերե էր բարձրացնում, ձգում էր նրան, ծալում և ուղղում: Գորկին զգուշությամբ շոշափում էր վիզը, ձեռքի մկանները: Վլադիմիր Իլիչը կանգնած էր ուղիղ և խստորեն նայում էր Ալեքսեյ Մաքսիմովիչին: Թվում

*) Յես, Սվերգլովը, ինչպես և Մ. Գորկին ու հիշողությունները հեղինակ Վ. Դեսնիցկին, նախահեղափոխական տարիներին ապրում էինք Նիժնի-Նովոգորոդում:

էր, վոր Գորկու շարժումները ասում էին ինչ վոր ալելի մեծ բանի մասին, քան հասարակ ցանկություն՝ համոզվելու ընկերոջ ֆիզիկական հզորության մեջ: Գորկին, կարծես թե, ուզում էր նորից և նորից վերջնականապես հավատացնել իրեն նրանում, վոր հատկապես Լենինի մեջ, և կենտրոնացած միլիոններով ուժն ու կամքը, վոր նրանից ճառագայթում է պայծառ լույս՝ վաղվա որվա վրա:

Յեվ նա համոզվեց:

Լենինն էլ չէր դադարում Գորկու մասին հոգալուց: Յերբ 1921 թվին նրա հին հիվանդությունը նորից սուր կերպարանք ընդունեց՝ Լենինը պնդեց արտասահման գնալ բուժվելու:

Գորկին նորից ընտանիքով և հաստատեց Իտալիայում — Սորբենտոյում:

Նա ուշադրությամբ հետամտում էր այն բոլորին, ինչ կատարվում էր խորհրդային յերկրում, ալելի և ալելի ամուր ու բազմաթիվ էին դառնում այն թեկերը, վորոնք գրողին կապում էին իր հայրենիքի հետ:

Յերբ Գորկին իր վաթսուհամյա տարեքում, 1928 թվին, յեկավ ԽՍՀՄ, յերկրը նրան ընդունեց, վորպես իր մեծ արվեստագետ — հեղափոխականին:

1932 թվին խորհրդային Միությունը հանդիսավոր կերպով տոնեց Գորկու գրական գործունեությունը քսանամյակը:

«Մաքսիմ Գորկու անունը, — ասված էր Համ. Կ (բ) Կ Կենտկոմի վոդյուշնի մեջ, — թանգ է և հարազատ խորհրդային յերկրի աշխատավորներին և նրա սահմաններից էլ դուրս, վորպես անուն մեծագույն արվեստագետ — հեղափոխականի, մարտնչողի՝ ցարիզ-

մի դեմ, կապիտալիզմի դեմ, միջազգային պրոլետարական հեղափոխության համար և բոլոր յերկրների աշխատավորների ազատության համար կապիտալիզմի լծից»:

Գորկու հորեյլանի տոնակատարությունը փոփոխեց իսկական համաժողովրդական հանդեսի: Յեւ յերբ Մեծ Թատրոնի հովաքույթում կուսակցության անուշից յեկույթ ունեցավ ընկեր Ստեցկին՝ նա ասաց.

«Վլադիմիր Իլիչը առաջինը հայտարարեց, վոր Գորկին պրոլետարական արվեստի բնագավառում մեծագույն հեղինակությունն է:

Լենինը չկա: Չկա Լենինը, վորին Ա. Մ. Գորկին նվիրել է իր գեղեցիկ եջերը: Բայց կենդանի յե մեր կուսակցությունը. կենդանի յե Լենինի գործը՝ մարդիկ, վորոնց նա գգվել—սնուցել է: Յեւ զարմանալի չէ, վոր այժմ մեծ պրոլետարական գրող Գորկու առունը հյուսվում է ընկեր Ստալինի անվան հետ՝ պրոլետարական հեղափոխության առաջնորդի, վորի մեջ մարմնավորվում է այն բոլոր լավը, ինչ ունեյինք մենք կուսակցության մեջ»:

*
* * *

Մտերմությունը Լենինի հետ՝ Գորկու բունտարարությունն ուղղեց դեպի հեղափոխական հունը: Մտերմությունը Ստալինի հետ կազմակերպեց Գորկու գործը, նրա կյանքի վերջին տարիների աշխատանքը:

Վերադառնալով ԽՍՀՄ, Գորկին մեր յերկրի գրական կյանքի գլուխ է կանգնում: Նա հիմնում և խմ-

Ի. Վ. Ստալին և Մ. Գորկի. 1932 թ.

բազրում ե մի քանի ժողովուրդներ, առաջ ե մղում
«Ֆարրիկների և գործարանների պատմություն» և «Քա-
ղաքացիական պատերազմների պատմություն» հրա-
տարակության միտքը, չեկավարում ե խորհրդային
Միություն գրողների գործունեությունը:

Այդ հսկայական աշխատանքը Գորկուց շատ ուժ
և ժամանակ եր խլում, բայց նա չեր թողնում նաև
գրողի աշխատանքը: Նա գրում ե «Կլիմ Սամգին»
վեպի շարունակությունը, մի շարք հոդվածներ, պի-
եսներ, վորոնցից «Յեգոր Բուլիշովը» մանում ե Գոր-
կու ամենանշանակալի և փայլուն ստեղծագործու-
թյունների շարքը:

Հիվանդությունը՝ Գորկու հին քառասնամյա հի-
վանդությունը, վոր վաստակել եր բուլկու հիմնարկ-
ների ներքնատներում, գիշերոթևանների թախտերի
վրա և բանտային կամերներում, իրեն ղգալ եր տա-
լիս՝ ամեն մի տկարությունը տալով վտանգավոր բը-
նույթ:

Բայց ապրելու ցանկություն կար:

— Ելի չորս գիրք պիտի գրել: Զորս գիրք, լերկ —
լերկու տարի: Ութ տարի:

Այսպես եր ասում Գորկին իր ընկերներին:

Բայց 1936 թվի հունիսին նա հիվանդացավ գրի-
պով, և հիվանդությունը մի անգամից սպառնալի
կերպարանք ընդունեց:

Բժիշկները, մտերիմները, ընկերները, ամբողջ
յերկիրը հետամտում եյին մեծ գրողի հիվանդության
ընթացքին: Իսկ նա՝ այն ծեր մարդը, այնպիսի թո-
քերով, վորոնք հազիվհազ եյին ող ներշնչում, այն-
պիսի սրտով, վորը հազիվհազ եր արյուն մղում, վոչ

Մ. Գորկու յելույթը ժողովում. 1932 թ.

մի անգամ չգանգատվեց իր հիվանդութունից: Նա ականջ չեւ դնում իր ծանր շնչառությանը և անկանոն զարկերակին—նա լի յեր նրանով, ինչով ապրել եր այն բոլոր տարիները՝ խոհեւում իր աշխատանքի և իր հայրենիքի մասին:

Հեաւով, ընդհատելով իր խոսքը յերկար ընդմիջումներով, նա խոսում եր Խորհրդային Միութեան սահմանադրութեան մասին՝ և յերկու բարձիկ թթվածին ընդունելու արանքին՝ խնդրում եր ցուց տալ իրեն այն լրագիրը, վրտեղ տպագրված ե սահմանադրութեան բնագիրը: Ահագին զգացմունքով հիշատակում եր Ստալինի մասին, մի քանի անգամ հիշեց Լենինին, իր առաջին հանդիպումը նրա հետ...

Զառանցանքի մեջ անգամ նա չարտասանեց վոչ մի գանգատ, վոչ մի խոսք իր մասին:

Այն ինչ, նա գիտակցում եր, վոր մեռնում ե: Յերը բժիշկները, համաձայն իրենց պարտականութեան, փորձեցին հիվանդին միտք ներշնչել, յթե նրա զրուցուէնը լավանում ե, թե նա կառողջանա, Գորկին քմծիծաղով պատասխանեց:

— Դուրեկան ե, թե անհավատալի:

Հունիսի լույս 18-ի գիշերը նա գիտակցութիւնը կորցրեց: Զառացանքի մեջ նա խոսեց այն մասին, ինչ նրան անհանգստացնում եր մինչև անգամ այդ վերջին ժամերին.

— Պատերազմներ կլինեն: Պետք ե պատրաստուիլ... Հանկարծակիի չպետք ե գալ...

Առավոտյան դեմ նա մեռավ:

Գորկու մահվան լուրն արագութեամբ տարածվեց ամբողջ յերկրում: Այն, ինչ զգում եյին միլիո-

նավոր մարդիկ վշտի այդ որերին, արտահայտեց Վ. Մ. Մոլոտովն իր ճառով՝ սգի միտինգում, Կարմիր հրապարակում.

«Այսօր, հրաժեշտ տալով Ալեքսեյ Մաքսիմովիչ Գորկու, մենք նրա ընկերները և անհամար ընթերցող—յերկրպագուները, ապրում ենք այնպիսի զգացում, վոր մեզանից ամեն մեկի սեփական կյանքից ինչ վոր փայլուն կտոր հեռանում ե ընդմիշտ դեպի անցյալը:

...Լենինից հետո Գորկու մահը ամենածանր կորուստն ե մեր յերկրի և մարդկութեան համար»:

ԳԼՈՒԽ XIII

ԳՐՈՂԸ ՅԵՎ ՍԱՐՏԻԿԸ

Հասարակ ծագումի տարատոմսիկ ուսւ գրողներից շատերի վիճակն ե յեղել վողբերգական:

Սրա ճիսին հիշեցրել ե Գորկին իր հոգւածններից մեկում:

Պոմյալովսկուն սեմինարիայում սովորելու ընթացքում գանահարել են 400 անգամ: Լեվիտովին մտրակահարեցին հրապարակով, ամբողջ գասարանի առաջ, ինչպես ինքն ե արտահայտուիլ—«հոգին մտրակահարեցին մարմնից»: Տասնորս տարեկան Ռեշետնիկովը գատի տակ ընկավ և յերկու տարի բանտ նստեց: Այս գրողները, վորոնք ուսւ գրականութեանը տվել են այնպիսի գործեր, ինչպես «Очерки бурсы», «Мещанское счастье», «Подлиповцы», շատ լավ գիտելին թե ինչ ե մութացիկ գոյութիւնը և խուլ անհայտութիւնը:

Հաղիվ հասնելով լրիվ հասունության՝ նրանք մեռնում եյին իրենց խափնյուն բնակարաններում կամ հիվանդանոցի՝ աղքատներին հատկացրած, թախտերի վրա:

Նրանք իրենցից հետո թողնում եյին միայն ձեռագրեր, և այդ ձեռագրերը յերբեմն հիշեցնում եյին ինքնասպանների ընդարձակ հիշատակարաններ՝ այնքան նրանց մեջ վիշտ ու հուսահատություն եր լինում:

Գորկու վիճակն ավելի ծանր եր: Կարծես թե նա իր մեջ միացնում եր այն բոլոր փորձությունները, վոր բաժին եր ընկնում այդ գրողներին:

Նրան տանջում եյին ինչպես Պոմյալովսկուն, հրապարակով ստորացնում եյին ինչպես Լեվիտովին: Նա Վոլգայի վրա աշխատում եր վորպես բեռնող, ինչպես Կուշչևսկին Նեվայի վրա:

Ճիշտ ե, առաջին անգամ նա բանտ մտավ իբրև արդեն հասակավոր մարդ, բայց դեռևս տասնվեց տարեկան հասակում Գորկին դառնում ե բոլոր թխող Սեմեոնովի «կալանավորիկ», իսկ այդ, գուցե, բանտից սարսափելի յե:

Չորս տարեկան հասակում Գորկին հիվանդացավ խոլերայով, ութ տարեկան՝ ծաղիկով: Վրոնա-մանի խանութում աշկերտ ժամանակ սաստիկ այրեց իրեն շշիով: Նրան տանը և մարդկանց մեջ աջակց եյին ծեծում, վոր մի անգամ հարկ յեղավ նրան հիվանդանոց տանել և բժիշկը նրա մարմնից հանեց 42 ցլեկ, այս անգամ նրան ծեծել եյին փիջու մարխի կապուկով: Վորսորդն անտառում մխեց նրա մեջ կոտորակի լից: Ուկրաինական Կանդիբովկա գյուղում

ամբոխը քիչ եր ֆուլ մալաներ նրան: Մերձվողյան Կրասնովիդովո գյուղում հաղիվ ազատվեց իր վրա հարձակված կուլակներից: Լաստանավի վրա աշխատելիս՝ նա ընկավ նավամբարը և ծանր ջարդվածքներ ստացավ:

Մահացու հիվանդությունները, դադանացած մարդիկ և դժբախտ դեպքերը լրացնում են յերիտասարդ Գորկու կենսագրությունը:

Նա վաղ զգաց իր կյանքի ամբողջ ծանրությունը և գոյության զարհուրանքը նրանց, վորոնք շրջապատում եյին նրան:

Յերեսխ ժամանակ նա սիրում եր ընկերների հետ միասին իջնել ձորակը, այնտեղ, հատակին, նստելով մեծ գերանի վրա, յերեսաները յերգում եյին: Յերգեցիկ խումբը ղեկավարում եր Գորկին, և նա միշտ տխուր յերգեր եր ընտրում: Չորակի յեղրին հավաքվում եյին մարդիկ և յերկար լսում եյին յերեսաների յերգը: Տխուր յերգերը դուր եյին գալիս:

Յեվ ահա, այդ յերեսան, վորին վիճակված եր անցնել անվերջ ծանր ու տանջալից ուղի, հետո դառնալով զրոգ, զրակախություն բերեց վոչ միայն ամենասե ճշմարտությունն այն մասին, թե ինչպես եր ապրում հատակում նվաստացած ոռոս մարդը, այլ և յերախալի կոչ՝ դեպի ավելի լավ կյանք:

Վթրտեղ եր վերցրել Գորկին այդ զարմանալի արիությունը:

Շատ արիություն նա պարգև եր ստացել հորից՝ հյուսն և պաստառող Մաքսիմ Մավատեիչից: Արիությունը յերեսացի մեջ ամբացնում եր Ակուլինա իվանովնան՝ Գորկու հրաշալի տատը: Ավելի ուշ Ալյոշա

Պեշկովը՝ նիժնեօրոդյան չարդախների և ներքնա-
տների բնակիչը, արիությունը գտավ զրքերի մեջ։
Բայց արդյոք, յերկօր կարող եր բավականա-
նալ հավատը գեպի կյանքը։

Գորկու հերոսուհիներից մեկը՝ պառավ Իդերգիլն
ասում ե.

«Յեւը մարդ սիրում ե սխրագործություններ,
նա միշտ կարող ե անել և կգանի՝ վորտեղ այդ հար-
կավոր ե։ Գիտես, կյանքում միշտ տեղ կա սխրա-
գործությունների համար»։

Այն սխրագործությունը, վոր կատարեց Գորկին,
հենց նրա ապրած կյանքն եր։ Նա գնում եր նրա
հանդեպ, կարծես ուզում եր իմանալ բոլոր ծանրու-
թյուններն ու տառապանքները. վորոնք սպասում ե-
յին մուրացիկ թափառաշրջիկին և զանազան սև աշ-
խատանքների մարդուն՝ Ալեքսեյ Պեշկովին։

Կարծես՝ նախագուշակելով, վոր մարդիկ, վորոնց
հետ Գորկին բախվում եր յերկար ու խճճված ուղիներ-
ում մի ժամանակ կփոխարկվեն նրա պատմվածքների,
վեպիկների և դրամաների հերոսների, նա վոչ միայն
գիտում եր նրանց—նա հետամտում եր նրանց, գնում
եր նրանց հետևից կրնկակոխ, ինչպես անխոնջ վոր-
սորդ։

Մի անգամ, թափառումների ժամանակ, Գորկին
ընկավ մի գավառական քաղաք, վոր նման եր տաղտ-
կալի յերազի։ Բայց անպիտան հյուրանոցում տես-
ավ ինչ-վոր մարդ չեսուչե բաճկոնով և հետաքրքրվեց
ներանով։ Գորկին մոռացավ տաղտկալի քաղաքի մա-
սին, իր հետագա ճանապարհի մասին. նա հետևում
եր հերոսին փողոցներում, ճաշարաններում, գերեզ-
մանատանը, մինչև նրա համար չպարզվեց, վոր նրան

Մ. Գորկին պիսներների խմբի մեջ, «Баба Курносих» դրեի հեղինակների. 1934 թ.

հետաքրքրող մարդը միայն կուշտ քաղցենի յե, տաղու-
կալի այս քաղաքի պես:

Այսպիսի հիասթափումներ հաճախ եյին լինում,
բայց ամեն անգամ Գորկու հիշողության մեջ նստում
էր նոր գիտելիքի մի փշուր:

Նա գրականութուն բերեց վոչ միայն այն մարդ-
կանց ճանաչելը, վորոնց հին գրողները դեռևս յերեք
իրենց հերոս չեյին ընտրել, այլ և գրականագետների
կողմից մոռացված ժողովուրդների, յերկրի, գետերի
ու ճանապարհների ճանաչելը:

Մի պատմվածքում իր հերոսի բերանով նա նկա-
տել է. «Ռուսաստանի մասին, յեղբայր, չի կարելի
ասել՝ ինչ խելքդ կտրի: Ամեն մի նահանգ ջուկ հողի
ունի»:

Ինքը Գորկին նկարագրում էր մոլգավական
«Վայրի դաշտը» և Կերժենցի անտառները, ուղիայնա-
կան մեծ ճանապարհները և Կուրանի ստանիցաները,
և բոլոր անհամար պեյզաժների մոտով, վորոնք բաց-
վում են ընթերցողի առաջ, Գորկին անցել և ինքը՝
մաղախը շալակին և գավազանը ձեռքին:

Գորկին իր գիտելիքները գործադրելը մի ան-
գամից չսովորեց: Փառքը նրա մոտ շուտ յեկավ, այ-
նուամենայնիվ Գորկու ուղին դեպի իր արվեստը յեր-
կարատե էր:

Նա համարյա տասը տարեկան հասակից սկսեց
հիշատակարան տանել, և այդ նրա առաջին գիրքն
էր, վոր նա գրում էր միայն մի ընթերցողի համար—
իրեն համար:

Ավելի ուշ, Ղազանում ապրելու ջահել օրերին,
վոտանավորներ էր գրում: Նրանք վատ եյին դուրս

գալիս, իսկ չերբ նա վորոշեց ձեռնարկել արձակի, շա-
րունակում էր գրել ինչ վոր կիսավոտանավորով, յեր-
գող դարձվածքներով:

«Յես ընդհանրապես, — մտաբերում էր Գորկին, —
աշխատում եյի «գեղեցիկ» գրել»:

«Ծովը ծիծաղում է», գրում էյի լես և յերկար
ժամանակ հավատում էյի, վոր այդ լավ է: Գեղեցիկու-
թյան հետևից ընկնելով, լես շարունակ մեղանչում
էյի նկարագրությունների ճշտության դեմ, իրերն
անկանոն էլի դնում, անճշգրիտ էյի լուսաբանում
մարդկանց»:

Յերկու գրող, վորոնց կարծիքը Գորկին ամե-
նից թանգ էր գնահատում—Տոլստոյը և Չեխովը—
այդ մասին ասում էյին յերիտասարդ գրողին.

—Վառարանը ձեզ մոտ այնպես չի դրված,—ա-
սաց Տոլստոյը Գորկուն «Քսանվեց և մեկ» պատմված-
քի առթիվ:

Պարզվեց վոր վառարանի կրակը չէր կարող
բանվորներին լուսավորել այնպես, ինչպես գրել էր
Գորկին:

Իսկ Չեխովը Գորկու հերոսուհիներից մեկի մասին
նկատեց.

—Նա յերեք ականջ ունի, բարեկամ, մեկը
կղակի վրա, նայեցեք:

Սրանք, ի հարկե մանր բաներ էյին, բայց ա-
ռաջանում էյին նրանից, վոր ճիշտ ու պարզ գրելու
և ամեն մի խոսքի խիստ ընտրություն անելու հրմ-
տությունը պակասում էր: Գորկին ավելի և ավելի
հասկանում էր, թե ինչքան դժվար է և ինչպես ան-
հրաժեշտ արվեստագործի համար այդ ճշտությունն ու
պարզությունը:

Նույն Ձեխովն ասում եր Գորկուն վաղ գրված «Մարվա» պատմվածքի մասին:

—Այ, դուք կարգացիք՝ «ծովը ծիծաղում եր» և կանգ առաք: Դուք կարծում եք կանգ առաք այն պատճառով, վոր այդ լավ ե, գեղարվեստորեն ե: Ձե, իհարկե: Դուք կանգ առաք պարզապես այն պատճառով, վոր մեկն չհասկացաք՝ ի՞նչպես թե՛ ծով—և հանկարծ ծիծաղում ե: Ծովը չի ծիծաղում, չի արտասվում, նա աղմկում ե, ծփում ե, փայլում ե:

—Նայեցեք Տոլստոյի մոտ, արեւը ծագում ե, թուշնակները յերգում են... Վոչ վոք չի հեկեկում և չի ծիծաղում: Բայց չէ՛ վոր, հենց սա չե ամենաղլխավորը—պարզություն...

Այդ արվեստը, պարզ գրելու շատ դժվարին արվեստը, Գորկին սովորում եր, յերկար և անխոնջ: Շատ բան եր սովորում ուրիշ գրողներից և շատ բան ժողովրդից՝ լեզվի այդ ստեղծագործողից: Նորից և նորից ուշագրությամբ կարդում եր կլասիկներին՝ Տոլստոյի, Ֆլոբերի, Ձեխովի, Դիկենսի, Լեսկովի և իրելի գրքերը, բայց անդադար ալանջ եր դնում մարդկանց խոսքին, վորոնց միջավայրում ապրում եր՝ արհեստավորների, առևտրականների, զինվորների, բուրժուականների, գերասանների, բուլկիագործների, յերգիչների, նավաստիների...

Յեվ հասավ, վերջապես, արվեստի այն բարձր աստիճանին, յերբ գեղեցկությունն անբաժան ե պարզությունից և ճշմարտությունից, յերբ այդ պարզությունն ու ճշմարտությունը հենց ինքը գեղեցկությունն ե:

Նա սովորեց նկարագրել մարդկային դեմքեր, գետեր, տներ, յերկինք, անտառ այնպիսի ճշգրիտ

և հիշողության մեջ մնացող բաներով, վոր կարծես թե նրանք թղթի վրա չեն տպագրված, այլ քանդակած են թանկագին քարի վրա:

Ահա Գորկուն ուշ տարիների նկարագրություններից մեկը:

«Նստած ելինք այգում՝ պտուղների ամեախառն ուլունքներով ձուլ դարգարված կեռասնիների ստվերում: Յերեկո չեր, հեղձուցիչ շոգը ամպրոպ եր նախագուշակում: Գաշած կաթի գուշին յերկնքում փրփրում ելին ամպերի թուխ գորշագուշն փաթիլները, ստվերները սահում ելին այգով, և տարրերնակ եր տեռնել, վոր սաղարթն անշարժ ե»:

Գորկուն հեղինակային սեեռուն տեսողությունը իր շրջապատում ջոկում եր այդ բաղձաթիվ յերանգավորումները, իսկ հիշողությունը նրանց ամրացնում եր:

Դեռևս մանուկ ժամանակ Գորկին ապշեցնում եր իր հիշողությամբ—պապը «ձիու հիշողություն» եր անվանում: Մի անգամ, իր ընկեր գիմնադիստ Յեվրեինովի մոտ տեսնելով Ավստրալիայի քարտեզը, Գորկին վերցրեց նրան նայելու և հետևյալ որն արդեն անգիր գիտեր այդ քարտեզի բոլոր կղզիները, գետերը, սարերը և քաղաքները:

Յերբ Գորկին գրող դարձավ, նրա զարմանալի հիշողությունը վերածնում եր արդեն վոչ թե Ավստրալիան, այլ Ռուսաստանը՝ կյանքը Վոլգայի ափերին, Ղրիմի և Կովկասի լեռներում, բաղձաթիվ ուսական քաղաքներում:

Դաժան անարդարության և անչափելի մարդկային տառապանքների քարտեզն եր այդ:

Յերբ Դեղարվեստական թատրոնում պատրաստ-

վում եյին բնագրել «Հատակում»-ը, ռեժիսորն ու գեկորատորն ուզում եյին ստանալ վորեւ գիշերօթեանի լուսանկար:

Գորկին բացատրեց նրանց, վոր գիշերօթեանում լուսանկարելու համար գոնե մագնեզիոն պիտի լինի, այլապես անկարելի յե, վորովհետեւ այնտեղ յերբեք լույս չի լինում:

Գորկին առաջինը պատմեց այն մարդկանց մասին, վորոնց խավար կյանքը չի յենթարկվում տպավորման լուսանկարչական ապակու վրա: Գորկու բոսյակները այդ խլուրդային կյանքը սարսափելի չե, բայց ավելի սարսափելի յեր Գորկու մեղանքների կյանքը:

Յերբ Գորկին յերրորդ դասարանի քննություն տվեց, նա պարզեւ ստացավ մի ավետարան, Կոիլովի առակները և գովասանական թերթ:

Գորկին գրքերը հիսուն կոպեկով ծախեց կրպակին — տառը հիվանդ պառկած եր և փող չունեւ:

Իսկ գովասանական թերթի վրա գրեց.

«Մեր խողային Կունավինյանը»^{*)}:

Գորկին այդ ժամանակ տասը տարեկան եր, և նա արդեն լավ տեսնում եր Կունավինոյի մեղանական կյանքի խողությունը:

Գորկու շատ պատմվածքները, վեպիկները և պիեսները կարելի չե միացնել այս ընդհանուր անունով՝ «մեր խողային Կունավինյանը», վորովհետեւ միայն Կունավինոյի կյանքը չե, վոր լի յեր ծանր դարձանքներով:

^{*)} Կունավինո — Նիժնի Նովգորոդի ծայրամաս, վորտեղ ապրում եյին մեղանքներ և քաղաքի աղքատ ժողովուրդ:

Բայց Գորկին միայն չեւ մատնանշում, թե ինչքան տխուր ու սարսափելի յե Ռուսաստանը:

Դեռեւ վաղ ջահելության ժամանակ, դեռեւ թույլ ուղղագրության մեջ, նա արդեն ամուր կարծիք ունեւ գրականության նշանակության մասին:

Ղազանի տարիներին մի անգամ նա ընկավ մի դասախոսության՝ Շեքսպիրի մասին: Զանգակի պես հնչուն դասախոսը հայտարարեց.

— Գրականությունը գոյություն ունի հոգու հանգըստության համար:

Հացթուխ Պեշկովը նրա հետ չհամաձայնեց. Դասախոսի այդ նախադասությունը մտցրեց որատետրի մեջ՝ կցելով կարճ նկատողություն՝ «սուտ ե խոսում»:

Նա գիտեւ, վոր գրականությունն տվելի բարձր կոչում ունի և այդ կոչումն ե՝ վոչ թե հանգստացնել, այլ անհանգստացնել հոգին:

Հետագայում, դառնալով գրող, նա իր հերոսներից մեկի բերանով ասաց.

«Վոզնի պետք ե գցել մարդու գանգի մեջ, վոր պեսդի նա չեւրեք չհանգստանա»:

Գորկու խոսքը ծակող եր, հուզումնալի, և նա խոր մտնում եր վոզնու պես ընթերցողի գիտակցության մեջ:

Այն նախահեղափոխական տարիներին, յերբ չեւրիտասարդ գրող Գորկին ապրում եր Նիժնիում, նրա մոտ հաճախ գալիս եր մի բարձրահասակ մարդ՝ յերկար անդլիական վերարկույով և շիկակարմիր գույնի կեպկայով, վոր հիացմունք եր պատճառում փողոցային յերեխաներին: Գորկու տան մոտ հերթապահող լըրտեսները գիտեյին, վոր շուտով վողոցում կհավաքվի

անցորդների բազմութիւնն՝ լսելու նշանավոր բառ
Շալլապինի յերգեցողութիւնը:

Գորկին նրա հետ մտերմացել էր դեռևս Ղազա-
նում: Նրանք յերկուսն էլ՝ բուլկեզործ Գորկին և
կոշկակար Շալլապինը, մի անգամ մտան թատրոն՝
խմբերգիչ վարձվելու: Գորկուն ընդունեցին, իսկ Շալ-
լապինը համարվեց անձայն....

Բուլկեզործն էլ, կոշկակարն էլ հասան համաշ-
խարհային փառքի, բայց նրանց ուղիները բաժան-
վեցին:

Իկո 1902 թվին, Շալլապինի մեծարանքի ժա-
մանակ, Գորկին ճառ արտասանեց՝ շեշտակի և խիստ:

—Դուք հանճար եք, — ասաց նա Շալլապինին —
բայց ձեր յերգերը կորչում են դամասկվարեցիկ կուպչի-
խաների սենեկաշարքերում: Հիացմունք զարթեցրեք
դժբախտների, ընկճվածների հոգիների մեջ: Այն ժա-
մանակ դուք ճշմարտապես մեծ կլինեք:

Շալլապինը չհետևեց այդ խորհրդին՝ և, յերբ հե-
ղափոխութունը ներխուժեց վոսկեզոծ սենեկաշար-
քերը, նա դավաճանեց այն ժողովրդին, վորնից դուրս
էր լիկել:

Գորկին իր յերգերն ուղղում էր ժողովրդին: Յեւ
յերբ այդ ժողովուրդը կատարեց մեծագուն հեղափո-
խութիւնն աշխարհում և ձեռնարկեց նոր կյանքի
ստեղծագործման, Գորկին նրան տվեց վոչ միայն իր
յերգերը, այլ և մարտիկի ամբողջ եներգիան, կառու-
ցողի ձեռներեցութիւնը և մեր ժամանակի ամենա-
կրթված անձնավորութիւններից մեկի գիտելիքները:

Գորկու վերջին տասնամյակի կենսագրութիւնը՝
այդ վոչ միայն գրողի կենսագրութիւնն է, այլ և աշխ-

նավոր խորհրդային գործչի, ԽՍՀՄ-ի գրական կյան-
քի ղեկավարի, կուլտուրայի մարտիկի, հեղափոխականի,
վորը կանգնած է աշխարհի այն լավագուն մարդ-
կանց շարքում, վորոնք իրենց ստեղծագործական հան-
ձարով ծառայում են ամբողջ մարդկութեան ազատու-
թեան գործին:

Ամբողջ աշխարհի առաջավոր ինտելիգենցիայի
գիտակցութեան մեջ Գորկու անունը միայնակ էլ՝ է
Ֆրանսիական գրող Ռոմեն Ռոլլանի անվան հետ:

Մեր ժամանակի այդ յերկու մեծ գրողների ու-
ղին գեպի հեղափոխութիւնը տարբեր էր, ինչպես նման
չէր պրոլետար և ինքնուս Գորկու կենսական վիճակը
և յերաժշտութեան պատմութեան պրոֆեսոր Ռոլլա-
նինը: Բայց և Գորկու և Ռոլլանի վերաբերմամբ հա-
վասար չափով կարելի չէ կիրառել այն խոսքերը, վոր
ասել է նրանց ընդհանուր ընկեր, արվեստի համախոհ
յեղբայրակից, և նորերս մեռած Ֆրանսիական գրող
Անրի Բարբյուսը:

«Գիրք ստեղծող վիպագիրը պիտի լինի մասնա-
շիւց այն մեծ հասարակական գործի, վորն անհրաժեշտ
է ապագա մարդկութեան համար, սոցիալիզմի և հա-
նումաշխարհային հեղափոխութեան համար»:

Այդ մեծ աշխատանքի մեջ՝ հանուն մարդկութեան
Գորկին ու Ռոլլանը գրավեցին վոչ միայն պատմա-
վոր, այլ և ռազմական պոստեր, անխոնջ կերպով աշ-
խատելով իսկական մարդկային կուլտուրայի համար,
այն իսկական մարդկայնութեան համար, վորը բե-
րում է պրոլետարական հեղափոխութիւնը, բերում է
այն աշխարհին՝ վորպես իր ամենաբարձր և սքանչե-
լի նպատակը:

Հեղափոխականի կյանքն ու պայքարը դարձած է ապագային: Այս պատճառով նրանցից շատերին հատուկ է սերը դեպի մանուկները:

Գորկու ամբողջ կյանքի միջով անցնում է այդ մեծ և խոր սերը:

Այս մասին ամենից լավ խոսում են Գորկու զարմանալի նամակները մանուկներին: Նրանց վերապատմել անհնարին է: Ավելի լավ է բերենք դրանցից չերկուսը:

Մեկը գրված է վաղուց, մինչև հեղափոխությունը և այս պատճառով նրա մեջ խոսվում է «ЯТЬ» տառի մասին:

Նա հասցեագրված է Կապրիից Բագու, մանկապարտեզի յերեխաներին: Վորը կոչվում էր «Չարաճըճիների դպրոց»: Այս պարտեզում սովորում էին հեղափոխականների և բանվորների չերեխաները: Ահա այդ նամակը.

«Ստանալով ձեր նամակները, յես ուրախությունից այնպես եյի հրհռում, վոր բոլոր ձկները դուրս հանեցին իրենց քթերը ջրից—այս ինչ է: Յես նրանց բացատրեցի, վոր մի ուրիշ ծովի ափին ապրում են հիանալի մարդիկ, նրանք դեռ փոքրիկ են, բայց յես հավատացած եմ, վոր մեծացած ժամանակ ել նրանք լավ կլինեն—այ թե ինչու չեմ ուրախ ել նրանք լավ կլինեն—այ թե ինչու չեմ ուրախ:

Վորպեսզի դուք չասեք, վոր յես վատ եմ գրում և ինձ չի կարելի չարդալ—ահա յես տպեցի այս նամակը մեքենայի վրա:

Իբր թե ինքներդ շատ լավ եք գրում: Սպասեցեք, յես կպահեմ ձեր նամակները և, եսպես, մի քսան տարուց հետո ցույց կտամ—լավ խոսքեր կկարդաք դուք այնտեղ:

—Որինակ, թույլ տվեք հարցնել, Բնչ կնշանակի перепыха, линтий, дюжена, спилтакл: Յես, խո, այսպես հմտորեն չեմ աղավաղում ռուսաց լեզուն, ինչպես այդ դուք եք անում:

Մի բանի մեջ եմ յես թույլ «ЯТЬ» տառի գործածություն մեջ, միայն դուք այդ մասին վոչ վոքի չասեք:

Այդ տառն ինձ միշտ շփոթում է, և հենց վոր լսոնը նրան է հասնում՝ յես ինձ գգում եմ այնպե՜ս, վոր, իբր թե, յես, վոչ թե քառասուն տարեկան եմ, այլ ընդամենը չորս: Մինչև անգամ «ПЯТЬ», «ПОДНЯТЬ» «ПОНЯТЬ». բառերի մեջ աչքիս այդ «ЯТЬ»-ն է յերևում, այս պատճառով պատահում է, վոր յես «ПЯТЬ» գրելու փոխարեն գրում եմ «ПЬТЬ»:

Ինչ մեծ ուրախությամբ կաեսնվելի ձեզ հետ, սիրելի յերեխաներ: Ինչ հիանալի մենք կխաղայինք և ինչքան դվարձալի բաներ կարող եյի ձեզ պատմել: Յես թեև շատ ել ջահել չեմ, բայց տխուր տղա չեմ և կարողանում եմ լավ ցույց տալ, թե ինչ է պատահում ինքնացեղին, վորի մեջ կրակ են գցել և մոռացել են ջուր լցնել: Կարող եմ նույնպես ցույց տալ, ինչպես ծուլ և հիմար «պերկիա» ձուկը կարթից վերցնում է խայծը, և շատ ուրիշ ծիծաղաշարժ բաներ: Յես շատ սիրում եմ յերեխաների հետ խաղալ, այդ իմ հին սովորությունն է, յերբ դեռ փոքր եյի—տասը տարեկան—յես պահում եյի իմ փոքրիկ չեղորբը—նա մեռած է—հետո պահում եյի ելի յերկու յերեխայի և վերջապես, յերբ յես քսան տարեկան եյի, տոներին յերեխաներ ելի հավաքում ամբողջ փողոցից, վորտեղ աղբում եյի, և ամբողջ որով նրանց հետ դնում ելի անտառ առավոտից մինչև յերկու:

Այդ հիանալի յեր, գիտե՞ք: Համաքվում ելին մինչև 60 յերեխա, նրանք փոքր եյին, մոտավորապես չորս տարեկանից մինչև տասը տարեկան, վոչ ավել: անտառում վազվզելով, պատահում եր, նրանք հաճախ չեյին կարողանում վտաքով տուն գնալ:

Իսկ յես դրա համար շինեի ելի մի տեսակ բաղկաթոռ. յես նրան կապում եյի մեջքիս ու ուսերիս, նրա մեջ նստում եյին հոգնածները և յես նրանց հիանալի կերպով դաշտով տուն եյի բերում: Հրաշալի էր:

Լավ ժամանակ եր. ինձ համար հաճելի յե այդ ամենը հիշելը: Իսկ հետո յես դարձա գրող. այդ շատ դժվար գործ է, թեև յես հենց այդ եմ սիրում:

Մյուս նամակն արդեն գրված է մեր որբերին՝ Իրկուտսկի դպրոցի աշակերտներին, վորը կրում է Մաքսիմ Գորկու անունը:

«Ընկեր Բասովն ինձ մոտ եր, պատմում եր այն մասին, թե ինչպիսի լավ դպրոցներ են շինվում ձեզ մոտ, Արևելյան Սիբիրում, պատմում եր՝ ինչպես եք դուք սովորում և ինչքան շատ շնորհալի մարդիկ կան ձեր մեջ:

Առանձնապես հաճելի յե իմանալ, վոր դուք սովորում եք ջանասիրությամբ և սիրով: Այդպես ել պետք է, յերեխաներ, գիտությունը պետք է սիրել — մարդիկ չունեն ավելի հզոր և հաղթական ուժ, քան գիտությունը: Հողի աշխատավոր ժողովուրդը մեծ տանջանքներ է կրել իր անդրադատության և կիսագրագիտության համար: Ձեր հալերը, աշխարհի թալանչիների ձեռքից իշխանությունը առնելով՝ ձեր առաջ լայն ուղի յեն բացել դեպի գիտության գրաված

բարձունքը և մեզ վրա պարտականություն է դրված շարունակել հայրերի համաշարհային գործը: 18 տարվա նրանց քաջարի աշխատանքը, ուժերի հերոսական լարումը ցույց են տալիս ձեզ, թե ինչ հրաշքներ յե ընդունակ — գիտության ոժանդակություն — պրոլետարիատը, յերկրի տերը: Այս դեռևս միայն սկիզբն է նոր, չեղած պետություն ստեղծելու աշխատանքի, սկիզբն է սոցիալիստական աշխարհի կառուցման:

Մեզ հարկավոր են հարյուր հազարավոր բժիշկներ, ճարտարագետներ, յերաժիշտներ, դերասաններ, բանաստեղծներ. վիպասաններ և այլն, հարկավոր է մարդկանց բանակ, վորոնք զբաղվեյին վորոնումներով և մշակումով այն գանձերի, վոր գտնվում են մեր յերկրի ընդերքում: Մեր պետության մեջ չպետք է լինեն մարդկանց առողջության համար ֆլասակար միջատներ, չպետք է լինեն մոլախոտեր, վորոնք սպառում են հողի հյութերը, չպետք է լինեն անտառի և հացաբույսերի ֆլասատուներ:

Մենք այդու պես պիտի մշակենք մեր ամբողջ հողը, չորացնենք ճահիճները, ջուր մատակարարենք անջրդի անապատներին, կանաչիգացիայի յենթարկենք և խորացնենք գետերը, կառուցենք միլիոնավոր կիրոմետր ճանապարհներ, մաքրենք մեր հսկայական անտառները: Մեր յերկրում տեղ չպիտի ունենա մորեխը՝ վոր լավում է հացը, մոծակները՝ վորոնք մարդկանց տենդ են պատվաստում, ճանճերը՝ վոր հիվանդություններ են տարածում, միջատները՝ վորոնք տանջում են տնային կենդանիներին: Առնետները և մկները — այդ մակաբույծները — մեզ հարյուրավոր միլիոններ ֆլաս են հասցնում, ինչպես և դաշտերի կրծողները՝ խլուրդները, գետնասկյուռները, դաշտա-

մկները: Այս, իհարկե, դեռ բոլորը չի, կա ելի շատ
բազմաանոթի, ուրախ աշխատանք՝ առաջին խակական
կուլտուրական սոցիալիստական պատուիցան շինա-
բարարութեան ուղղութեամբ, այդ աշխատանքը ձեզ
ե սպասում, և նա պահանջում ե լաշն գիտական գի-
տելիքներ:

Ահա ինչպիսի նպատակներ են կանգնած ձեր
առջև, իսկ բուրժուազիայի պետութեանների մեջ ֆա-
շիստները՝ հարուստների ստրուկներն ու լաքեյները,
ճշում են—հերիք ե կուլտուրան, չեմ դեպի միջնա-
դարը, դեպի հավատ առ աստված ե սատանան, հե-
րիք ե Կեօնիկան, չեմ դեպի ձեռքի աշխատանքը:
Այս ճիշերը՝ ճիշեր են մեղանների, վորոնք վայրե-
նացել են՝ անխուսափելի կործանման չեղկյուղից:
Նրանք կործանվում են ե նրանք զգում են, Կոր վո-
չինչ ե վոչ-վոք չի փրկի նրանց կործանումից:

Շատ զանազան գարշանքներ են կատարում յերկ-
րի սատկող թալանչիները:

Յերեխաներ, այս բոլորը դուք պիտի գիտենաք:
Այն բոլորը, ինչ կար չերեկ ե արվում ե այսօր, պետք
ե հաշտնի լինի ձեզ, վորովհետեւ դուք պատմութեան
կողմից կոչված եք շարունակելու ձեր հայրերի դու-
ծերը վոչ միայն ձեր յերկրում, այլ ե ամբողջ աշ-
խարհում:

Հանուն այդ բերկրալի աշխատանքի, վորն ա-
պագան դարձնում ե ներկա յերազանքներ՝ իրակա-
նութուն, ապրել, զրել ե պայքարել ե պրոլետարա-
կան մեծ գրողը:

Ուստի այս ատերով, վորոնք ուղղված են նրանց,
վորոնց պատկանում ե մեր չերկրի ապագան, ուզում
եմ վերջացնել Մաքսիմ Գորկու կենսագրութեանը:

Յ Ա Ն Կ

Գլուխ I.	Մանկութուն	5
» II.	Ղազանում	24
» III.	Յերկաթուղային պահակ	39
» IV.	«Ծեր կազնու յերգը»	44
» V.	Թափառումներ	51
» VI.	Առաջին պատմվածքը	57
» VII.	Իլլեգուդիլի Խլամիդա	60
» VIII.	Փառքը	67
» IX.	Մետելի բերդը ե Նիժեգորոդ- յան բանտը	72
» X.	Սոխակները ե լրոհները	82
» XI.	Գեղարվեստական թատրոնի բեմի վրա	78
» XII.	Յերեք հեղափոխութուն	94
» XIII.	Գրողը ե մարտիկը	115

ԿԱՐՄԱՆ ԳՈՐԿՈՒ ՅԵՐԼԵՐԻ ՀԱՅԵՐԵՆ

ԹԱՐԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ընտիր յերկերի Հատոր 1-ին: Մանկություն: Թարգմ. Արազի: Յեր., Պետհրատ. 1932. 233 էջ:
2. Ընտիր յերկերի Հատոր 2-րդ: Ծառայության մեջ: Թարգմ. Արազի: Յեր.-Մոսկ., Պետհրատ. 1934. 343 էջ:
3. Ընտիր յերկերի Հատոր 3-րդ: Իմ համայնարանները: Թարգմ. Արազի: Յեր., Պետհրատ. 1937. 156 էջ:
4. Կլիմ Սամգինի կյանքը: Վեպ: Ի. Թարգմ. Ա. Աթայան: Յեր.-Մոսկ., Պետհրատ. 1935. 574 էջ:
5. Պատմվածքներ: Հատոր I. խմբ. Ստ. Զորյան: Յեր., Պետհրատ. 1928. 130 էջ:
6. Պատմվածքներ: Հատոր II. խմբ. Ստ. Զորյան: Յեր., Պետհրատ. 1928. 110 էջ:
7. Հեքյաթներ: Խմբ. Սիմակի: Յեր., Պետհրատ. 1928. 48 էջ:
8. Յերիտասարդ գրողը:—Մարգր: Մոսկ. ԽՍՀՄ Ժող. Կենտր. հրատ. 1926. 29 էջ:
9. Բսանվեց և մեկ: Մոսկ., ՀԽՍՀ Պետհրատ. 1926. 29 էջ:
10. Արտասովորը: Թարգմ. Ա. Տեր-Հովհանյան: Մոսկ., ԽՍՀՄ Ժող. Կենտր. հրատ. 1927. 55 էջ:
11. Մըրկահավի յերգը:—Բաղդյի յերգը:—Ընկերը:—Մերունին: Մոսկ., ԽՍՀՄ Ժող. Կենտր. հրատ. 1927. 23 էջ:
12. Մի անգամ աշնանը... Թարգմ. Ստ. Շահումյան: Թիֆ. 1901. 18 էջ:
13. Յերկու պատմվածք: Թարգմ. Հակոբ Հակոբյանի: Թիֆ. հրատ. տպագրական բանվորների: 1914. 15 էջ:
14. Իմ ուղեկիցը: Թարգմ. Ա. Աթայան: Թիֆ. 1904. 63 էջ:
15. Դանկոյի սիրտը: Թարգմ. Ա. Աթայան: Թիֆ. 1904. 16 էջ:

16. Ամայի դաշտում: Թարգմ. Սարգիս Մ.—Իսահայան: Աղեբ — պոլ: 1902. 31 էջ:
17. Չեղկաչ և Հին Ժամանակի պատմություններ: Թիֆ. 1903. 86 էջ:
18. Պատմվածքներ: Ա. դրբույի: Թարգմ. Զ. Զամբաղյան: Թիֆ. 1904. 80 էջ:
19. Պատմվածքներ: Բ. դրբույի: Թարգմ. Զ. Զամբաղյան: Թիֆ. 1904. 47 էջ:
20. Զարաճճի: Թարգմ. Ա. Աթայան: Ս.—Պետերբուրգ: 1904. 45 էջ:

4074

Թարգմանիչ՝ Մ. Խանզազյան
Խմբագիր՝ Ռ. Ջաբլյան
Տեխ. խմբագիր՝ Լ. Ոհանյան
Սրբագրիչ՝ Ս. Շահբազյան
Անվանաթերթը և կազմը Ա. Մամաջանյանի

Գրավիտի լիազոր Կ—4529. Պատկեր 390 Հրատ. 4940. Տիրամ
3000. Թուղթ 72 x 105. հեղինակ. մամ. 4 1/4. տպագր. 4 1/4 մամ.
մի մամուլում 41200 նիշ.

Պետհրատի տպարան, Յերեան, Լենինի փող. № 65

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0142992

Այս տարի լույս կհանեն

Տարգմենվի կյանք

Զեխովի կյանք

Պոռոյանի կյանք

Հ. թումանյանի մանկությունը յեվ պատանեկությունը

Պուսկինի կյանք

Շիրվանզադեյի մանկությունը յեվ պատանեկությունը

Նեկրասովի կյանքը յեվ զործը

Բելինսկու կյանքը յեվ զործը

Աղայանի կյանք

Ծառույանի կյանք

А. И. РОСКИН

Буревестник революции

Сектор детской и юнош. литературы
Армгиза при ЦКЛКСМ Армении, Ереван, 1937